Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd

Institut ekonomických studií

Bakalářská práce

Důchodový systém České republiky a jeho srovnání se Slovenskem

Autor : Šárka Argayová

Konzultant: Doc., Mphil.Ondřej Schneider, Ph. D.

Obor studia: ekonomie

Rok obhajoby: 2007

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jsem jen uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 20.5.2007 .....

Poděkování

Ráda bych poděkovala předně svému konzultantovi Doc. Mphil. Ondřeji Schneiderovi, Ph. D. za jeho cenné rady a připomínky, dále Ing. Júliusu Mészárosovi z oddělení regulace důchodového spoření Národní banky Slovenska, Ing. Márii Hlavnové z odd. statistických informací Sociální pojišťovny SR a PhDr. V. Sagové z oddělení vztahů k veřejnosti České správy sociálního zabezpečení za poskytnutí informací a dat.

Abstrakt

Český a slovenský důchodový systém vychází ze stejného základu, který tyto země zdědily po rozdělení federace v roce 1993. Zatímco však na Slovensku proběhla klíčová reforma systému, Česko se k ní teprve chystá. Ve své práci se věnuji podrobnému popisu fungování a vývoje těchto dvou systémů od rozdělení do současnosti, přitom se zaměřuji především na povinnou část těchto systémů.

Počátek práce je teoretickým úvodem přibližujícím druhy důchodových systémů a jejich charakteristiky. Ve třetí kapitole podrobně popisuji český důchodový systém od roku 1989 do současnosti a upozorňuji na jeho nedostatky. Následující kapitola se zabývá možnostmi reformy systému v ČR jak z pohledu odborníků, tak i politických stran. Pátá kapitola podrobně popisuje slovenský důchodový systém a jeho nedávnou reformu. V závěrečné kapitole, která je vrcholem celé práce, porovnávám vývoj v obou systémech od roku 1993 do současnosti, z hlediska legislativních změn i demografického a makroekonomického vývoje a upozorňuji na jejich vliv na bilanci důchodového systému.

Abstract

Czech and Slovak pension systems, after divorce of the federal state in 1993, were based on the same content. Slovak system has come through systematic reform, Czech Republic, on the other hand, for such a complex one still waits. This paper describes in detail both systems and their evolution since separation, with special emphasis on their mandatory parts.

First part of the paper gives a theoretical background; contains basic types of pension systems and their characteristics. The next part describes Czech pension system, its development since 1989 and highlights its shortcomings. The fourth chapter comes with possible reforms of this system suggested by experts as well as by Czech political parties. Then I describe in the same way Slovak pension system and its reform. The last chapter is the core part of whole paper, that compares development in both systems, describes their current basis and shows, how demographic and macroeconomic trends influence pension systems.

Obsah

1. Úvod 8
2. Základní charakteristiky, klasifikace a principy fungování důchodových systémů 9
   2.1 Dávkově a příspěvkově definované důchodové systémy 9
   2.2 Druhy financování důchodového systému 10
      2.2.1 PAYG – pay-as-you-go 10
      2.2.2 Fondové financování (FF) 13
   2.3 Ostatní charakteristiky důchodových systémů 17
3. Důchodový systém v České republice 19
   3.1 Reformy důchodového systému po roce 1989 20
   3.2 Současný důchodový systém 22
      3.2.1 Slabé a silné stránky prvního pilíře důchodového systému ČR 24
      3.2.2 Silné a slabé stránky třetího pilíře důchodového systému 28
   3.3 Obecné závěry pro budoucí reformu 29
4. Návrhy reformy 32
   4.1 Možnosti reformy 33
   4.2 Demografické prognózy 36
   4.3 Makroekonomický scénář 37
   4.4 Základní varianta 38
   4.5 Návrhy českých politických stran 41
      4.5.1 Popis návrhu KSČM – Parametrická optimalizace 41
      4.5.2 Popis návrhu KDU-ČSL – Dobrovolné vyvázání (opt-out) 42
      4.5.3 Popis návrhu US-DEU – kombinovaný systém 43
      4.5.4 Popis návrhu ČSSD – NDC systém 43
      4.5.5 Popis návrhu ODS – Rovný důchod 44
   4.6 Zhodnocení návrhů politických stran 44
5. Slovenský důchodový systém 46
   5.1 Slovenský důchodový systém před rokem 2004 46
   5.2 Reforma PAYG schématu 48
   5.3 Popis fondově financovaného schématu 51
      5.3.1 Důchodové správcovské společnosti (DSS) a penzijní fondy 54
   5.4 Očekávaný vývoj salda důchodového systému 56

6. Srovnání českého a slovenského důchodového systému 58
6.1 Srovnání pilířů důchodových systémů a příspěvkových sazeb 58
6.2 Rozdíly ve vzorci pro výpočet výše důchodu 59
6.3 Analýza vývoje základních veličin ovlivňujících bilanci důchodového systému 61
6.4 Analýza vývoje bilance důchodového systému 68
6.5 Analýza výdajů na starobní důchody 70
6.6 Zhodnocení 72
7. Závěr 73
8. Literatura 75
9. Příloha 80
Seznam grafů 94
Seznam tabulek 96

1. Úvod

Problematika důchodové reformy je v České republice velice aktuálním tématem jak politické, tak i odborné diskuze. Mezinárodní organizace i přední odborníci varují před stárnutím populace a s ním spojenou hrozící neudržitelností tradičních PAYG systémů bismarkovského typu, které jsme mohli najít po celé Evropě. Řada těchto zemí již k systémovým reformám přistoupila, v České republice však zůstává otázka konkrétní podoby případné reformy stále otevřená.

Ačkoli je neodkladnost reformy zdůrazňována již několik let, politické rozhodnutí v této oblasti prozatím chybí. Důvodů může být hned několik, od nepopulárního dopadu na velkou část populace (ať už poplatníky či samotné důchodce), spojeným s obavou ze ztráty přízně voličů, až po obtížnost prosazení jakéhokoli typu reformy v současné patové politické situaci.

Odborníci jednak upozorňují na růst nákladů spojených s případným odkládáním reformy, na druhou stranu však varují před bezhlavými kroky učiněnými bez předchozího namodelování jejich dopadů. Důležitým přínosem pro učinění správného rozhodnutí může být i sledování reformního procesu u států vycházejících z podobných podmínek, zhodnocení jejich úspěchů a upozornění na jejich chyby. Proto se ve své práci zaměřím na srovnání českého systému se Slovenskem, kde již reforma byla provedena.

Následující část práce bude teoretickým úvodem přibližujícím různé typy důchodových systémů s jejich výhodami i nedostatky. Ve třetí kapitole popíšu vývoj důchodového systému v České republice od roku 1989 až do současnosti a upozorním na jeho nedostatky. Čtvrtá kapitola naváže přiblížením možností, jak systém reformovat a to z pohledu mezinárodních expertů i domácích politických stran. V páté kapitole se zaměřím na popis slovenského důchodového systému a kritiku jeho reformy.

Vrcholem práce a mým osobním přínosem k tématu pak bude závěrečná kapitola směřující k porovnání vývoje bilance a výdajů na starobní důchody v obou systémech od rozdělení federace až do nedávné doby na základě údajů zveřejňovaných domácími statistickými úřady a oficiálními institucemi. V této komparaci se z zpočátku zaměřím na kvantifikaci základních proměnných ovlivňujících tyto systémy, následně se pokusím identifikovat jejich dopad na hospodaření důchodového systému. Od původního záměru analyzovat tyto proměnné na základě politických institucí podle modelu Holgera Gleicha jsem ustoupila po zjištění, že tyto veličiny výdaje na důchody dostatečně nevysvětlují.

2. ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKY, KLASIFIKACE A PRINCIPY FUNGOVÁNÍ DŮCHODOVÝCH SYSTÉMŮ

Před samotným popisem reálných důchodových systémů, je třeba nejprve rozebrat důležitá kritéria, podle kterých můžeme důchodové systémy třídit a vysvětlit základní pojmy z důchodové oblasti. Penzijní systémy jsou v odborné literatuře nejčastěji rozdělovány podle následujících charakteristik[1]:

- veřejný či soukromý provozovatel
- dávkově či příspěvkově definované důchodové systémy
- druhy financování důchodového systému – PAYG, PAYG s nárazníkovým fondem, částečně či plně fondové, notional funding
- dobrovolná či povinná účast v systému
- státní garance dávek
- daňové prostředí a státní dotace

Důchodový systém může být provozován veřejným sektorem (nejčastěji státem) nebo soukromým sektorem. U státem provozovaného penzijního systému odpovídá za výběr příspěvků a výplatu důchodů vláda. Státní sektor může poskytovat paušální penze (flat-rate) nebo penze vázáné na výdělky (earnings-related). Paušální důchod zaručuje všem, kteří mají na důchod nárok, stejnou výši důchodu bez ohledu na výdělky v době ekonomické aktivity.

U penzí určovaných podle výdělků se naopak výše důchodů liší podle příjmů v době, kdy byl důchodce ekonomicky aktivní. Soukromý sektor obvykle nabízí penzijní plány organizované zaměstnavateli či individuální účty spravované penzijními fondy. Přitom váha soukromého a veřejného sektoru je v mezinárodním měřítku různá.

2.1 DÁVKOVĚ A PŘÍSPĚVKOVĚ DEFINOVANÉ DŮCHODOVÉ SYSTÉMY

Podle toho, co je smluvně definováno (zda dávka ze systému nebo příspěvky účastníka do systému), můžeme penzijní systémy rozdělit na příspěvkově a dávkově definované[2]. Dávkově definované (DB – defined benefits) systémy se zavazují vyplácet účastníkovi dávku v předem dané výši po určitou dobu, za podmínky, že bude po dohodnutou dobu platit do systému příspěvky v určité výši. Systém garantuje výši dávek

[1] Použita klasifikace podle V. Bezděka – Penzijní systémy obecně i v kontextu české ekonomiky

[2] Šulc Jaroslav – Alternativy reformy penzijního systému v České republice

v závislosti na době odvádění příspěvků, výšce příjmů jedince a akruálního parametru daného zákonem. Určující pro takto definovaný systém je, že si každý ekonomicky aktivní účastník může na základě jednoduchého vzorce (při dosazení odpovídajících hodnot) předem vypočítat výši svého budoucího důchodu. Tento systém poskytuje účastníkovi vysoké jistoty, většina rizik leží na straně provozovatele.

V příspěvkově definovaném (DC – defined contributions) systému je jasně stanovený příspěvek, který účastník po určitou dobu odvádí do systému. Konečná výše penze se však odvíjí nejen od sumy zaplacených příspěvků, ale i od výnosů, bonifikací atd. Přitom veškerá rizika zůstávají na straně účastníka.

2.2 Druhy financování důchodového systému

Druhy financování důchodového systému jsou PAYG, částečně či plně fondový a notional funding (systém virtuálních účtů). Každý z nich je citlivý na různá rizika, liší se v míře redistribuce a solidarity. Důchodový systém se obvykle skládá z více pilířů (nejčastěji tří)[3], které využívají různých druhů financování, tak je zajištěna diversifikace celkového rizika systému.

Druhy financování nejsou přímo provázány s provozovatelem. V praxi je však nejčastější, že je státní pilíř financován PAYG a je dávkově definovaný, zatímco soukromý pilíř bývá založen na fondovém financování a je příspěvkově definovaný.

2.2.1 PAYG – pay-as-you-go

V PAYG systému jsou příspěvky odváděné ekonomicky aktivní populací ve velmi krátkém časovém úseku vypláceny generaci důchodců. PAYG systém bývá obvykle dávkově definovaný. Zdroje systému[4] můžeme vyjádřit jako součin počtu plátců, průměrné reálné mzdy a sazby pojistného. Výdaje jsou dány součinem počtu důchodců, výše mzdy pro výpočet důchodu a náhradového poměru. Náhradový poměr můžeme definovat jako poměr skutečně stanoveného důchodu a předdůchodové mzdy. Základním požadavkem je

---

[3] Současný systém ČR je někdy označován jako dvou a půl pilířový systém (Šulc 2005), protože druhý (obvykle zaměstnanecký) pilíř u nás není zaveden, ale zaměstnavatelé mohou přispívat svým zaměstnancům na důchody prostřednictvím penzijního připojištění, které je součástí třetího pilíře.

[4] Šulc Jaroslav – Alternativy reformy penzijního systému v České republice

vyrovnanost systému[5]. Jako snadno nastavitelné proměnné můžeme označit sazbu pojistného, počet plátců pojistného, počet důchodců (ovlivnitelné nastavením věkové hranice pro odchod do důchodu) a náhradový poměr. Tyto proměnné však nemohou být měněny libovolně.

Při přílišném snížení náhradového poměru poklesne část důchodů pod životní minimum. V takovém případě vzroste procento lidí žijících pod hranicí chudoby, čímž rostou výdaje sociální sítě. Náklady se přelévají z penzijního systému do jiných částí sociální oblasti, zatímco zatížení veřejných financí zůstává stejné. Z makroekonomického hlediska sice klesly výdaje na důchodový systém, ale celkové fiskální výdaje zůstaly stejné.

Vysoká sazba pojistného může mít negativní dopady na nabídku na trhu práce. Příliš vysoké odvody demotivují občany. Ti vidí jen malou souvislost mezi platbou vysokých příspěvků a mlhavým příslibem vlastních penzí. Začnou snižovat nabídku práce nebo se vyhýbat placení pojistného přesunem do šedé ekonomiky. Ani zvyšování věkové hranice nemusí být účinné. Pokud systém nemotivuje k setrvání na trhu práce dostatečným zvýšením důchodu, nebude mít posun zákonné věkové hranice účinek na reálný věk odchodu do důchodu.

2.2.1.1 Vlastnosti PAG DB systému:

- Vysoká míra vnitrogenerační solidarity je u DB systémů poměrně častá. Míru redistribuce uvnitř generace posuzujeme podle rozdílu náhradového poměru u nízko a vysokopříjmových skupin. Pokud je náhradový poměr výrazně vyšší u nízkopříjmových skupin, dochází k přerozdělování v jejich prospěch. V takovém systému dostávají osoby s podprůměrnými příjmy (v době ekonomické aktivity) v důchodovém věku relativně vyšší penzi, než která by jim náležela bez přerozdělování[6]. Skupina obyvatel s nadprůměrnými příjmy dosahuje na relativně nižší důchody, než jaké by získala bez přerozdělování, není tak dostatečně motivována k účasti na trhu práce. Jelikož příspěvky do silně redistributivního

[5] Pokud by byl průběžný systém dlouhodobě ve schodku, došlo by k nadměrnému zatížení veřejných financí a systém by byl dlouhodobě neudržitelný.

[6] Zajímavým protiargumentem (uvádí V.Bezděk: Penzijní systémy obecně i v kontextu české ekonomiky) může být, že s výší příjmů v době ekonomické aktivity roste doba dožití, pak by nemuselo jít nutně o přerozdělení nepříznivé. Tato závislost však není empiricky podložená.

systému vnímá jako čistou daň, snižuje nabídku práce nebo odchází do šedé ekonomiky. Vnitrogenerační solidarita tak umožňuje ochránit nejchudší skupiny obyvatel, ale jen za cenu negativních dopadů na trh práce.

- Vysoká mezigenerační solidarita[7] nemusí být vždy u PAYG druhu financování, ale v praxi je velice častá. Prostředky vybrané od populačně silných generací jsou díky populismu politiků plně rozdělovány na důchody populačně slabším generacím důchodců. K odstranění mezigeneračního přerozdělování by vedlo vytvoření speciálního nárazníkového fondu (druh financování PAYG s nárazníkovým fondem), kde by se střádaly přebytky systému. Ty by byly rozdělovány v čase, kdy by populačně silná generace dosáhla důchodového věku. Navíc by přebytky mohly být po určitý čas investovány, tak by přinášely do systému úrokový výnos a přispěly k rozvoji kapitálových trhů.
- Citlivost na demografický vývoj (pokles porodnosti i rostoucí naději dožití) je vysoká. Jak bylo uvedeno výše, příjmy systému jsou dány součinem průměrné mzdy, počtu plátců a příspěvkové sazby. Při stálé příspěvkové sazbě jsou příjmy ovlivňovány především demografickým vývojem a změnami produktivity práce, které determinují změnu průměrné mzdy. Demografické změny jsou způsobeny nejen poklesem porodnosti, ale i růstem průměrného věku dožití. (Oba faktory zachycuje růst indexu závislosti[8].) Nepříznivý demografický vývoj není automaticky zohledňován ve výši důchodů, proto vede ke zvýšení výdajů oproti příjmům do systému. PAYG nedokáže na demografické změny reagovat automaticky, proto může být výše výdajů přizpůsobována pouze legislativními změnami parametrů.
- Systém je citlivý na nastavení parametrů, které mohou být snadno legislativně změněny. Pokud je politiky upřednostněno krátkodobé zvýšení důchodů, za účelem získání voličů, může dojít k vážnému poškození finanční vyrovnanosti systému v dlouhém období.
- PAYG není citlivý na inflaci, jelikož jsou zdroje přerozdělovány v krátkém čase.

---

[7] V. Bezděk : Závěrečná zpráva výkonného týmu

[8] Definovaném jako podíl lidí v důchodovém věku na celé populaci.

- Míra výnosnosti PAYG je dána reálným růstem mezd a mírou růstu populace (viz. výše). Přitom PAYG dosahuje nižší výnosnosti než fondový systém[9]. Příspěvky do PAYG systému tak musí být vyšší než při fondovém financování při výplatě stejných důchodů.
- Předčasné odchody do důchodu jsou u tohoto druhu financování poměrně časté, pokud systém dostatečně nezvýhodňuje setrvání na trhu práce (resp. netrestá dostatečným snížením penze, dle principů pojistné matematiky, předčasné odchody do důchodu). PAYG je velice obtížné nastavit neutrálně, tato vlastnost vyplývá z faktu, že je systém obvykle dávkově definovaný.
- Nízké propojení mezi odváděnými příspěvky a výší důchodových dávek vede u mnoha jedinců k pocitu, že jsou tyto dávky čistou daní uvalenou na zaměstnance. Proto při růstu příspěvkové sazby dochází k distorzím na trhu práce. Tento efekt je výrazně nižší u příspěvkově definovaných systémů (např. u fondového financování), kde se růst příspěvkové sazby přímo promítá do růstu individuálního důchodu. U dávkově definovaných systémů, bývá díky vysoké příjmové redistribuci, jen malá vazba mezi odvedenými příspěvky a výší penze.
- Systém PAYG přirozeně vytváří tzv. implicitní (skrytý) dluh, který můžeme vyjádřit jako současnou hodnotu všech přislíbených budoucích dávek státního důchodového systému. Jinými slovy, jde o všechny přislíbené důchody, které se stát k tomuto dni zavázal vyplatit.

2.2.2 Fondové financování (FF)

Plně fondový systém není, narozdíl od PAYG, založen na mezigenerační solidaritě. Každý jedinec spoří na vlastní účet, kde jsou jeho příspěvky shromažďovány a zhodnocovány. Výše penze pak přímo závisí na hodnotě naspořených prostředků a míře výnosu, jedná se tedy o systém příspěvkově definovaný (DC), a nepřímo na očekávané době dožití. Tento druh financování je nejčastěji zajišťován soukromými penzijními fondy, které si vzájemně konkurují. Snaží se tak poskytovat co nejlepší služby a dosáhnout co největšího zhodnocení investic. Úlohou státu je především stanovení pravidel pro nakládání s finančními prostředky a dohled nad jejich dodržováním. Institucionální prostředí je u tohoto druhu financování velice důležité.

---

[9] Ukazuje jasně V.Bezděk: Penzijní systémy obecně i v kontextu české ekonomiky i pro vládní obligace. Pokud by však penzijní fondy zvolily portfolio s nenulovým rizikem, dosáhli by ještě vyššího zisku.

2.2.2.1 Výhody fondového financování DC

- Fondový systém financování, narozdíl od PAYG, nemotivuje k předčasným odchodům do důchodu. DC systémy jsou plně zásluhové (nepředpokládají solidaritu), výše důchodu závisí na množství naspořených prostředků a předčasný odchod do důchodu se adekvátně promítá do výše důchodu (dle principů pojistné matematiky). Nedochází tak ke vzniku neefektivností na trhu práce.
- Jasná vazba mezi příspěvky na individuální účet a důchodovými dávkami nevede k vnímání příspěvků jako čisté daně. Růst příspěvků je přímo spojen s nárůstem budoucího důchodu, proto nedochází k poklesu nabídky práce[10].
- Výnosnost systému je dána výnosností investovaných prostředků penzijními fondy při splnění omezujících podmínek daných regulátorem. (Stát nejčastěji omezuje rizikovost investic, nepřímo tedy i výnosnost investovaných aktiv.) Proto je tento systém citlivý hlavně na turbulence na trhu kapitálu (poklesy cen akcií a úrokové míry). V praxi je výnosnost obvykle vyšší než u PAYG financování, je však silně ovlivňována výší administrativních nákladů penzijních fondů spojených se sháněním klientů, reklamou atd. Decentralizovaným výběrem příspěvků navíc chybí úspory z rozsahu.
- Ve fondovém systému financování se automaticky přizpůsobuje výše vypláceného důchodu předpokládané době dožití.
- Přechod od PAYG k fondovému financování podporuje rozvoj finančních trhů.

2.2.2.2 Nevýhody fondového financování

- Systém financovaný fondově je velice citlivý na pohyby kapitálového trhu – riziko fluktuace míry výnosnosti, riziko inflace, fluktuace devizového kurzu (u zahraničních investic) atd. Přitom většina rizik leží na straně občanů.

---

[10] Snížení dopadů na trh práce souvisí především s přímou provázaností výše příspěvků a dávek z důchodového systému. Stejný pozitivní účinek tedy může mít i zásluhové nastavený PAYG systém. Přímé spojování fondově financovaných systémů s pozitivním účinkem na trh práce je podle Nicholase Barra (Reforming pensions : Myths, truths and policy choices, Department of Economics, London School of Economics and Political Science, UK) jedním z nejčastějších omylů.

- I u fondového financování existuje jisté demografické riziko[11]. Pokud dojde k poklesu velikosti ekonomicky aktivní populace, stane se kapitál nadbytečným vzhledem k práci, což vyvolá pokles výnosnosti investovaných aktiv.
- Kromě rizik na kapitálovém trhu existuje možnost zneužití fondů k jinému účelu, než k jakému byly prostředky naspořeny. Proto je u tohoto systému velice důležitá regulace a kontrola ze strany státu, která by však měla být dostatečně flexibilní, aby umožnila konkurenci penzijních fondů a přiměřenou výnosnost aktiv. Tato regulace by měla být zaměřena především na ochranu vkladatelů před defraudacemi a omezení administrativních nákladů.
- Přechod na fondové financování vyžaduje poměrně dlouhé přechodné období. Tato doba musí být dostatečná, aby si první generace, které přejdou na nové financování, dokázaly naspořit dostatečné prostředky na individuální účty. Oproti tomu přechod na PAYG systém může proběhnout bez delšího přechodného období.
- Při přechodu navíc dochází ke vzniku vysokých transformačních nákladů. Část občanů začne po zavedení reformy spořit na individuální účty, dojde ke snižování příjmů do PAYG systému, který musí stále vyplácet přislíbené důchody až do plného zavedení fondového financování.

Na základě předchozích odstavců je jasné, že oba druhy financování důchodového systému trpí na odlišná rizika a ani jeden z nich není ideálním typem financování. Zatímco nevýhody PAYG jsou kompenzovány výhodami FF, může v jiných oblastech PAYG kompenzovat nevýhody FF[12]. Kombinací obou systémů můžeme dosáhnout situace, kdy budou celková rizika snížena a systém tak bude stabilnější v čase. Proto jsou často PAYG DB a FF DC kombinovány ve dvou pilířích[13]. Pak můžeme hovořit o tzv. částečně

---

[11] Barr Nicholas – Reforming pensions : Myths, truths and policy choices, Department of Economics, London School of Economics and Political Science, UK

[12] V. Bezděk : Závěrečná zpráva výkonného týmu

[13] Pokud se zaměříme na povinné části důchodových systémů v mezinárodním srovnání, můžeme vidět odlišné podíly těchto dvou schémat co do výše příspěvků (tedy i do vypláceného důchodu). Jak uvádí Larsen T. (Pension system viability and reform alternatives in the Czech republic, IMF2000) a Schneider O. (Pension reform in the Czech Republic: Not a lost case?, IES WP 2/2006) můžeme ve světě najít příklady reforem, které vedly k celkovému přechodu na soukromý FF systém (Chile (1981), Rakousko, Kazachstán (1998)), částečné zavedení fondově financovaného, povinného schématu (Polsko (1999), Maďarsko (1998), Estonsko (2002), Slovensko (2005)) i země, které ke komplexní reformě ještě nepřistoupily (Česká republika).

fondovém systému, ve kterém je první pilíř povinný, státní, PAYG, dávkově definovaný a druhý soukromý, fondový, příspěvkově definovaný.

Další možností, jak zkombinovat výhody obou typů financování, je systém tzv. virtuálních účtů (notional funding)[14]. Tento sytém je z hlediska skutečného toku hotovosti totožný s průběžně financovaným systémem, ale příspěvky jednotlivých občanů jsou registrovány na virtuálních (zdánlivých) účtech. Na základě fiktivního zůstatku na individuálním účtu (sumě odvedených příspěvků a připsaném zhodnocování v čase) je stanovena výše individuálního důchodu. Zhodnocování je závislé na hypotetické míře výnosnosti systému, která obvykle odpovídá míře růstu základu, ze kterého jsou placeny příspěvky. (Tento základ je často aproximován objemem mezd a platů.) Výše důchodu pak přímo závisí na hypotetických úsporách na virtuálním účtu, nepřímo na očekávané době dožití nastupující generace důchodců. Dle způsobu určování výše penze je notional funding příspěvkově definovaným systémem a napodobuje plně fondové financování.

Tabulka 1 : Základní srovnání PAYG vs. FF a DC vs. DB systémů

	Výhody	Nevýhody
PAYG	Odolnost vůči cyklickému vývoji ekonomiky	Citlivost na demografický vývoj (porodnost, migrace) Citlivost na rostoucí dobu dožití Závislost na vývoji domácí ekonomiky Riziko mezigenerační nespravedlnosti riziko politického zneužití
FF	Odolnost vůči demografii (porodnost, migrace) Možnost mezinárodní diverzifikace Mezigenerační spravedlnost (FF DC) Závislost na kvalitě institucionálního prostředí	Citlivost na vývoj na finančních trzích Vysoké administrativní náklady Citlivost na rostoucí dobu dožití Závislost na kvalitě institucionálního prostředí
DB	Umožňuje solidaritu uvnitř generace Vyšší jistota ohledně výše dávky, pokud je systém imunní vůči politickým rizikům	Riziko demotivace setrvání na trhu práce Nejistá výše dávky v případě dlouhodobé neudržitelnosti systému a politických intervencí. Riziko neklesá s růstem věku jedince

[14] V.Bezděk: Penzijní systémy obecně i v kontextu české ekonomiky

	Možnost motivace k pozdějšímu odchodu do důchodu	Nedokáže automaticky reagovat na růst doby dožití
DC	Netrestá delší setrvání na trhu práce Ve vyšším věku nejistota ohledně výše dávky významně klesá automatická reakce na růst doby dožití	Riziko chudoby pro ohrožené skupiny Méně jistá výše dávky na počátku pracovní kariéry

Zdroj: V. Bezděk : Závěrečná zpráva výkonného týmu

2.3 Ostatní charakteristiky důchodových systémů

Dále můžeme penzijní systémy dělit na povinné a dobrovolné. Ve většině zemí jsou státní penzijní schémata povinná. Situace se však v mezinárodním měřítku značně liší podle historie vývoje penzijních systémů. Všeobecně vzrůstá v posledních desetiletích vliv soukromých penzijních plánů, které mohou být dobrovolné, ale i povinné[15]. Díky demografickým změnám většina vyspělých ekonomik přechází alespoň částečně na fondový způsob financování.

S povinností zapojení do systému úzce souvisí garance důchodů. Pokud je systém provozovaný státem (či je účast v části penzijního systému státem přikázaná) a účast občanů je povinná, pak jsou obvykle důchodové dávky garantované státem[16].

Důchodové systémy se značně liší podle daňového prostředí. Obecně lze daňově zvýhodnit tři oblasti: příspěvky zaměstnanců do systému, investiční výnosy a vyplácené dávky. V literatuře[17] můžeme najít dva základní přístupy ke zdanění. Prvním je systém EET, ve kterém jsou od zdanění osvobozeny jak příspěvky do systému, tak i výnosy. Vyplácený důchod pak podléhá dani z příjmu. Druhým systémem je TEE systém, kdy se příspěvky odvádějí ze mzdy po zdanění, ale investiční výnosy a vyplácené důchody zdanění nepodléhají. Tento systém se používá nejčastěji pro povinné penzijní plány[18].

Generalizování v oblasti penzijních systému je obtížné. Jednotlivé důchodové plány se stát od státu liší. Přesto můžeme obecně říci, že většina systémů provozovaných státem

---

[15] Známým příkladem povinného soukromého fondově financovaného systému je důchodový systém Chile zavedený v roce 1981 a důchodové systémy zemí, které tento příklad následovaly.

[16] Šulc Jaroslav – Alternativy reformy penzijního systému v České republice

[17] Bezděk V. – Penzijní systémy obecně i v kontextu české ekonomiky

[18] Povinný pilíř penzijního systému České republiky je v tomto ohledu odlišný, jak je vysvětleno v oddílu 3.2.

je financována PAYG a dávkově definovaná. Zatímco soukromě provozované systémy jsou často dobrovolné, obvykle fondově financované s definovanými příspěvky[19].

[19] Bezděk V. – Penzijní systémy obecně i v kontextu české ekonomiky

3. DŮCHODOVÝ SYSTÉM V ČESKÉ REPUBLICE

Třetí kapitola obsahuje popis vývoje českého důchodového systému po roce 1989, základní charakteristiku současného důchodového systému, úvahy o jeho slabých a silných stránkách a budoucí finanční udržitelnosti.

Sociální pojištění má na území České republiky tradici od 19. století. Od svého vzniku se potupně rozvíjelo a přizpůsobovalo potřebám společnosti. Před rokem 1989 prožily penzijní systémy střední Evropy (Maďarska, Polska, České republiky) své temné období. Dříve dobře fungující systémy byly měněny podle tradic východní Evropy. V roce 1948 byl přijat pokrokový zákon, zavádějící jednotné podmínky pro pojištění všech zaměstnanců i OSVČ.

Po převzetí vlády komunisty byl systém postupně měněn podle jejich ideologie a vzoru sovětského svazu[20]. V roce 1989, kdy většina zemí střední Evropy stála na počátku transformace, byly výchozí ekonomické, sociální i demografické podmínky v každé zemi střední Evropy poměrně odlišné. U důchodových systémů však můžeme najít jisté společné znaky[21].

Typický byl silný státní paternalismus. Důchodové dávky byly financovány ze státního rozpočtu (z daní), což umožňovalo vysokou solidaritu v systému. Ačkoli byl systém poměrně nákladný[22], nedosahovaly v průměru individuální důchody vysokých částek. Podmínky pro nárok na důchod nebyly nijak přísné: zákonný věk pro odchod do důchodu byl poměrně nízký, pro určení výše důchodu byly zohledňovány příjmy za poměrně krátké období, existovala možnost současného přivýdělku při pobírání

---

[20] Například během let 1951-52 byly (podle ILO - Pension Reform in Central and Eastern Europe Volume 2 – Restructuring of Public Pension Schemes: Case Studies of the Czech Republic and Slovenia) zrušeny příspěvky na důchodové pojištění a celý systém byl dále financován z daní, v roce 1956 byly zavedeny kategorie, podle kterých vznikaly občanům různé nároky na důchod podle předchozího zaměstnání a jeho potřebnosti pro socialistickou společnost. Pravidelná valorizace důchodů byla zavedena až v roce 1988.

[21] Král J. : The Czech pension reform : Developments after 1989 and future perspectives, The paper of the Year 2000 International Research Conference on Social Security – Helsinki, September 2000

[22] Dle údajů ILO (Pension Reform in Central and Eastern Europe Volume 2 – Restructuring of Public Pension Schemes: Case Studies of the Czech Republic and Slovenia) se výdaje na důchody pohybovaly od 7,1 % až do 9 % národního produktu v běžných cenách (horní hranice dosáhl systém kolem roku 1965 a 1980), (podle komunistické ideologie však zajištění důchodových dávek nebylo prioritou ekonomiky a výdaje na ně tak měly být co nejnižší).

důchodových dávek atd[23]. Systém byl poměrně diskriminační k některým skupinám obyvatelstva (především k samostatně podnikajícím), zatímco jiné skupiny preferoval (politické hodnostáře)[24].

Takovýto systém nebyl při přechodu na tržní ekonomiku dále udržitelný. Všechny země střední a východní Evropy postupně přistoupily ke změně důchodového systému, přičemž Česká republika přistoupila k reformám mezi prvními. Cílem reformních kroků bylo vytvoření takového systému, který by navázal na původní tradice v České republice. Nový systém, který vznikal postupnými reformami během devadesátých let dvacátého století (drobné úpravy probíhají každoročně), byl založen na mezigenerační solidaritě. Hlavními požadavky na počátku reformy přitom byla transparentnost a dlouhodobá finanční udržitelnost systému.

3.1 Reformy důchodového systému po roce 1989[25]

Nejzásadnější reformní opatření byla přijata do roku 1995, kdy byly pevně ukotveny základy nového systému. I přes neustálá reformní opatření funguje současný systém na základech stanovených právě v zákoně z roku 1995[26]. Obecně můžeme dosavadní vývoj reforem důchodového systému rozdělit do tří etap.

Během nejdůležitější etapy, v první polovině devadesátých let, došlo ke stanovení základních pravidel pro fungování nového penzijního systému. V letech 1990-92 byla odstraněna diskriminace výše jmenovaných skupin zavedením jednotných podmínek pro získávání důchodu platných pro všechny občany. Zároveň bylo organizačně spojeno provádění důchodového a nemocenského pojištění a byla stanovena pravidla pro valorizaci důchodů. V roce 1993 bylo zavedeno placení pojistného na důchodové pojištění, jako

---

[23] Doba pojištění, statutární věk pro odchod do důchodu i výše důchodu se od roku 1956 lišily pro různé kategorie.

[24] Dle článku Jiřího Večerníka (Changing Social Status of Pensioners and Prospects of Pension Reform in the Czech Republic) existovaly tři kategorie, podle předchozího zaměstnání. Do nejvyšší byli zařazeni horníci, piloti, policisté a další (např. vojenské složky). Tato kategorie měla nárok na vyšší penze při nižším statutárním věku pro odchod do důchodu. V druhé kategorie byla středně riziková zaměstnání. Ve třetí kategorii, kam spadala ostatní povolání, měli občané nárok pouze na 50 % průměrné mzdy vydělávané v průběhu posledních pěti let před důchodem. Obzvláště privilegované skupiny, jako vysocí političtí hodnostáři, prominentní umělci a úspěšní sportovci, dostávaly tzv. osobní důchod.

[25] Národní zpráva o přiměřených a udržitelných důchodech MPSV (2005).

[26] Zákon č. 155/1995 Sb.

speciální příjem státu. Důchodový systém byl dále financován z vybraných příspěvků účastníků, namísto financování z odvedených daní.

V následujícím roce byl přijat klíčový zákon o penzijním připojištěním se státním příspěvkem, na základě kterého vznikl třetí pilíř našeho současného systému. Od roku 1994 tedy důchodový systém tvoří nejen první, státní pilíř, ale i soukromně spravované penzijní připojištění. V roce 1995 byl prosazen nový zákon o důchodovém pojištění, který uzavírá období formování základů nového systému. Obsahem tohoto zákona bylo především zavedení postupného zvyšování věkové hranice v reakci na růst doby dožití a zohledňování příjmu za delší časové období[27].

V druhé etapě (v letech 1996 - 1999) docházelo především k zavádění úsporných opatření a korekcím již fungujícího systému. V prvním roce druhé etapy byl založen zvláštní účet v rámci státních finančních aktiv, který umožňoval zjistit bilanci důchodového systému za určitý rok. Na tomto účtu jsou shromažďovány přebytky, které mohou být následně využívány na financování deficitů důchodového systému, krytí administrativních nákladů v rámci důchodového systému atd. V roce 1997 byl omezen zápočet většiny tzv. náhradových dob[28], přesto je i dnes jejich uplatňovaná výše v mezinárodním měřítku ojedinělá. O dva roky později byla schválena novela zákona o penzijním připojištění, která přinesla vyšší bezpečnost vkladů a zavedla daňové úlevy pro zaměstnavatele platící příspěvky zaměstnancům. Zároveň byl ustanoven podvýbor pro důchodovou reformu, který se soustředí na přípravu a hodnocení jednotlivých návrhů.

Ve třetí etapě docházelo k dalším dílčím úpravám důchodového systému, které směřovaly především ke zlepšení finanční stability systému. V roce 2001 byla snížena motivace k předčasným důchodům lepším pojistně-matematickým nastavením systému. Následující rok byla zpřísněna valorizace důchodů. V roce 2003 bylo rozhodnuto o dalším zvyšování zákonné věkové hranice pro odchod do důchodu i po roce 2006. Dále byly omezeny předčasné odchody do důchodu a omezen zápočet doby studia jako náhradové

---

[27] Z pětiletého období v roce 1995 na třicetileté v roce 2016. Vždy jsou zohledňovány příjmy od roku 1986 dále.

[28] Doba, po kterou účastník sice nepřispívá do státního důchodového systému, ale je mu započítávána při výpočtu výše důchodu do doby placení příspěvků. Jedná se například o základní vojenskou službu, péči o dítě do 4 let věku či o bezmocnou osobu, studium atd. Dále jsou započítávány všechny náhradové doby jen 80 % u doby studia, nezaměstnanosti (při evidování na úřadu práce), výkon civilní služby a doba pobírání plného invalidního důchodu. V plné výši je dle údajů České správy sociálního zabezpečení (ČSSZ) započítávána základní vojenská služba, doba péče o dítě a bezmocnou osobu.

doby. Finanční situace důchodového systému byla vylepšena přesunem dvou procentních bodů z příspěvků na politiku zaměstnanosti do důchodového systému (celková sazba zůstala stejná), což vedlo k dočasnému přesunu salda důchodového systému do kladných hodnot. Bylo rozhodnuto, že se vyměřovací základ u osob samostatně výdělečně činných (OSVČ) bude dále zvyšovat[29].

Jak jsem ukázala, je reforma důchodového systému neustálým procesem reagujícím na aktuální situaci ve společnosti. Novely a změny zákonů jsou aktivní reakcí na změnu podmínek v ekonomice, snaží se upozorňovat na objevující se nedostatky systému a korigovat je. K dílčím změnám dochází téměř každoročně, jak se však pokusím ukázat v závěru této kapitoly, nebudou ani tyto časté dílčí úpravy v dlouhém období dostačující.

3.2 Současný důchodový systém

Penzijní systém se v České republice skládá ze dvou pilířů. První pilíř je povinné, státem provozované, průběžně financované a dávkově definované schéma (podrobně popsané v části 2.2.1), které zajišťuje penzijní zabezpečení pro všechny ekonomicky aktivní osoby (kromě tzv. silových resortů). Další součástí důchodového systému je třetí pilíř, tvořený penzijním připojištěním a životním pojištěním. O zavedení druhého pilíře, jehož součástí je obvykle zaměstnanecké penzijní pojištění, se zatím neuvažuje[30].

Státní penzijní systém zajišťuje čtyři druhy penzijních dávek: starobní, částečně a plně invalidní, vdovecké a vdovské a sirotčí důchody[31]. Největší váhu na celkové sumě vyplacených důchodů mají důchody starobní, proto se budu v práci věnovat přednostně jim (i když jisté úspory, které by mohly pomoci při realizaci reformy, jsou navrhovány i u ostatních druhů důchodů). V současné době je do důchodového systému odváděno poplatníky 28 % z vyměřovacího základu[32], z toho 6,5 % odvádí zaměstnanci a 21,5 % zaměstnavatelé. Tato sazba je jedna z nejvyšších v zemích OECD[33]. Příspěvky do celého

---

[29] Vyměřovací základ bude z 35 % rozdílu příjmů a výdajů v roce 2003 růst po pěti procentních bodech až na 50 % v roce 2005.

[30] Zaměstnavatelé mohou svým zaměstnancům přispívat na penzi v rámci třetího pilíře.

[31] V roce 2005 bylo dle MPSV rozložení celkových výdajů důchodového systému následující : 72,1% starobní, 14,4 % plné invalidní, 4,3 % částečně invalidní, 8,5 % vdovské a vdovecké, 0,7 % sirotčí.

[32] U zaměstnance je vyměřovacím základem hrubá mzda, u zaměstnavatele suma hrubých mezd všech zaměstnanců a u OSVČ procento rozdílu mezi příjmy a výdaji.

[33] Hemmings and Whitehouse – Assessing the 2005 proposals for pension reform, Economic department (OECD) WP No. 496, 2006

systému sociálního pojištění jsou odečitatelnou položkou ze základu pro daň z příjmu a důchody se vyplácí v čisté výši (nedaní se), tím se český systém důchodového pojištění odlišuje od systémů EET a TEE popsaných v druhé kapitole.

Výše důchodu je ve státním systému určována podle jednoduchého vzorce. Důchod je složen jednak ze základní výměry (flat-rate), která je pro všechny stejná, jednak z procentní výměry (earnings-related), která se liší podle výše výdělků a doby placení příspěvků do systému.

Výše důchodu[34]= (výpočtový základ * procentní sazba za rok pojištění * počet roků pojištění) + základní výměra

Na řádný důchod vzniká nárok každému, kdo dosáhl zákonem stanovené hranice[35] a jeho doba pojištění činí alespoň 25 let (viz tabulka 2), nebo osobám ve věku 65 let přispívajícím do systému alespoň 15 let.

Tabulka 2 : Rok, od kterého vznikne nárok na důchod v uvedeném věku

Důchodový věk	Muž	Žena s počtem dětí				
		0	1	2	3nebo 4	5 a více
54						1999
55					1999	2003
56				1999	2003	2007
57			1999	2003	2007	2011
58		1999	2003	2007	2011	2015
59		2003	2007	2011	2015	2019
60		2007	2011	2015	2019	
61	2002	2011	2015	2019		
62	2009	2015	2019			
63	2016	2019				

Zdroj: MPSV

[34] Výpočtový základ je definován jako redukce osobního vyměřovacího základu pomocí tzv. redukčních hranic. Jejich výše se každoročně mění, pro rok 2007 je první redukční hranice 9600Kč (do této výše je vyměřovací základ započítáván 100 %), druhá redukční hranice je 23 300Kč (výše vyměřovacího základu mezi první a druhou redukční hranicí je započítávána z 30 %) a hodnota vyměřovacího základu nad druhou redukční hranicí je započítávána z 10 %. Takto se stanoví výše výpočtového základu, který je násoben procentní sazbou. Ta činí v současné době u starobních důchodů 1,5 % za každý rok pojištění. Do počtu let pojištění se započítávají i náhradové doby. Základní výměra je stanovena zákonem (v roce 2007 je 1570Kč).

[35] Důchodový věk se od roku 1996 zvyšuje. Podle zákona se bude postupně zvyšovat na 63 let u mužů (v roce 2016) a 57 až 63 let u žen (v roce 2019). Podrobně je zvyšování věku zachyceno v tabulce 2.

Státem je garantován minimální důchod, který je dán základní výměrou a tzv. minimální procentní výměrou, stanovenou každoročně zákonem (od 1.1. 2007 činí 770 Kč). Každoročně se vyplácené penze navyšují minimálně o cenovou inflaci a třetinu růstu průměrné mzdy.

Třetí pilíř důchodového systému tvoří penzijní připojištění a životní pojištění. Penzijní připojištění, nabízené penzijními fondy od roku 1994, je ze zákona příspěvkově definované. V roce 2005 existovalo v České republice jedenáct penzijních fondů, do kterých si mohli občané dobrovolně vkládat prostředky na stáří. Zaměstnancům mohou navíc na důchod přispívat i zaměstnavatelé. Úspory jsou evidovány na individuálních účtech, investovány na kapitálových trzích a zhodnocovány. Výše důchodu získávaná z penzijních fondů závisí přímo úměrně na sumě naspořených prostředků a nepřímo na očekávané době dožití, neexistuje zde redistribuce a solidarita (fondově financované schéma je podrobně popsáno v kapitole 2.2.2).

Tento způsob spoření je výhodný především pro osoby s vyššími výdělky, kterým umožňuje získat adekvátnější důchod (dosáhnout vyššího náhradového poměru). Stát motivuje k účasti ve třetím pilíři, jednak státními příspěvky[36], jednak daňovými úlevami (jak pro zaměstnance, tak nově i pro zaměstnavatele). Přesto je účast v penzijních systémech poměrně malá.

3.2.1 Slabé a silné stránky prvního pilíře důchodového systému ČR

První pilíř je zaměřen na pokrytí celé populace, proto obsahuje velké množství náhradových dob, pomocí kterých je zajišťována solidarita ekonomicky aktivních a neaktivních účastníků systému. V literatuře je jejich podíl odhadován často i na 25-30 % celkové doby pojištění[37]. Tak vysoký podíl dob, které jsou zohledňovány při vyměřování důchodu (za něž ale nebylo odváděno pojistné) narušuje finanční stabilitu systému, udržuje průměrnou výši penzí na nízké úrovni a snižuje motivaci ostatních účastníků k ekonomické aktivitě.

---

[36] U minimálního příspěvku ve výši 100 Kč činí státní příspěvek 50 Kč. Maximální státní příspěvek je 150 Kč pro příspěvky od účastníka ve výši alespoň 500 Kč.

[37] Šulc Jaroslav – Alternativy reformy penzijního systému v České republice a Národní zpráva ČR o přiměřených a udržitelných důchodech

Průměrný starobní důchod (z prvního pilíře) dosáhl v roce 2005 40,8 % průměrné hrubé mzdy (53,9 % čisté mzdy)[38]. Tyto hodnoty jsou mírně pod průměrem zemí OECD, v porovnáním se zeměmi Visegrádské čtyřky jsou však překvapivě nízké[39]. Pokud zhodnotíme výši náhradového poměru pro různě vysoké příjmy v době ekonomické aktivity vidíme, že je systém vysoce redistributivní směrem k nízkopříjmovým skupinám (u nízkopříjmových skupin může dosáhnout náhradový poměr téměř 100 %[40]). Motivace k účasti v prvním pilíři je tedy u středně a vysokopříjmových skupin poměrně malá.

Graf 1 zobrazující poměr přiznaného důchodu (po čtyřiceti letech pojištění) k předdůchodové mzdě jasně ukazuje, že náhradový poměr s růstem příjmů v době ekonomické aktivity rychle klesá. Zatímco u člověka vydělávajícího v době ekonomické aktivity průměrnou mzdu je náhradový poměr vyšší než 40 %, člověk vydělávající dvojnásobek průměrné mzdy už získá důchod pouze ve výši 25,5 % původní mzdy. Kromě poklesu náhradového poměru u vyšších příjmových skupin, svědčí o nadměrné vnitrogenerační solidaritě i malá diferenciace výše důchodů.

Graf 1 : Vývoj relace nově přiznaného starobního důchodu v roce 2005 ke mzdě po čtyřiceti letech pojištění pro různé úrovně mzdy (v %)

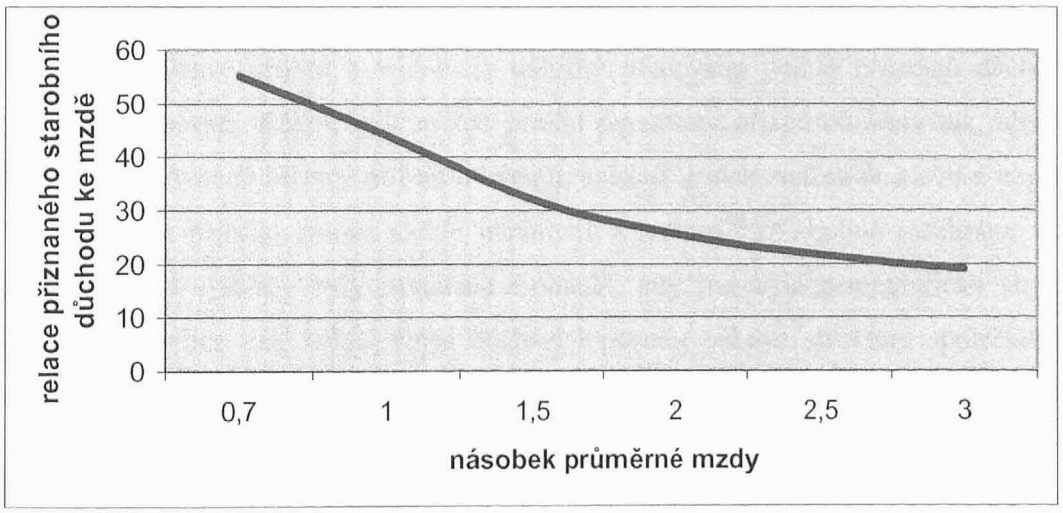

Zpracováno z dat MPSV: Pojistně matematická zpráva o sociálním pojištění

[38] MPSV

[39] Podle Hemmings and Whitehouse – Assessing the 2005 proposals for pension reform dosáhl v roce 2005 průměrný důchod na Slovensku 60 % průměrné hrubé mzdy, v Maďarsku 75 % a Polsko bylo mezi těmito hodnotami.

[40] Pro příjem odpovídající polovině průměrné mzdy - IMF : Country report : Selected issues

Financování důchodového systému bylo od roku 1997 v deficitu. V roce 2004 byly dva procentní body z příspěvku na politiku zaměstnanosti[41] převedeny do důchodového systému, čímž byl zdánlivě schodek systému vyřešen bez dodatečného zatížení občanů zvyšováním příspěvkové sazby. V roce 2004 vidíme v tabulce 3 skokové vylepšení bilance příjmů a výdajů, které bude podle mého názoru, (který se shoduje s názorem Výkonného týmu uveřejněném v Závěrečné zprávě,) postupně klesat až se systém opět přesune do deficitu. Takovýto přesun financí v rámci systému bude mít pouze dočasný efekt, který díky nepříznivému demografickému vývoji brzy vymizí.

Tabulka 3 : Příjmy důchodového pojištění a výdaje na důchody v mld.

Rok	Příjmy	Výdaje	Příjmy- výdaje
2001	180,2	196,1	-15,9
2002	192,2	208,3	-16,1
2003	202,8	220,3	-17,5
2004	235,8	225,2	10,6
2005	250,1	241,2	8,9
2006	268,5	266,3	2,2

Zdroj: MPSV – pojistně matematická zpráva o sociálním pojištění, Praha 2006 doplněná o aktuální údaje z www.cssz.cz

PAYG systémy jsou obecně velice citlivé na demografický vývoj. Pro udržení vyrovnané bilance příjmů a výdajů je důležitý především poměr příjemců důchodu k plátcům příspěvků. Ačkoli mohou být ostatní parametry přizpůsobovány tak, aby bylo dosaženo vyrovnané bilance příjmů a výdajů, existují u nich značná omezení a negativní dopady, které přílišná změna těchto parametrů vyvolává[42] (podrobně rozebrány v části 2.2.1). PAYG systémy byly zaváděné v období, kdy jim byla demograficky struktura společnosti velice nakloněna. Dnes dochází k posunu věkové struktury společnosti ve všech ekonomicky rozvinutých zemích směrem k většímu podílu starších osob, který si často žádá právě změnu PAYG systému (graf 2).

V případě České republiky hovoří demografické předpovědi jasně. V průběhu dalších desetiletí dojde k vysokému nárůstu míry závislosti, který bude způsoben

[41] Celkové odvody do systému sociálního zabezpečení tvoří 47,5 % hrubé mzdy (35 % odvádí zaměstnavatel, 12,5 % zaměstnanci). Z nich je zajišťováno důchodové zabezpečení (28 %), pojištění proti nezaměstnanosti, nemocenské a zdravotní pojištění.

[42] Přílišné zvýšení příspěvkové sazby bude mít negativní dopady na trh práce. Snížením náhradového poměru se přesunou výdaje z důchodového systému do systému sociálních dávek atd.

především růstem doby dožití a nízkým počtem nově narozených dětí[43]. Česká republika, stejně jako další země střední Evropy, projde mimo celkového poklesu populace především výrazným snížením ekonomicky aktivní populace. Největší pokles (přes 30 %) je očekáván v Litvě, Polsku na Slovensku a v České republice[44].

Pokles ekonomicky aktivní populace bude mít negativní dopady na důchodový systém. Poměr důchodců a plátců do systému se bude v dalších desetiletích dynamicky zvyšovat (graf 3). Zatímco podle dat MPSV z roku 2004 činil uvedený poměr 55 %, očekává se, že v roce 2050 dosáhne až 93 %. Financování PAYG podle současné legislativy bude brzy bez větších změn nadále neudržitelné.

Od roku 1996 dochází k průběžnému zvyšování oficiálního věku pro odchod do důchodu. Ten by měl kopírovat růst doby dožití, aby byly výdaje důchodového systému udržitelné. Účinnost tohoto opatření je však částečně tlumena tendencí k předčasným odchodům do důchodu, které jsou jednak řešením vysoké nezaměstnanosti starších osob (u věku 55-64 let byla v roce 2004 zhruba 42 %), jednak důsledkem nedostatečného znevýhodnění předčasných odchodů.

Předčasný odchod do důchodu volí podle hodnocení IMF až 40 % současných důchodců[45], pro které zůstává i přes přijatá opatření předčasný důchod stále výhodný. (Systém stále není zcela matematicky neutrální.) Průměrný reálný věk odchodu do důchodu byl podle údajů MPSV v letech 2004 a 2005 61 let pro muže a 57 let pro ženy, přičemž statutární věk pro nárok na důchod byl v těchto letech mírně vyšší (jak uvádí tabulka 4).

Tabulka 4 : Důchodový věk pro nárok na starobní důchod v letech 2004 a 2005

	Muž	Žena s počtem dětí				
		0	1	2	3nebo 4	5 a více
důchodový věk	61r+4m	59r+4m	58r+4m	57r+4m	56r+4m	55r+4m
pro narozené v roce	1943	1945	1946	1947	1948	1949
důchodový věk	61r+6m	59r+8m	58r+8m	57r+8m	56r+8m	55r+8m
pro narozené v	I 1944	I 1946	I 1947	I 1948	I 1949	I 1950

[43] Počet narozených dětí klesal od roku 1974, kdy se narodilo cca. 195,5 tis. dětí až na necelých 91 tisíc dětí narozených v roce 2001, Od té doby (i díky aktivní rodinné politice) počet dětí roste.

[44] European commission : Population statistics, Luxemburg, Office for Official Publications of the European Communities, 2006

[45] IMF : Country report : Selected issues

období	VI 1944	VI 1946	VI 1947	VI 1948	VI 1949	VI 1950

Zdroj: MPSV

Osoby samostatně výdělečně činné (OSVČ) jsou také zapojeny do základního důchodového pojištění, jejich vyměřovací základ je však stanovován odlišně. Od roku 2006 činí minimální vyměřovací základ 50 % z rozdílu mezi příjmy a výdaji, nejméně však polovinu průměrného měsíčního příjmu v hospodářství za daný rok. Tato úprava byla přijata za účelem zvýšení podílu OSVČ na příspěvcích do důchodového systému.

Ačkoli podíl OSVČ na celkovém počtu pojištěnců roste (z 9,7 % v roce 1994 na 15,3 v roce 2005), podílejí se na úhradě výdajů ve srovnání se zaměstnanci ve významně nižší míře. I když právní úpravy vedly k postupnému růstu vyměřovacího základu u OSVČ, odpovídal průměrný vyměřovací základ OSVČ v roce 2005 necelým 35 % průměrného vyměřovacího základu pro zaměstnance (tabulka 5).

První pilíř pokrývá 99 % občanů, kterým garantuje důchody. Je značně redisributivní, čímž sice snižuje adekvátnost důchodů u vyšších příjmových skupin, na druhou stranu však značně snižuje množství lidí žijících pod hranicí chudoby. Dle odhadů MPSV žijí v České republice pod hranicí chudoby jen 4 % osob starších 65 let (v celkové populaci 8 % lidí pod hranicí chudoby), což je méně než průměr EU. Úspěšnost výběru pojistného je ve státním systému uspokojivě vysoká, dosahuje v posledních letech téměř 100 % (tabulka 6).

3.2.2 Silné a slabé stránky třetího pilíře důchodového systému

Třetí pilíř důchodového systému je založen (oproti prvnímu pilíři) na fondovém financování, čímž umožňuje diverzifikaci rizik celého systému. I přes snahu státu motivovat občany k účasti ve třetím pilíři pomocí státních příspěvků a daňových úlev je účast v něm poměrně malá.

Podmínky účasti ve třetím pilíři jsou nastaveny tak, aby se do něj mohl zapojit kterýkoli občan starší osmnácti let bez ohledu na výši příjmu (dokonce bez ohledu na to, zda je zaměstnaný). Výše příspěvků do penzijních fondů není nijak omezena. Zákon ponechává účastníkům možnost opustit systém ještě před dosažením důchodového věku i s úsporami a připsanými úroky (ovšem bez státního příspěvku), či přejít v průběhu spoření k jinému penzijnímu fondu. Při dosažení důchodového věku se účastník může rozhodnout,

zda upřednostní doživotní penzi či tzv. jednorázové vyrovnání (vyplacení celé výše zůstatku na účtu[46] najednou).

V současné době dává cca. 70 – 80 % účastníků přednost jednorázovému vyrovnání. Jelikož systém penzijního připojištění funguje teprve třináct let a průměrná výše příspěvků účastníka nedosahuje ani 5000 Kč ročně, jsou uspořené sumy na individuálních účtech poměrně nízké. Při rozložení na doživotní anuitu by tak činily pouze malý příspěvek k důchodu. Ačkoli třetí pilíř funguje především za účelem navýšení důchodů ve stáří, je k tomuto účelu zatím využíván velice zřídka. Formou pobírání starobní penze bylo vyplaceno v tomto systému od jeho založení do počátku roku 2005 pouze 1 % přiznaných dávek[47].

Do třetího pilíře bylo v roce 2005 zapojeno zhruba 37 % populace ve věku 18-64 let. Přitom účastníci nad 60 let tvoří 20 % všech účastníků, 52 % všech účastníků systému je ve věku 40 až 59 let[48].

I v tomto pilíři hraje stát velice důležitou roli. Stanovuje zákonné normy, kterými se musí penzijní fondy řídit a zároveň vykonává prostřednictvím ČNB a Komise pro cenné papíry dohled nad jejich dodržováním. Penzijní fondy mají ze zákona monopol na poskytování penzijního připojištění, jejich chování je však státem přísně regulováno. Existují poměrně přísná omezení týkající se minimálního základního jmění, nakládání se ziskem, možností investování svěřených prostředků atd.[49]

3.3 Obecné závěry pro budoucí reformu

Jak uvádějí mezinárodní organizace[50], je současný stav ekonomiky České republiky poměrně příznivý. Shodují se na dobrém hospodářském růstu, který je srovnatelný s ostatními zeměmi regionu, nízké inflaci a úrokových mírách. Deficit veřejných financí je v posledních letech nízký, především díky neočekávaným příjmům a odloženým výdajům. Přesto zdůrazňují varování před problémy s fiskální udržitelností, spojené s růstem výdajů

---

[46] Při dosažení důchodového věku má účastník nárok na vyplacení vložených prostředků včetně výnosů z jejich investování i příslušné připsané státní podpory.

[47] Národní zpráva o přiměřených a udržitelných důchodech MPSV – červen 2005

[48] Národní zpráva o přiměřených a udržitelných důchodech – červen 2005

[49] Min. základní jmění musí být 50 mil.Kč, musí být důsledně oddělen majetek akcionářů a účastníků, fondy jsou motivovány kupovat především státní dluhopisy a jiné cenné papíry s vysokým ratingovým hodnocením, členové statutárních orgánů musí být schváleni státními orgány.

[50] OECD : Ekonomický přehled České republiky, červen 2006 a IMF: Country report : Selected issues

na spolufinancování projektů částečně financovaných z rozpočtů EU a výdaji spojenými se stárnutím populace.

Pro budoucí udržitelnost veřejných výdajů spojených se stárnutím populace bude klíčová mimo jiných i důchodová reforma. Jejím úkolem bude především zabránit předpovídaným vysokým deficitům důchodového systému[51] a vyhnout se tak přílišnému zatížení státního rozpočtu. Jádrem reformy zřejmě bude změna některých parametrů současného prvního pilíře, která bude doprovázena i vyšší motivací k zapojení ve třetím pilíři, případně celkovou změnou typu financování.

Pro vyrovnanost příjmů a výdajů v prvním pilíři, bude klíčový budoucí vývoj poměru plátců a příjemců. Stát by neměl usilovat pouze o změnu zákonného věku pro odchod do důchodu a zvyšovaní represí za předčasné odchody, ale měl by se zaměřit i na zvyšování zaměstnanosti u předdůchodových ročníků. Motivace této skupiny k ekonomické aktivitě je klíčem ke zvýšení reálné věkové hranice pro odchod do důchodu a tedy i k udržení lepšího poměru mezi ekonomicky aktivní a neaktivní částí populace.

Dále by měly být uváženy otázky změny valorizace důchodů, budoucí náhradový poměr, který by měl poskytovat státní pilíř, změna příspěvkové sazby a omezení ostatních druhů důchodů. Způsob valorizace vyplácených důchodů je zásadní nejen pro výdajovou stránku systému, ale z mikroekonomického hlediska i pro udržení dostatečné výše důchodů. Nejméně nákladným způsobem pro veřejné finance (a nejhorším pro důchodce) je valorizace pouze podle cenové inflace, oproti tomu nejnákladnější je mzdová valorizace, kdy se do výše důchodů plně promítá změna průměrné mzdy v ekonomice.

Reforma by tedy v rámci úsporných opatření mohla zavést valorizaci pouze podle cenové inflace. Ta by však vedla v delším období ke zvětšování rozdílu mezi růstem mezd a důchodů, taková situace by mohla vést k postupnému propadu velké části vyplácených penzí pod hranici životního minima a byla by tak sociálně neudržitelná.

Změna náhradového poměru je také značně omezena. Výraznější pokles náhradového poměru poskytovaného ze státního pilíře nízkopříjmovým skupinám by měl obdobný negativní dopad na počet lidí žijících v důchodovém věku pod hranicí chudoby. Jediným možným východiskem je zachovat (ne-li posílit) redisributivnost systému směrem

---

[51] Předpovědi o budoucím deficitu systému se velikostně značně liší. Modely zachycující tzv. základní variantu (jak se bude současný systém vyvíjet, bez jakýchkoli legislativních změn) se liší především díky odlišným očekáváním vývoje makroekonomických veličin a díky odlišným prognózám demografického vývoje. Podrobněji bude problém rozebrán v následující kapitole.

k nízkopříjmovým skupinám a zároveň motivovat k větší účasti ve třetím (plně zásluhovém) pilíři občany, kteří si chtějí uspořit dodatečné prostředky na stáří.

Zvyšování příspěvkové sazby za účelem růstu příjmů systému, by mělo negativní dopady na trh práce, vedlo by k poklesu nabídky práce. Zatížení práce příspěvky do celého sociálního systému je již dnes v mezinárodním měřítku poměrně vysoké. V extrémním případě by zvýšení příspěvkové sazby dokonce mohlo vést k poklesu objemu příspěvků proudících do systému. Zvýšení příspěvkové sazby by navíc vedlo ke snížení disponibilních příjmů a individuálních úspor, které by se mohlo promítnout v poklesu příspěvků vkládaných do třetího pilíře. Reforma by se měla spíše než na růst příjmů systému zaměřit na snížení výdajů státního pilíře.

Potenciální úspory existují i ve snížení množství nestarobních důchodů (vdovských, sirotčích a invalidních) zavedením tvrdších kritérií pro jejich přiznávání či ve snížení jejich výšky. Výše úspor by však byla podle mého názoru značně limitovaná sociální únosností takového opatření. Množství důchodů i jejich výše by mohly být sníženy pouze o malé procento, proto by úspory nebyly vysoké.

Hlavními úkoly ve třetím pilíři zůstává zvýšení počtu účastníků především u mladších věkových skupin, motivace k vyšším příspěvkům, omezení jednorázového čerpání naspořených aktiv a umožnění rozmanitější nabídky penzijních plánů s různým zaměřením.

4. NÁVRHY REFORMY

V kapitole o možných návrzích reforem penzijního systému v České republice naváži na předchozí diskusi o slabých a silných stránkách současného systému a představím obecné modely, ke kterým může reforma směřovat a které byly provedeny v některých zemích OECD. V další části se pokusím pomocí expertních prognóz budoucího vývoje upozornit na naléhavost provedení komplexní reformy v České republice. Naváži stručným popisem a zhodnocením reformních návrhů nejsilnějších politických stran v České republice tak, jak byly předloženy k analýze Výkonnému týmu v rámci třetího, závěrečného kola analýz v květnu 2005.

Jak již bylo nastíněno v předchozí kapitole, stojí většina evropských penzijních systémů před značnými fiskálními problémy spojenými především se stárnutím populace. Na alarmující demografické projekce už některé země reagovaly systémovou reformou (např. Polsko a Slovensko), jiné země přistoupily pouze k parametrické reformě a ostatní země, mezi které patří i Česká republika na reformu teprve čekají. I v našem případě však většina odborné veřejnosti považuje penzijní reformu za neodkladnou a doporučuje její co nejrychlejší provedení[52]. Varující je především, mezi evropskými zeměmi ojediněle rychlý, fenomén stárnutí populace. Tento trend je vyvolán následujícími demografickými změnami[53]:

- Dochází k prodlužování průměrné délky života, které bude bez příslušného zvýšení statutární věkové hranice pro odchod do důchodu spojeno s růstem doby pobírání starobního důchodu a růstem výdajů penzijního systému.
- Snížení porodnosti vede ke snižování počtu osob ekonomicky aktivní populace a tedy i k poklesu příjmů penzijního systému. V době, kdy početně silné ročníky sedmdesátých let dosáhnou důchodového věku, bude do systému přispívat početně výrazně slabší generace, proto bude systém poměrně obtížně udržitelný.
- Díky výše zmíněným trendům dochází ke stárnutí populace (tzn. roste průměrný věk), zvyšuje se podíl ekonomicky neaktivní části populace k části ekonomicky

---

[52] S tímto názorem se můžeme setkat v publikacích V. Bezděka, Jaroslava Šulce (Alternativy reformy penzijního systému v České republice) i v hodnocení mezinárodních organizací (např. Hemmings and Whitehouse - Assessing the 2005 proposals for pension reform, OECD). Na tomto závěru se shodl i Výkonný tým ve své Závěrečné zprávě.

[53] Börsch-Supan – From public pensions to Private savings: The current pension reform process in Europe – s aplikací na situaci v České republice.

aktivní. Proto dojde v budoucnu k poměrně značnému poklesu příjmů a růstu výdajů na zajištění důchodů. Jelikož je náš systém založen na průběžném financování bude tento trend ohrožovat finanční stabilitu a posléze i udržitelnost veřejných rozpočtů vůbec.

I přes politiku podporující růst porodnosti a schválené zvyšování statutární věkové hranice pro odchod do důchodu, je zřejmé, že tyto kroky povedou nanejvýš ke ztlumení demografických změn, nikoli k odvrácení předpovídaného demografického vývoje. Pro dosažení finanční udržitelnosti systému bude třeba komplexnějších reforem, spočívajících ve změně parametrů prvního pilíře k dosažení výrazných úspor na straně výdajů, případně i v zavedení fondově financovaného schématu za účelem získání dostatečně vysokého důchodu, který PAYG systém nebude moci dále sám zajistit. (podrobněji rozebráno v následujícím oddílu)

4.1 MOŽNOSTI REFORMY

Po přiblížení problémů prvního pilíře současného důchodového systému se zaměřím na varianty reforem, které jsou obecně navrhovány pro reformu finančně neudržitelných PAYG schémat. Ve světové literatuře můžeme najít následující čtyři druhy řešení[54]:

- změna parametrů PAYG systému
- přechod na systém virtuálních účtů (NDC)
- zavedení multipilířového systému
- kompletní "zprivatizování" důchodového systému

Změna parametrů PAYG systému je nejméně komplexní, ale ve světě nejčastější reakcí na problémy ve státním důchodovém systému. Pro zlepšení finanční bilance můžeme zvolit změny jednak na straně příjmů systému, jednak na straně výdajů. Na straně příjmů je silným nástrojem změna příspěvkové sazby povinně odváděné do systému.

Pro snížení výdajů důchodového systému může dojít ke změně hned několika parametrů systému: zvýšení statutárního věku pro odchod do důchodu[55], zpřísnění pravidel pro přiznání a snížení výše předčasných důchodů, omezení započtu náhradových dob, prodloužení minimální doby pojištění pro nárok na důchod, prodloužení doby, za kterou

---

[54] Larsen T. – Pension system viability and reform alternatives in the ČR

[55] To je velice účinný nástroj, jak zvrátit nepříznivý vývoj poměru plátců do systému a počtu důchodců, proto je také často doporučovaný a používaný. Vede k poklesu výdajů a růstu příjmů systému.

jsou zohledňovány příjmy pro výpočet výše důchodu, další možné změny ve výpočtovém vzorci, které povedou ke snížení výše přiznávaných důchodů (změna indexace, snížení procentní sazby atd.) a v neposlední řadě i změna valorizace důchodů pouze podle cenové inflace. (V návaznosti na kapitolu 3.1 je vidět, že k parametrickým úpravám přistupovala Česká republika v minulosti už poměrně často.)

NDC systém financování je spojením výhod PAYG systému a fondového financování. Pro přechod na NDC je klíčové, že vede k vysokému posílení ekvivalence systému bez vysokých transformačních nákladů. Nedochází tu totiž k výpadku příjmů systému tak jako u přechodu na částečné či plné fondové financování. Tok hotovosti v systému zůstává stejný, zatímco mechanismus určení výše důchodů napodobuje fondové financování (podrobněji popsán NDC systém na konci oddílu 2.2.2). Při určení výše dávky z anuity je zohledňována výše virtuálních úspor (navýšená o virtuální zhodnocení úspor), budoucí valorizace vypláceného důchodu a očekávaná doba dožití při odchodu do důchodu.

I u NDC systému je důležitá fiskální udržitelnost, která je podmíněna zejména správným nastavením zhodnocování virtuálních úspor. Při srovnání několika států, které na NDC systém přešly, můžeme najít zhodnocování podle různých faktorů – růstu objemu mezd (Polsko), růstu HDP (Itálie) atd.[56] Klíčovou charakteristikou při volbě faktoru, podle kterého by se měly prostředky zhodnocovat je jeho stabilita či stabilní růst v čase a schopnost reagovat na šoky (ať už ve formě demografických změn či poklesu v růstu produktivity)[57].

Pokud je zhodnocení virtuálních úspor přizpůsobeno těmto změnám, zůstává bilance systému v delším časovém období vyrovnaná. Za tímto účelem může být do systému zaveden navíc tzv. automatický stabilizátor (například ve Švédsku, kde jsou vybraným faktorem pro zhodnocování úspor vybrané prostředky na jednoho účastníka), který zohledňuje při zhodnocování virtuálních úspor momentální přebytek či deficit systému. Je tak lépe zajištěna dlouhodobější finanční vyrovnanost a lepší reakce na změny v proměnných ovlivňujících příjmy a výdaje systému.

NDC systém dokáže automaticky reagovat na růst doby dožití, přitom díky své pojistně-matematické neutralitě nemotivuje k předčasným odchodům a díky zásluhovosti snižuje negativní dopady na trh práce. Je však nutné stanovit dostatečně vysokou příspěvkovou sazbu, aby důchody dosahovaly dostatečně vysokých částek a zajistit i

---

[56] Palmer Edward – Conversion to NDC: Issues and Models

[57] Disney Richard – Notional accounts as a pension reform strategy: An evaluation

v takovémto systému institut minimálního důchodu pro chudé. Pokud je minimální důchod zajišťován v rámci NDC systému může docházet i tady k příjmové redistribuci. (Bývá však nižší než u PAYG.)

Vícepilířový systém složený z povinného, státního PAYG systému, povinného, soukromě spravovaného, fondově financovaného schématu a dobrovolných, soukromých penzijních spoření je model doporučovaný Světovou bankou (WB)[58]. Státní PAYG schéma poskytuje sociální zajištění pro nízkopřímové skupiny obyvatel a slouží především jako ochrana před chudobou. Povinné, fondově financované plány jsou založeny na individuálních příspěvcích. Jejich hlavním cílem je vyhlazení individuální spotřeby a zajištění ekvivalence systému.

Váha těchto dvou povinných schémat se v reálně fungujících systémech liší. Po parametrických reformách v Polsku a Maďarsku v prvním pilíři systému[59] a zavedení povinného, fondově financovaného, soukromého schématu zůstává stále klíčová PAYG složka. Ve Švýcarském systému je podíl prvního (PAYG) a druhého (povinné zaměstnanecké fondy) pilíře stejný.

V dalších zemích jako například v Chile, Peru a Mexiku byly důchodové systémy téměř kompletně vloženy do rukou soukromých poskytovatelů[60]. Ať už je státní pilíř úplně nahrazen nebo pouze částečně doplněn fondově financovaným plánem, přináší tato reforma určitá pozitiva. Díky zvýšení ekvivalence jsou ztlumeny vlivy na trh práce, dochází obvykle k rozvoji kapitálového trhu a systém je lépe chráněn před politickými riziky.

Na druhou stranu klade větší nároky na znalosti a schopnosti racionálního rozhodování účastníků, vyžaduje přísnou státní regulaci a dohled a reforma tohoto druhu obvykle přináší vysoké transformační náklady, spojené s výpadkem příjmů do původního PAYG

---

[58] Larsen T. – Pension system viability and reform alternatives in the ČR a Barr Nicholas – Reforming pensions: Myths, truths and policy choices

[59] Zatímco reforma v Maďarsku (1998) vedla k úpravě PAYG systému, v Polsku (1999) byl státní systém reformován z dávkově definovaného PAYG na příspěvkově definovaný NDC systém.

[60] Ale i v těchto systémech garantuje vláda minimální důchod. Jak uvedl Jose Piñera (na přednášce Toward a World of Workers-Capitalists Through Pension Reform, na IES FSV UK konané 3.října 2006) v Chilském systému (stejně i pro většinu obdobných systémů – v Peru, Kolumbii, Mexiku a dalších Latinskoamerických zemí) zaručuje stát dorovnání rozdílu mezi anuitou vyplácenou z penzijního fondu a minimálním důchodem, pokud účastník odváděl příspěvky do systému penzijních fondů alespoň 20 let.

systému[61]. Právě díky nákladnosti, je často takováto reforma nedoporučována pro státy s PAYG systémy, které již stojí před problémy s udržitelností systému[62].

Jelikož na straně příjmů důchodového systému existuje jistá omezující hranice pro další růst příspěvkové sazby a potažmo růst nákladů práce, bude v těchto státech potřeba dosáhnout značných úspor ve výdajích stávajícího systému snížením výše či doby vyplácení důchodů. Proto by měl stát usilovat o zavedení povinného fondového spoření, které by umožnilo vyplnit mezeru po snížení výše důchodu vypláceného z PAYG schématu.

Na tento způsob reformy je však už u většiny Evropských zemí stojících před nepříznivým demografickým vývojem pozdě. Zavedení povinného, fondově financovaného schématu by okamžitě odvedlo část prostředků plynoucích do PAYG schématu a plná funkčnost nového pilíře, podmíněná naspořením dostatečné částky, by byla reálná po 20 až 25 letech. Po toto období by vláda musela plnit přísliby penzí dané starším generacím i přes snížení příspěvků plynoucích do systému od mladších generací, které by se zapojily do nového systému.[63]

4.2 Demografické prognózy[64]

Demografické prognózy tvoří jeden ze základů pro předpovědi o budoucím vývoji bilance důchodového systému. V literatuře jsou obvykle zpracovávány tři varianty: nízká,

---

[61] Výše transformačních nákladů se samozřejmě liší podle nastavení rychlosti reformy a zvolené váhy fondového schématu.

[62] Barr Nicholas – Reforming pensions: Myths, truths and policy choices. Jako další argument uvádí, že i přes odlišné uspořádání systémů, lze dosáhnout vhodným nastavením PAYG systému stejného efektu bohatství lidí jako přechodem na fondové financování. Proto považuje rozdíl mezi PAYG a fondovým financování obzvláště pro státy se stárnoucí populace jako podružný.

[63] Börsch-Supan – From public pensions to Private savings: The current pension reform process in Europe, proto by zavedení fondového pilíře bylo vykoupeno vysokými transformačními náklady. Po reformě tak zřejmě stale zůstane hlavní PAYG schéma. Fondové schéma, pokud bude vůbec zavedeno, nemůže mít, dle mého názoru, v důsledku fiskálního omezení rozhodující úlohu. Čím vyšší by byla váha fondového systému a rychlejší přechod na nový systém, tím více prostředků by ubylo z průběžně financovaného systému (pokud předpokládáme konstantní zatížení práce příspěvkovou sazbou) a tím vyšší by byly transformační náklady s reformou spojené.

[64] Demografický vývoj – http://www.mpsv.cz/fines/clanky/2237/srovnani-demografie.pdf

střední a vysoká[65]. Vzhledem k charakteru důchodového systému je důležité, aby tyto prognózy zachytily poměrně dlouhé období, během kterého může být plně zaveden reformovaný důchodový systém a může se projevit jeho stabilita. Od prognózy vhodné pro posouzení finanční bilance během tranzitivního období a zkoumání finanční udržitelnosti reformovaného systému tedy očekáváme zmapování demografického vývoje nejméně na následujících padesát let. (Přitom musíme brát v úvahu, že ve vzdálenějším časovém horizontu spolehlivost prognózy klesá.) Pokud by období nebylo dostatečně dlouhé nemuselo by zachytit případné nedostatky reformovaného systému. Demografický vývoj je ovlivňován nejen změnami v porodnosti a úmrtnosti (době dožití při narození) domácí populace, jak bylo zmíněno výše, ale v poslední době stále více i migrací (resp. migračním saldem).

Nejlepším dostupným zpracováním budoucího demografického vývoje jsou prognózy zpracované na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy (PřF UK) a Českým statistickým úřadem (ČSÚ) v roce 2003 (s použitím výsledků ze sčítání lidu provedeného v roce 2001). Přičemž první uvedená prognóza zachycuje období 2003 – 2065, druhá mapuje období o patnáct let kratší. Ačkoli se obě předpovědi významně neliší (graf 4 a 5) je z výše uvedeného důvodu vhodnější používat dlouhodobější prognózu PřF UK.

Jak můžeme vyčíst z grafů, bude během prognózovaných let klesat procento ekonomicky aktivní populace z více než 50 % pod 40 % populace v roce 2065 a růst zastoupení skupiny obyvatel nad 64 let ze 14 % v roce 2003 na více než 30 % populace na konci projekce. Dojde ke zhoršení poměru ekonomicky neaktivní a aktivní populace (65+/15-64), v roce 2050 už má tento poměr přesáhovat 50 %.

4.3 Makroekonomický scénář

Druhým základem pro hodnocení úspěšnosti reforem v České republice je prognóza makroekonomického vývoje. Klíčová je prognóza základních makroekonomických ukazatelů, které ovlivňují finanční bilanci průběžného systému. Proto se snažíme u každé z posuzovaných variant předpovědět vývoj hrubého domácího produktu (HDP), zaměstnanosti a průměrné mzdy[66] jako klíčových proměnných pro výši příjmů a výdajů

---

[65] Tyto varianty jsou obecně zveřejňovány jednak Českým statistickým úřadem, jednak byly předmětem studie zpracované na PřF UK (uvedené v tabulce 7).

[66] Pro podrobný popis postupu určení makroekonomického vývoje odkazuji na zdroj http://www.mpsv.cz/files/clanky/2238/makro-scenar.pdf

důchodového systému. Přičemž růst zaměstnanosti i průměrné mzdy působí pozitivně na růst příjmů důchodového systému, jelikož se přímo promítají do růstu objemu platů a mezd a tedy i do odvedeného pojistného.

Vývoj HDP můžeme sledovat pomocí vývoje produktivity práce a zaměstnanosti. U produktivity práce předpokládáme postupnou konvergenci k průměrné produktivitě práce v Evropské Unii (EU-12) (graf 6), počet zaměstnaných bude klesat (graf 7) v důsledku poklesu počtu ekonomicky aktivních osob, (ale míra zaměstnanosti bude klesat pomaleji než počet zaměstnaných díky úbytku populace zachyceném na grafu 8). Proto předpokládáme, že růst HDP se bude postupně snižovat a dle expertních odhadů Výkonného týmu se stabilizuje kolem 1,7 % v období 2050-2100 (graf 9).

Ačkoli reformy (popsané na konci této kapitoly) často navrhují změny, které pravděpodobně budou mít dopad na vývoj HDP a zaměstnanosti, není tento dopad často zohledněn při modelování budoucího vývoje reformovaného důchodového systému[67]. Právě díky nezahrnutí zpětného efektu reformy do makroekonomické prognózy, mohou být do jisté míry zkresleny i predikce příjmů a výdajů důchodového systému a závěry o finanční bilanci systému v dlouhém období[68].

4.4 ZÁKLADNÍ VARIANTA

Na základě demografických a makroekonomických předpovědí je možné modelovat vývoj příjmů a výdajů průběžně financovaného penzijního systému. Pokud při tomto postupu zafixujeme současnou platnou legislativu, hovoříme o tzv. základní variantě. Ta má za cíl především zhodnotit udržitelnost systému a upozornit na následné finanční tlaky, které by mohla schodkovost tohoto systému mít na státní rozpočet.

---

[67] Výkonný tým například označil výši sekundárních dopadů reformy na makroekonomický vývoj za do značné míry subjektivní a těžko predikovatelnou (V. Bezděk : Závěrečná zpráva výkonného týmu). Proto jsou v Závěrečné zprávě u jednotlivých návrhů politických stran zohledňovány (oproti základní variantě) pouze dopady růstu věkové hranice na zaměstnanost a růst HDP.

[68] Někteří autoři se naopak věnují stanovení dopadů reformy na makroekonomickou situaci. U O. Schneidera (Dynamický model důchodové reformy v ČR) můžeme vidět aplikaci modelu, poprvé použitého Auerbachem a Kotliffem, metodou tzv. překrývajících se generací pro predikci vývoje makroekonomických veličin v ČR v případě zachování PAYG systému a plném přechodu na fondový systém. Autor dochází k závěrům, že fondový systém vede k vyššímu růstu HDP, investic, mezd a kapitálové vybavenosti. Díky tomuto vývoji klesají odvody z mezd a úroková míra.

V literatuře můžeme najít několik prognóz vývoje základní varianty, které se poměrně liší. Tato odlišnost může být způsobena použitím různých makroekonomických a demografických prognóz, užitím odlišných postupů či zafixováním dřívější legislativy[69]. Ve vzdálenějších časových projekcích se tak mohou odhady základní varianty odlišovat, jeden závěr však můžeme vyvodit ze všech studií – současný systém je dlouhodobě finančně neudržitelný!

Pokud se zaměříme na analýzu provedenou Výkonným týmem[70], který použil výše popsanou demografickou prognózu PřF UK a dále použil projekci až do roku 2100 a makroekonomický vývoj popsaný výše, založený na předpokladu konvergence v produktivitě práce k evropským úrovním, vidíme jasný příklad varující před dlouhodobým setrváním u stávajícího systému. Jako základ je pro prognózu použita legislativa platná k říjnu 2004 (popsána v oddílu 3.1) a uvažována valorizace vyplácených důchodů podle cenové inflace a třetiny růstu průměrné reálné mzdy, indexace redukčních hranic a základní výměry byla stanovena podle růstu průměrné mzdy.

Vývoj výdajů na starobní důchody i celkových výdajů je zachycen v grafu 11, díky zachování stejné příspěvkové sazby a konstantnímu podílu celkového objemu mezd a platů na HDP budou příjmy důchodového systému po celé projektované období konstantní. Saldo důchodového systému v jednotlivých letech můžeme vidět v grafu 12. Důchodový systém by měl být až do roku 2023 mírně přebytkový[71], na konci projekce generuje každoroční dluh 5 % HDP. Jak je vidět na grafu 13, přesouvá se kolem roku 2035 kumulované saldo do záporných hodnot a kolem roku 2060 kumulovaný dluh systému

---

[69] Pokud například porovnáme prognózu deficitu důchodového systému uveřejněnou v roce 2002 Světovou bankou (fixující legislativu z roku 2000) v grafu 10 a prognózu Výkonného týmu (popsanou dále v textu, fixující legislativu z roku 2004) zachycenou v grafu 11. Vidíme jak značné odlišnosti mohou v prognóze vzniknout díky zafixování odlišných předpokladů (v tomto případě není ještě uvážen před převod příspěvku na politiku zaměstnanosti do důchodového systému a další opatření v mezičase schválená jako například další růst věkové hranice i po roce 2006).

[70] V. Bezděk : Závěrečná zpráva výkonného týmu a http://www.mpsv.cz/files/clanky/2249/ZoEkladnoa_varianta.pdf

[71] Tak by se choval systém v důsledku převedení dvou procentních bodů z politiky zaměstnanosti do důchodového systému, pokud by však byla zachovávána od počátku prognózy (roku 2003) minimální zákonná valorizace důchodů.

dosáhne 100 % HDP. Projekce končí až překvapivě varujícím kumulovaným dluhem přesahujícím 240 % HDP (k roku 2100)[72].

Na výsledcích kumulovaného salda je vidět jasná neudržitelnost stávajícího systému. Přestože kumuluje systém na počátku projekce přebytky (hlavně díky přesunu zdrojů z politiky zaměstnanosti) je jeho udržitelnost po toto období pouze zdánlivá. Pokud by měl systém pokrýt prognózované vysoké deficity, musel by v současné době dosahovat vysokých přebytků, které by měly být použity na pokrytí vyšších důchodových výdajů po roce 2020, kdy budou do důchodu nastupovat populačně silné ročníky. Důchodový systém je schopný na reformy reagovat pouze se značným zpožděním, proto by bylo mylné domnívat se, že systém může být reformován až v okamžiku, kdy se projeví propad salda do záporných položek.

Na příkladu základní varianty je také vidět nepřímý vztah mezi mikrofinančními a makrofinančními[73] kritérii. Jelikož je v projekci zafixována uvedená legislativa, poskytuje systém stále poměrně vysoké náhradové poměry (vysoká míra příjmové redistribuce samozřejmě přetrvává). Avšak čím je systém na mikrofinanční úrovni štědřejší, tím je jeho makrofinanční stabilita nižší.

Ve velice blízké době tedy bude muset projít průběžný pilíř výraznější reformou. Pokud by došlo ke změně jen jednoho parametru, jako například růstu příspěvkové sazky či poklesu náhradového poměru, byla by změna tohoto parametru tak značná, že by byl značně zasažen trh práce, nebo důchody natolik sníženy, že by byl systém nadále sociálně neudržitelný[74]. Výraznější růst již tak vysokého zatížení práce by tvrdě zasáhl nabídku na trhu práce a následně i ekonomický růst, větší pokles náhradového poměru by vedl k propadu větší části důchodů pod hranici chudoby a růstu ostatních sociálních výdajů.

---

[72] Pokud by docházelo k přívětivější valorizaci vyplácených důchodů, dosáhl by kumulovaný dluh ještě vyšších částek. Navíc je uvažována konstantní úroková sazba ze státního dluhu, ta by ovšem s kumulací dluhu musela růst, aby kompenzovala rostoucí riziko.

[73] Mikrofinanční kritéria posuzují stabilitu důchodového systému z pohledu účastníka. Makrofinanční kritéria sledují stabilitu penzijního systému z agregovaného pohledu. Výkonný tým se například zaměřil z mikrofinančních kritérií na individuální náhradový poměr, vnitřní výnosová míra a implicitní daň, z makrofinančních kritérií na bilanci příjmů a výdajů, kumulované saldo, celkový náhradový poměr a příspěvkovou sazbu.

[74] Větší část důchodů by mohla klesnout pod hranici chudoby, pak by důchody nedosahovaly dostatečné výše na zajištění základních životních potřeb. Následkem takového kroku by zřejmě vzrostlo finanční zatížení jiných částí sociálního systému.

Proto bude v rámci reformy prvního pilíře nutné přistoupit k současné změně více parametrů, případně částečně či zcela změnit typ financování prvního pilíře důchodového systému.

Hlavními cíly reformy, ke které se MPSV snaží dospět, zůstává zavedení finančně udržitelného systému, který by posílil vnitrogenerační ekvivalenci, zabránil distorzím na ostatních trzích (nebo je alespoň neprohluboval) a případně vedl k rozvoji finančních trhů.

4.5 NÁVRHY ČESKÝCH POLITICKÝCH STRAN

Na obecný nástin možností reforem naváži stručným popisem návrhů politických stran, tak jak byly předloženy ke zpracování Výkonnému týmu ve třetím kole návrhů. Ačkoli tyto návrhy pochází z května 2005, zůstaly koncepce stran vesměs nezměněny a proto se budu zaobírat návrhy původními[75].

Z koncepčního hlediska pokrývají návrhy politických stran možnosti, které jsem rozebrala v části 4.1. Zatímco Komunistická strana Čech a Moravy (KSČM) přichází s výraznými parametrickými úpravami stávajícího PAYG schématu, Křesťanští demokraté (KDU-ČSL) a Unie svobody (US-DEU) přichází navíc s koncepcemi umožňujícími částečné vyvázání se ze současného PAYG a zapojení do fondově financovaného schématu. Česká strana sociálně demokratická (ČSSD) navrhuje postupný přechod na NDC systém a Občanská demokratická strana (ODS) prosazuje koncepci rovného důchodu.

4.5.1 Popis návrhu KSČM – Parametrická optimalizace[76]

Komunistická strana se ve svém návrhu zaměřila na změnu parametrů současného, průběžně financovaného systému. Jediným krokem, který navrhuje v oblasti snížení výdajů důchodového systému je postupný růst věkové hranice na 65 let pro muže i ženy bez ohledu na počet dětí[77]. Oblast příjmů plynoucích do důchodového systému je pravidelně posilována. V časovém sledu dochází postupně k přesunutí současných příspěvků na penzijní připojištění do důchodového systému, převodu 1,6 %, tvořících momentálně

---

[75] Ačkoli původní návrhy počítaly se startem reformy v roce 2007, který se při současné situaci jeví jako značně nereálný, dojde pravděpodobně pouze k oddálení reformy při zachování v základech stejného koncepčního řešení, které je pro popis stanovisek jednotlivých stran pro mě v této kapitole klíčový.

[76] http://www.mpsv.cz/files/clanky/2273/analyza-kscm-3kolo.pdf

[77] V současné době je schváleno postupné zvyšování statutárního věku na 63 let. (viz kapitola 3.2 tabulka 2)

příspěvek na politiku zaměstnanosti, růst vyměřovacího základu u OSVČ, převodu části inkasa spotřebních daní (10 %) a nakonec i ke zvýšení pojistné sazby důchodového systému ze současných 28 % až na konečných 33,5 %. Všechny ostatní parametry odpovídají legislativě platné v roce 2004.

4.5.2 Popis návrhu KDU-ČSL – Dobrovolné vyvázání (opt-out)[78]

Návrh křesťanských demokratů spočívá ve změně některých parametrů současného PAYG systému a zavedení možnosti převést část příspěvku do fondově financovaného schématu. U PAYG navrhují úspory sytému pomocí dalšího zvyšování věkové hranice na 65 let, valorizace důchodů pouze podle cenové inflace, snížení zápočtu příjmů do první redukční hranice pouze na 90 % a postupné odstranění druhé redukční hranice prostřednictvím její cenové indexace (dokud nesplyne s první redukční hranicí, pak je indexována mzdově). Dále by měly být sníženy výdaje na nestarobní důchody o 10 %.

Příspěvková sazba zůstává 28 % hrubé mzdy (20 procentních bodů na starobní důchody a 8 procentních bodů na nestarobní) a příjmy jsou dále posíleny z výtěžku ze změny nižší daňové sazby z 5 % na 8 %. Navíc systém nově zavádí možnost přesunout 8 procentních bodů z příspěvkové sazby na starobní důchody do fondového pilíře, při adekvátním snížení důchodu z PAYG schématu.

U tranzitivní generace, která bude v okamžiku startu reformy na trhu práce, ale mladší než 50 let, bude muset být příspěvek do fondového pilíře navýšen o dodatečné 2 % hrubé mzdy[79]. Přitom náběh příspěvků do fondového pilíře bude postupný (příspěvky odváděné do fondového schématu měly růst každoročně od začátku reformy o 2 procentní body).

Zároveň jsou sníženy příspěvky pro následující vybrané skupiny. Přesluhující osoby by měly odvádět pouze poloviční příspěvkovou sazbu, pro rodiče klesá sazba o jeden procentní bod za každé dítě (maximálně však o 3 procentní body) a z příjmu nad trojnásobek průměrné mzdy nejsou odváděny příspěvky.

---

[78] http://www.mpsv.cz/files/clanky/2272/analyza-kdu-csl-3kolo.pdf

[79] Příspěvek příslušníka tranzitivní generace, který se rozhodne pro opt –out tak bude 30 % hrubé mzdy (12 p.b. do státního důchodového pilíře, 10 p.b. do fondového pilíře a 8 p.b. na nestarobní důchody)

4.5.3 Popis návrhu US-DEU – kombinovaný systém[80]

Je opět návrhem upravujícím parametry státního schématu a umožňujícím částečné vyvázání. Ve státním pilíři opět dochází k růstu věkové hranice, tentokrát až na 67 let a zvýšení ekvivalence pomocí změny výše redukčních hranic (na polovinu a 150 % průměrné mzdy) a procent zápočtu příjmů mezi nimi (na 80 %, 50 % a 30 %). Jsou zvýšeny sankce za předčasné odchody a snížena míra zápočtu náhradových dob na 50 % (kromě doby péče o dítě a bezmocnou osobu). Vyplácené důchody jsou valorizovány mzdově a stropem pro platbu příspěvků do systému je trojnásobek průměrné hrubé mzdy.

Nově by reforma zavedla možnost převést 3 procentní body z příspěvkové sazby na individuální účet za podmínky kofinancování dalšími 6 % hrubé mzdy z vlastních úspor. Výsledná sazba pro vyvázané jedince by tak byla 34 % hrubé mzdy (17 procentních bodů do státního systému, (3+6) p.b. do fondového pilíře a 8 p.b. na nestarobní důchody).

4.5.4 Popis návrhu ČSSD – NDC systém[81]

Sociální demokracie navrhuje postupný přechod ze stávajícího průběžného financování na způsob financování pomocí virtuálních účtů (obecně popsán na konci oddílu 2.2). Podíl NDC důchodu by se zvyšoval postupně (v původní koncepci o 3,3 % ročně). Stát garantuje minimální důchod ve výši 1,2 (později 1,1) násobku životního minima.

Navíc je reforma založena i na úsporách prostřednictvím změny některých parametrů. Důchodový věk se opět postupně zvyšuje na 65 let, na individuální účty je registrováno 21 % hrubé mzdy (celková příspěvková sazby zůstává 28 %), později vzrůstá sazba registrovaná na účty o 1,6 % hrubé mzdy z příspěvku na politiku zaměstnanosti. Valorizace vyplácených důchodů je navrhována podle cenové inflace a poloviny růstu reálné mzdy. Důchod je vyplácen ve formě doživotní anuity, zohledňující valorizaci, s použitím unisex úmrtnostních tabulek. Ostatní parametry jsou shodné s legislativou platnou v roce 2004.

---

[80] http://www.mpsv.cz/files/clanky/2275/analyza-us-deu-3kolo.pdf

[81] http://www.mpsv.cz/files/clanky/2271/analyza-cssd-3kolo.pdf

4.5.5 Popis návrhu ODS – Rovný důchod[82]

Občanští demokraté přišli s jedním z nejjednodušších a nejprůhlednějších návrhů reformy. Rovný důchod ve výši 20 % průměrné hrubé mzdy pro všechny, kteří získali na důchod nárok. Statutární věk se postupně zvyšuje až na 71 let (bez nároku na předčasný důchod), příspěvková sazba je od počátku reformy snížena na 20 % hrubé mzdy (12 procentních bodů jde na starobní důchody, 8 procentních bodů na nestarobní důchody). Pro tranzitivní generace je důchod tvořen odpovídající kombinací rovného důchodu a důchodu z původního PAYG systému. Cenovou valorizací druhé redukční hranice dochází postupně k jejímu sloučení s první. Rovný důchod i redukční hranice jsou valorizovány mzdově.

Ačkoli tento systém nezavádí žádné nové, fondově financové schéma počítá s růstem jeho využití. Pokles rovného důchodu oproti současné výši by byl při nevyužití jiného zdroje důchodu markantní. Snížením příspěvkové sazby dochází k uvolnění dodatečných disponibilních prostředků, které se mohou jedinci racionálně rozhodnout investovat do různých aktiv dle uvážení a zajistit si tak dostatečnou výši důchodu.

4.6 ZHODNOCENÍ NÁVRHŮ POLITICKÝCH STRAN

Po krátkém popisu jednotlivých návrhů je vidět, že poměrně přesně odpovídají možnostem, které jsem obecně popsala v části kapitoly o možnostech reformy. V jednotlivých kolech návrhů a expertních analýz se politické strany snažily o nastavení parametrů reformy tak, aby systém nedosahoval v dlouhém období výraznějších schodků či nekumuloval dluh.

V návrzích můžeme vidět změny parametrů PAYG schématu s rozdílnými cíly v oblasti úspor výdajů na důchody a hledání zdrojů pro zvýšení příjmů systému. Zatímco návrh KSČM hledá především dodatečné zdroje a to jak v jiných oblastech státního rozpočtu, tak i zvýšením příspěvkové sazby. Poměrně výjimečný je návrh ODS, který přistupuje ke skokovému snížení příspěvků a postupnému snížení dávek, dochází tak k razantnímu snížení příjmů systému hned na počátku reformy a postupnému snižování výdajů. ODS navrhuje absolutní příjmovou redistribuci ve formě nízkého rovného důchodu, přitom nechává využití uvolněných prostředků zcela na vůli účastníků.

U návrhů, které umožňují částečné vyvázání je umožněno dosažení ekvivalentnější výše důchodu za cenu, že stát přijde o část příspěvků proudících do systému, zatímco

---

[82] http://www.mpsv.cz/files/clanky/2274/analyza-ods-3kolo.pdf

pokles výdajů systému se projeví až při odchodu této generace do důchodu. Dochází tak ke vzniku transformačních nákladů. Minimálně u tranzitivní generace je vždy požadováno kofinancování. U KDU-ČSL je tak dosaženo rychlejší akumulace úspor u tranzitivní generace, u US-DEU je možno díky podmínce kofinancování převést do fondového pilíře pouze malou část příspěvků a snížit tak transformační náklady. Je tak vytvořen výše zmiňovaný a často doporučovaný multipilířový systém bez prohibitivně vysokých transformačních nákladů.

Jako nejčastější změny parametrů vedoucí k úsporám na výdajové straně systému můžeme vidět růst věku pro odchod do důchodu, změnu valorizace důchodů, snížení započtu nepříspěvkových dob a pokles výše nestarobních důchodů. V mnoha návrzích jsou obsaženy kroky pro zvýšení příjmů systému růstem příspěvkové sazby, převodem části inkasa spotřebních daní, státních příspěvků na penzijní připojištění či příspěvků na politiku zaměstnanosti a mnoho dalších. Většina z těchto kroků však pouze přerozděluje prostředky v rámci státního rozpočtu, schodek se tak pouze přesune do jiné oblasti veřejných financí.

Na spektru návrhů i obecných doporučení je vidět, že neexistuje žádná "jediná správná volba". Musíme si vždy volit mezi mikrofinanční štědrostí systému a makrofinanční udržitelností. Ať už zvolíme jakoukoli kombinaci těchto dvou aspektů důchodového systému, musíme důsledky vybrané cesty co nejlépe namodelovat a nastavit parametry tak, aby byly jak finančně, tak i sociálně udržitelné. Přitom rozhodnutí mezi štědrostí a udržitelností systému je dáno především tradicí jednotlivých zemí, proto se reformní cesty v mezinárodním měřítku značně liší.

Ať už bude námi zvolená cesta jakákoli, měla by být především zvolena rychle. Pokud totiž současný systém neprojde zásadnější reformou, bude kumulovat značné schodky. O reformě by tak mělo být rozhodnuto zodpovědně až po důkladných analýzách reformního řešení, ale čím později bude reforma odstartována, tím rychlejší bude muset být přechod na nový systém a tím větší budou transformační náklady, které bude muset stát pokrýt.

5. SLOVENSKÝ DŮCHODOVÝ SYSTÉM

Slovenský a český důchodový systém vychází ze stejného základu, který obě země zdědily po rozdělení Československa v roce 1993. Zatímco Česko pravidelně využívá parametrických reforem a na komplexnější reformu stále čeká, proběhla na Slovensku v letech 2004 a 2005 celková reforma důchodového systému. Jelikož se oba systémy rozvíjely ze stejného základu, zůstává poměrně zajímavým úkolem sledování průběhu reformy slovenského systému a zhodnocení jejích úspěchů a nedostatků. Klíčové je pro Českou republiku zejména posouzení vhodnosti podobné reformy pro systém u nás.

V kapitole se nejprve zaměřím na popis předreformního systému, jeho nedostatků a předpokládaného vývoje bez reformy. Naváži popisem reformy státního, PAYG schématu, která spočívala mimo změny některých parametrů i ve změně výpočtového vzorce. Zvlášť se zaměřím na dopad reformy na výši individuálních důchodů a upozorním na nerovnost vzniklou mezi důchody přiznanými podle původního a reformovaného PAYG schématu. Dále popíšu nově zavedené, fondově financované a soukromně spravované schéma založené na principu individuálních účtů. Na závěr rozeberu prognózu budoucího vývoje bilance důchodového systému.

5.1 SLOVENSKÝ DŮCHODOVÝ SYSTÉM PŘED ROKEM 2004

Před rokem 2004 tvořilo důchodový systém jednak státní, povinné, PAYG schéma, jednak od roku 1996 i doplňkové, dobrovolné důchodové fondy[83]. (Struktura důchodového systému na Slovensku tedy byla až do roku 2004 poměrně podobná struktuře v České republice.) V celé kapitole se zaměřím především na povinnou část důchodového systému, která pokrývala a i dnes pokrývá většinu populace mimo tzv. silových resortů[84]. Toto schéma bylo financováno klasicky dle zásad PAYG, vybrané příspěvky od ekonomicky aktivní populace byly ihned přerozdělovány generaci důchodců. Příjmy systému závisely přímo na počtu pracujících, průměrné mzdě a příspěvkové sazbě, výdaje byly ovlivňovány počtem důchodců a náhradovým poměrem.

---

[83] Natali – Slovak republic: The reformed pension system, 2004

[84] Mimo jednotné předpisy pro vyměření důchodu zůstávají podle Dušana Zachara (ed.) - Reformy na Slovensku 2003-2004 (projekt HESO, INEKO, 2004) zaměstnanci Ministerstva vnitra SR, Ministerstva obrany SR, Ministerstva spravedlnosti SR, Slovenské informační služby, Ministerstva dopravy, pošt a telekomunikací SR, Národního bezpečnostního úřadu a Generální prokuratury.

Příspěvková sazba do systému činila 28 % hrubé mzdy (21,6 % bylo odváděno zaměstnavatelem a 6,4 % hrubé mzdy zaměstnancem). Stropem pro odvádění příspěvků byl vyměřovací základ ve výši 32000 Sk. Důchodový systém vyplácel jednak starobní, jednak nestarobní (tzn. invalidní a pozůstalostní) penze. Příspěvková sazba v porovnání se zeměmi OECD byla poměrně vysoká (graf 14), ale v zemích střední a východní Evropy nebyla nijak neobvyklá (graf 15).[85]

Výše důchodu byla určována podle typického vzorce (uveden u popisu českého důchodového systému v kapitole 3.2) sestávajícího však, na rozdíl od českého, pouze ze složky vázané na výdělky (earnings-related pension). Při výpočtu důchodu byl zohledňován průměr příjmů za nejlepších pět let z posledních deseti let před odchodem do důchodu. Do 2500 Sk byl vyměřovací základ započítáván 100 %, v rozmezí 2500-6000Sk jednou třetinou a do 10 000Sk jednou desetinou. Vyměřovací základ nad 10000Sk nebyl do výpočtového základu pro výpočet výše důchodu zohledňován vůbec. Systém byl silně redistributivní (tabulka 8).

Procentní sazba činila dva procentní body za každý rok až do 25 let pojištění, pak se snižovala na jeden procentní bod na dalších maximálně sedmnáct let[86]. Vyplácené penze byly valorizovány pokud vzrostly životní náklady o více než 10 % či průměrná mzda o více než 5 %. Výše valorizace přitom nebyla jasně specifikována, závisela na rozhodnutí parlamentu, který měl ve svých rozhodnutích přihlédnout (dle zákona 46/1991 Sb. SR ve smyslu pozdějších úprav) u pevné sumy navýšení k růstu životních nákladů a u procentního navýšení k růstu průměrné mzdy. Uzákoněné valorizace shrnuje tabulka 9.

Nárok na důchod vznikal po 25 letech pojištění a dosažení minimálního důchodového věku (pro muže 60 let, pro ženy 53-57 let podle počtu dětí). Naděje dožití při odchodu do důchodu byla u mužů pouze o málo vyšší než u ostatních zemí (u žen však výrazně přesahovala průměr zemí OECD)[87].

PAYG systém byl (v návaznosti na započítávání příjmů mezi redukčními hranicemi a malou diferenciaci výše důchodů[88]) silně redistributivní. Navíc strop pro odvádění příspěvků činil 32000 Sk, ale příjmy nad 10000 Sk nebyly zohledňovány při určování výše

---

[85] Schwarz – Slovak republic: Pension reform note, WB, 2004

[86] Goliáš – Pension reform in Slovakia, INEKO, 2004

[87] Schwarz – Slovak republic: Pension reform note, WB, 2004

[88] Podle brožury vydané Ministerstvem práce sociálních věcí a rodiny (MPSVR) uveřejněné na http://www.dochodok.gov.sk/prilohy/brozura2006.pdf, byly všechny důchody vyplácené podle původního PAYG systému mezi 4631 a 9219 Sk.

důchodu[89]. Příspěvky odváděné z platu v rozmezí těchto dvou hranic tak mohly být de facto vnímány jako čistá daň. Systém byl právě díky malé provázanosti příspěvků a dávek velice demotivující a to dokonce, jak již bylo zmíněno, i pro průměrně vydělávající jedince.

V důsledku toho se systém potýkal se stálým poklesem příjmů způsobovaným především obcházením placení příspěvků přesunem do šedé ekonomiky či umělým snižováním přiznávaných příjmů v letech, které nebyly zohledňovány pro výpočet důchodu[90]. Systém byl navíc zasažen poměrně vysokou mírou nezaměstnanosti (v roce 2004 činila 18 %).

Suma prostředků vybraných do důchodového systému tak postupně klesala z 8 % HDP v polovině devadesátých let, pod 7 % HDP klesly příjmy už v roce 2001. Výdaje systému byly poměrně stabilní, dosahovaly nejvýše 7,5 % HDP. První deficit se objevil na konci devadesátých let (viz tabulka 10)[91]. Na předpovědi o budoucím vývoji bilance důchodového systému má vliv i předpokládaný nepříznivý demografický vývoj (graf 16). Deficity systému byly v budoucnu odhadovány na 3 % HDP ve střednědobém horizontu a 11 % HDP v dlouhém období (graf 17).

Ačkoli předreformní schodky nebyly nijak výrazné, bylo zřejmé, že v dlouhém období budou deficity vysoké. Vidina fiskální neudržitelnosti tak vedla vládu v roce 2002 k přípravě návrhu reformy. Ta nakonec vedla ke změně původního systému, která spočívala ve změně parametrů i výpočtového vzorce PAYG a následném zavedení povinného, fondově financovaného schématu.

5.2 Reforma PAYG schématu[92]

Hlavním cílem reformy prvního pilíře slovenského důchodového systému, bylo zlepšení finanční udržitelnosti systému a zvýšení provázanosti příspěvků a dávek ze systému. Měla tak být posílena především zásluhovost prvního pilíře. Kompletní obsah reformy PAYG pilíře důchodového systému je v zákoně o Sociálním pojištění schváleném 24. září 2003, který vstoupil v účinnost od 1. ledna 2004.

---

[89] Přitom, jak uvádí Peter Goliáš (Pension reform in Slovakia, INEKO, 2004), činil průměrný plat například v roce 2002 13511 Sk.

[90] Nalevanko – Pension reform in Slovakia, Michigan University, 2005

[91] Schwarz – Slovak republic: Pension reform note, WB, 2004

[92] Reformy na Slovensku 2003-2004, Dušan Zachar (ed.) projekt HESO, INEKO, 2004

Změny, které tato reforma přinesla, můžeme rozdělit na změny parametrů systému a změny týkající se vzorce pro určení výše důchodu, valorizace a podmínek pro nárok na důchod. Hlavní schválenou změnou parametru bylo postupné zvyšování věku pro odchod do důchodu až na konečných 62 let pro obě pohlaví. Muži měli v tomto věku začít odcházet do důchodu už od roku 2006, u žen bude díky dřívější diferenciaci statutárního věku podle počtu dětí náběh postupný, od roku 2015 by ho však už měly dosáhnout při odchodu do důchodu všechny ženy.

Se zvyšováním důchodového věku úzce souvisí nově zavedený institut předčasných odchodů do důchodu. Do řádného důchodu může od 1.1.2004 odejít každý, kdo do systému přispíval alespoň deset let a dosáhl statutárního věku. Nárok na předčasný starobní důchod vzniká po 10 letech pojištění, pokud penze dosahuje minimálně 1,2 násobku životního minima, přitom je takovýto občan penalizován snížením penze o půl procenta za každý měsíc chybějící do statutárního věku pro odchod do důchodu[93]. Při přesluhování je naopak penze zvyšována o půl procenta za každý měsíc setrvání v práci navíc.

Příspěvková sazba do systému se mírně zvyšuje na 28,75 % hrubé mzdy (7 procentních bodů od zaměstnance a 21,75 od zaměstnavatele). Příspěvky jsou vybírány od zaměstnanců, zaměstnavatelů a osob samostatně výdělečně činných (silové resorty zůstávají i nadále mimo systém) a rozdělovány do různých fondů Sociální pojišťovny – 18 % hrubé mzdy je určeno na starobní důchody, 6 % do invalidního fondu a 4,75 % hrubé mzdy do rezervního fondu solidarity[94]. Novým stropem pro platbu příspěvků se postupně stane trojnásobek průměrné mzdy, stejné výše bude dosahovat i maximální příjem zohledňovaný pro výpočet výše důchodu.

Nově je důchod od 1.1.2004 vypočítáván podle následujícího vzorce:

$$R = POMB * St*ADH$$

Kde St představuje počet let placení příspěvků, do kterých jsou započítávány i náhradové doby pojištění. Průměrný osobní mzdový bod (POMB) je určován průměrem všech osobních mzdových bodů (OMB) za zohledňované období, které můžeme vypočítat

---

[93] Zákon o sociálním pojištění 461/2003 §65 a §67 ve smyslu pozdějších úprav uveřejněný na http://www.nbs.sk.

[94] http://www.dochodok.gov.sk, (z odvodů na invalidní pojištění jsou vypláceny i důchody pozůstalostní)

jako poměr průměrné roční mzdy (vyměřovacího základu) a průměrné mzdy v ekonomice[95].

Během počátečních let po reformě[96] byl navíc průměrný osobní mzdový bod dodatečně upravován. POMB nedosahující hodnoty 1 byly zvyšovány a POMB přesahující hodnotu 1,25 uměle snižovány, to mělo zajistit plynulou změnu výše důchodů po zavedení reformy. Aktuální důchodová hodnota (ADH) zohledňuje objem prostředků vybraných Sociální pojišťovnou rozpočítaný na počet důchodů (v roce 2004 byl určen na 183,58, v roce 2005 na 195,31 a dále je valorizován podle růstu průměrné nominální mzdy).

Uvedená změna důchodového vzorce vedla především k růstu zásluhovosti systému, díky růstu závislosti na počtu odpracovaných let a průměrném výdělku zohledňovaném do vyšší hranice příjmů a za delší období. Systém tak daleko více motivuje k placení příspěvků. V novém PAYG systému vzrostly důchody vysokopříjmovým skupinám (hned od počátku fungování reformy) hlavně díky zvýšení zohledňovaných příjmů. U průměrně vydělávajících jedinců byl v roce 2004 očekáván pokles výše důchodu o 10 %[97]. Výrazným snížením redistributivnosti systému došlo k poklesu penzí především u nízkopříjmových skupin.

Penze zůstávají i nadále nedaněné a jejich valorizace probíhá vždy jednou ročně o průměr cenové inflace a růstu průměrné nominální mzdy (Švýcarská metoda)[98], není už

---

[95] Jelikož je stropem vyměřovacího základu trojnásobek průměrné mzdy v ekonomice, může OMB dosáhnout maximálně čísla tři. Od počátku reformy do 30. června 2005 byly zohledňovány příjmy pouze po roce 1994, od 1.7.2005 jsou zohledňovány příjmy od roku 1984. (Reformy na Slovensku 2005, Dušan Zachar (ed.), projekt HESO, INEKO, 2006)

[96] Původní přechodné období mělo být do roku 2007 (Reformy na Slovensku 2003-2004, Dušan Zachar (ed.) projekt HESO, INEKO, 2004), ale úpravou zákona ze 7.prosince 2005 bylo prodlouženo do roku 2014. (Reformy na Slovensku 2005, Dušan Zachar (ed.), projekt HESO, INEKO, 2006)

[97] Schwarz – Slovak republic: Pension reform note, WB, 2004

[98] I přes takto stanovené pravidlo, byla, jak je uvedeno ve zprávě Reformy na Slovensku 2005 (Dušan Zachar (ed.), projekt HESO, INEKO, 2006), valorizace v roce 2004 stanovena zákonem (postupně byly důchody zvýšeny o 4 % a 3,4 %), navíc byl vyplacen jednorázový plošný příspěvek všem důchodcům ve výši 1000Sk (Reformy na Slovensku 2004-2005, Dušan Zachar (ed.), projekt HESO, INEKO, 2005) na kompenzaci následků reforem (sjednocení sazby DPH a růst regulovaných cen). Růst životních nákladů důchodců však nebyl nijak empiricky podložen. Je možné, že se jednalo spíše o populistický krok financovaný z daní odváděných všemi poplatníky. V roce 2005 bylo schváleno diferencované zvýšení důchodů upřednostňujících nejnižší důchody, zatímco důchody nad 15824Sk nebyly valorizovány vůbec. Teprve v roce 2006 došlo k valorizaci důchodů podle uvedeného pravidla.

tedy nadále závislá na rozhodnutí politiků. Zároveň byl reformou pro nově vyměřené důchody zrušen institut minimální penze[99].

Porovnání výše penzí před a po reformě můžeme vidět v tabulce 11 a 8, počet penzí přiznaných v dané výši je shrnutý v tabulce 12. Důchody přiznané před reformou a po reformě se poměrně liší. Rozdíl činí u některých skupin i několik tisíc korun!

Poreformní období je provázeno mnoha kroky, které zmírňují provedené změny. Jedná se především o zbrzdění změny výše důchodů pomocí dočasné redukce POMB, jednorázovou plošnou dávku vyplacenou všem důchodcům na kompenzaci údajného růstu životních nákladů a přepočet penzí přiznaných před 31. prosincem 2003, jichž se dotklo omezení zohledňovaného vyměřovacího základu na 10000[100].

Ačkoli bylo původním cílem reformy posílení zásluhovosti systému a imunity vůči politickým zásahům, jsou prováděny neustálé „dočasné a výjimečné" zásahy do systému. Ty jsou nejčastěji ospravedlňovány právě velkými rozdíly mezi penzemi mladodůchodců[101] a starodůchodců[102]. Ústupky od vytýčených pravidel daných při reformě však značně snižují důvěru obyvatel ve fungování nového systému.

Dopady reformy mohly být namodelovány dopředu a parametry nastaveny tak, aby změny penzí v důsledku posílení zásluhovosti byly postupné. Přílišné změny nového systému snižují jistotu lidí ohledně budoucí penze a mohou ex post ovlivnit výhodnost rozhodnutí o případném vstupu do fondového schématu (popsán v následující části)[103], které musela tranzitivní generace učinit.

5.3 Popis fondově financovaného schématu

Hlavními argumenty vlády Slovenské republiky pro zavedení fondově financovaného schématu obsaženými v návrhu reformy byla nedostatečná motivace u

---

[99] Dostatečná výše penzí je po reformě zajišťována dávkami mimo důchodový systém.

[100] 21. dubna 2006 bylo rozhodnuto, že se tyto penze přepočítají tak, že u nich bude zohledněn vyměřovací základ převyšující 10000 Sk jednou desetinou. Změněný důchod bude vyplacen zpětně od 1.8.2006 (Čerpáno z Reformy na Slovensku 2005, Dušan Zachar (ed.), projekt HESO, INEKO, 2006 a brožury vydané Ministerstvem práce sociálních věcí a rodiny (MPSVR) uveřejněné na http://www.dochodok.gov.sk/prilohy/brozura2006.pdf)

[101] Označení používané pro skupinu pobírajících důchod podle reformovaného PAYG (přiznaných po 1.1.2004)

[102] Označení pro skupinu důchodců, jejichž důchod byl vyměřen podle legislativy platné před 1.1.2004.

[103] Reformy na Slovensku 2005, Dušan Zachar (ed.), projekt HESO, INEKO, 2006

PAYG systému zajistit se na stáří, neschopnost vyřešit hrozby demografické krize a vyšší očekávaný výnos u fondového schématu. Proto bylo schválením zákona o Starobním důchodovém spoření 20. ledna 2004 (s účinností od 1. ledna 2005) zavedeno povinné, fondově financované, příspěvkově definované a soukromně spravované schéma. Hlavním cílem bylo snížení rostoucího implicitního dluhu systému a posílení individuální motivace občanů přispívat si na důchody.

Do nového schématu se mohou dobrovolně zapojit občané, kteří byli k 1. lednu 2005 na pracovním trhu[104]. Tranzitivní generace se však pro nový systém mohla rozhodnout pouze do 30. června 2006, přitom jednou učiněné rozhodnutí je nevratné. Volbou jedné z tehdejších šesti důchodových správcovských společností[105] se k 30.červnu pro fondový pilíř dobrovolně rozhodlo celkem 1 429 009 tehdejších klientů Sociální pojišťovny[106], tedy přibližně 59 % všech důchodově pojištěných osob[107].

Generace nově nastupující na trh práce po 1.1.2005 se do FF schématu musí zapojit povinně. Příspěvková sazba do povinné části důchodového systému zůstává zachovaná (28,75 % hrubé mzdy), zatímco je 9 procentních bodů z příspěvku zaměstnavatele převedeno do fondového schématu. Původní příspěvková sazba jdoucí na starobní důchody (18 % hrubé mzdy) je tak rovným dílem rozdělena mezi PAYG a fondové schéma, sazby do ostatních fondů Sociální pojišťovny jsou zachovány.

Všechny příspěvky jsou i nadále vybírány Sociální pojišťovnou, aby byla zaručena efektivita výběru a využity výnosy z rozsahu. Příslušná část je následně převáděna do důchodových správcovských společností (DSS), které zajišťují správu a investování svěřených prostředků. Prostředky na individuálních účtech jsou soukromým majetkem vkladatele, nepodléhají zdanění a v případě smrti jsou předmětem dědictví.

---

[104] Díky potřebě akumulace dostatečné výše aktiv se však do systému zapojují (jak uvádí brožura Důchodové spoření - Pro všechny kdo se rozhodují o II. pilíři uveřejněná na http://www.dochodok.gov.sk/prilohy/brozura_o_2_pilieri.pdf) většinou osoby mladší 45 let v okamžiku spuštění reformy.

[105] K 30.červnu 2006 existovaly následující DSS: Aegon, Allianz, ČSOB, ING,VÚB Generali a Winterthur. Tyto společnosti spravovaly v důchodových fondech k výše uvedenému datu majetek v hodnotě necelých 17,5 mld. Sk.

[106] Zpráva předkládaná MPSVR SR: Správa o sociálnem situácii obyvatelstva v prvom polroku 2006

[107] Dle vlastních propočtů na základě tabulkové přílohy k Národní správě o strategii dosažení přiměřených a udržitelných důchodů MPSVR SR, červenec 2005

Při zapojení do fondového schématu je důchod vyplácený z PAYG snížen na polovinu. Z fondového schématu vzniká nárok na důchod dle zákona[108] po minimální délce pojištění 10 let a dosažení statutárního věku pro odchod do důchodu. Nárok na předčasné vyplácení prostředků vzniká, pokud má občan nárok na předčasný starobní důchod (dle zákona 461/2003 Sb. s ohledem na pozdější změny[109]) a jeho úspory dosahují dostatečné výše pro vyplácení důchodu minimálně ve výšce 0,6 násobku životního minima[110].

Přitom výše důchodu z fondového schématu závisí jednak na naspořené sumě, jednak na investičních výnosech zvoleného fondu a očekávané době dožití. (Za vyplácení penzí z fondového schématu odpovídají životní pojišťovny, do kterých jsou všechny či část naspořených prostředků převedena v době odchodu jedince do důchodu[111].) Nárok na bezplatnou změnu DSS měli občané nejdříve rok od uzavření smlouvy a pak každý půlrok. (Díky vysokým nákladům spojeným s častými přestupy byla lhůta od 1.8.2006 prodloužena na jeden bezplatný přestup vždy nejdříve po dvou letech[112]).

Pro porovnání původního PAYG, PAYG po reformě v roce 2004 a systému po zavedení fondově financovaného schématu uvádím tabulku 13.

Tabulka 13 : Srovnání PAYG systému před rokem 2004, po roce 2004 a po zavedení fondového pilíře v roce 2005

	PAYG před reformou	PAYG po reformě v 2004	Multipilířový systém od 2005
Příspěvková sazba (v % hrubé mzdy)	**28 %** ▪ 21,6 placeno zaměstnavatelem ▪ 6,4 zaměstnancem	**28,75 %** ▪ 21,75 od zaměstnavatele ▪ 7 od zaměstnance	**28,75%** ▪ 12,75 od zaměstnavatele do státního schématu ▪ 7 od zaměstnance do státního systému

[108] Zákon o starobním důchodovém spoření (poslední zohledněná úprava zákonem 644/2006 Sb.) hlava II § 30 zveřejněný na www.nbs.sk.

[109] Uveřejněn na www.nbs.sk a citován v kapitole 5.2.

[110] Celkový důchod z obou pilířů (PAYG a FF) tedy musí dosahovat minimálně 1,2 násobku životního minima.

[111] Klient si může (dle Reformy na Slovensku 2003-2004, Dušan Zachar (ed.) projekt HESO, INEKO, 2004) zvolit tzv. programový výběr, kdy je převedeno do životní pojišťovny minimálně tolik prostředků, aby jedinec dosáhl minimální důchod (důchod musí dosáhnout 0,6 násobek životního minima z FF schématu a celkově minimálně 1,2 násobek životního minima z obou povinných schémat), zbytek prostředků může ponechat v příslušném fondu k dalšímu zhodnocování.

[112] brožura Důchodové spoření - Pro všechny kdo se rozhodují o II. pilíři uveřejněná na http://www.dochodok.gov.sk/prilohy/brozura_o_2_pilieri.pdf

			▪ 9 od zaměstnavatele do soukromého systému
Sazba za rok pojištění	2 % za každý rok pojištění po prvních 25 let, 1 % dalších 17 let	1,19 % za rok pojištění	0,595 % za rok pojištění ze státního systému penze z fondového systému dle naakumulovaných prostředků
Příjmy zohledňovány za období	5 let nejvyšších příjmů za posledních 10 let	celoživotní příjmy (indexovány dle růstu nominální mzdy)	celoživotní příjmy (indexovány dle růstu nominální mzdy)
Valorizace vyplácených penzí	každý rok rozhodováno parlamentem	50 % růstu průměrné nominální mzdy 50 % cenové inflace	PAYG - 50 % růstu průměrné nominální mzdy + 50 % cenové inflace FF - záleží na volbě důchodce
Věk pro odchod do důchodu	60 pro muže, 53 - 57 pro ženy, podle počtu dětí	62 pro všechny	62 pro všechny

Zdroj : Nalevanko – Pension reform in Slovakia, Michigan University, 2005

5.3.1 Důchodové správcovské společnosti (DSS) a penzijní fondy

DSS jsou soukromé společnosti, jejichž činností je spravování a investování svěřených aktiv v rámci druhého důchodového pilíře. Tyto společnosti musely získat licenci od Úřadu pro finanční trh (ÚFT), který byl odpovědný i za kontrolu transakcí a hospodaření DSS. Od 1.1. 2006 přešly tyto povinnosti na Národní banku Slovenska (NBS)[113]. Pro získání licence jsou dány poměrně přísné podmínky. Společnost zakládající DSS musí v oboru podnikat minimálně tři roky, základní jmění správcovské společnosti musí být minimálně 300 mil. Sk, u členů statutárních orgánů musí být zajištěna odbornost a důvěryhodnost atd.

Každá správcovská společnost musí ze zákona poskytovat tři fondy, které se liší co do výnosnosti a tedy i rizikovosti investic. Zároveň jsou dána jasná věková omezení pro účast v různých fondech[114].

- Konzervativní fond – V tomto fondu jsou rizika minimální. Prostředky jsou investovány do dluhopisů a instrumentů na peněžních trzích se současným zabezpečením měnového rizika u zahraničních investic. Je to jediný fond, do kterého se mohou zapojit lidé, kterým do důchodu zbývá méně než sedm let.

[113] K březnu 2007 má dle údajů Národní banky Slovenska (www.nbs.sk) licenci 6 důchodových správcovských společností – Allianz, ING, VÚB, AEGON, ČSOB a Winterthur.

[114] Reformy na Slovensku 2003-2004, Dušan Zachar (ed.), projekt HESO, INEKO

- Vyvážený fond investuje z nejméně 50 % do dluhopisů a instrumentů na peněžních trzích a maximálně 50 % do akciových investic. Do tohoto fondu mohou investovat pouze lidé, kterým zbývá do důchodu více než sedm let.
- Růstový fond je nejrizikovějším a zároveň nejvýnosnějším fondem. Může investovat až 80 % prostředků do akciových investic nezabezpečených proti měnovému riziku. Do růstového fondu mohou investovat pouze lidé s více než patnácti lety zbývajícími do odchodu do důchodu.

Po vzniku fondu musí každá DSS získat během následujících osmnácti měsíců alespoň padesát tisíc klientů ve všech třech fondech, jinak je na ní uvalena nucená správa. V každém fondu je zároveň zaručen určitý relativní výnos[115]. Podle úpravy z července 2004 nesmí výnos u konzervativního fondu klesnout pod 90 % průměrného výnosu tržní konkurence dosaženého stejného fondu, u vyváženého pod 70 % a u růstového pod 50 % průměru tržní konkurence[116]. Pokud není tento limit splněn, musí společnost dofinancovat rozdíl z vlastního jmění. Sociální pojišťovna dále ručí za škody způsobené činností DSS, která je v rozporu se zákonem až do 100 % aktuální výšky rezervního fondu, jehož platební schopnost garantuje stát.

Často kritizovaný byl původně schválený záměr stanovit minimální limit padesáti procent investic do cenných papírů vydaných domácími institucemi. Evropská unie považovala tento krok za přílišné omezení volného toku kapitálu. Slovenští odborníci varovali před příliš úzkým slovenským trhem cenných papírů a umělým emitováním akcií slovenskými podniky.

Tímto krokem by byly výrazně omezeny investice do zahraničí a tak pravděpodobně snížena výnosnost investovaných aktiv. To by bylo spojeno s poklesem důchodů vyplácených z fondového schématu. Navíc by byl omezen i další z hlavních účelů zavedení fondového schématu – vývoz investic do zemí, kterým nehrozí takové demografické změny. V červnu roku 2004 bylo odsouhlaseno (s účinností od 1. srpna 2004) snížení limitu na 30 % investic do domácích cenných papírů.

Poměrně častou slabinou soukromně spravovaných, fondových schémat bývají vysoké administrativní náklady. V případě reformy na Slovensku však byla jejich maximální výše stanovena přímo zákonem. Platba za vedení účtu u DSS nesmí přesáhnout

---

[115] Není tak garantováno žádné přesně stanovené procento výnosu ani návratnost původně investované částky, pouze relativní výnos vztažený k dosaženým výnosům ostatních DSS u stejného typu fondu.

[116] Reformy na Slovensku 2004-2005, Dušan Zachar (ed.), projekt HESO, INEKO

jedno procento ze sumy měsíčních příspěvků a odměna DSS za měsíc nesmí být vyšší než 0,07 % průměrné čisté měsíční hodnoty majetku v důchodovém fondu[117] (nemají nárok na část investičních výnosů). Jak ukazuje graf 18, jsou náklady v mezinárodním měřítku nižší než u obdobných systémů[118].

Významnou úlohu v budoucím fungování sehraje pochopitelně kontrola finančního trhu Národní bankou Slovenska, jako instituce dohlížející na veškeré operace DSS. Jako regulační i kontrolní orgán tak ponese zásadní roli v ochraně klientů DSS. Pro kompletní zhodnocení důsledků zavedení nového schématu je poněkud brzy. Multipilířový systém je plně funkční teprve od roku 2005. První důchody začne vyplácet přibližně po deseti letech od zavedení, proto plné výsledky reformy ještě nejsou zcela viditelné[119].

5.4 Očekávaný vývoj salda důchodového systému

Zavedení fondového pilíře sice zvýší zásluhovost a tím i motivaci platit příspěvky do systému, nejspíše zvýší i výnosy systému, umožní lepší diversifikaci rizik, povede k rozvoji finančního trhu a do jisté míry umožní zlepšit odolnost systému vůči demografickým změnám díky zahraničním investicím prostřednictvím fondů. Je však zřejmé, že značný výpadek příjmů PAYG systému od nových generací nastupujících na trh a částečně i od současné ekonomicky aktivní populace, která se mohla dobrovolně pro účast ve fondovém pilíři rozhodnout, přinese vysoké transformační náklady, spojené s pouze pozvolným poklesem nákladů na vyplácení důchodů současné ekonomicky neaktivní generaci.

Tyto náklady se objevily hned při vyvázání části tranzitivní generace a budou postupně růst s nástupem nových generací na trh a jejich zapojením do FF schématu. Výdaje systému se budou postupně snižovat s poklesem počtu penzí vyplácených podle předreformního PAYG systému. Pokud však Slovensko usiluje o vstup do Eurozóny, bude muset udržet deficity veřejných financí minimálně dva roky před zavedením Eura pod 3 % HDP. Proto už dříve Slovensko usilovalo (do roku 2004 neúspěšně) o vyřazení deficitů

---

[117] Schwarz – Slovak republic: Pension reform note, WB, 2004

[118] Zároveň jsou náklady nižší i díky faktu (jak uvádí Anita Schwarz - Slovak republic: Pension reform note, WB, 2004), že důchodové správcovské společnosti neodpovídají za výběr prostředků jako u některých jiných uvedených systémů. Při nízkých částkách vybraných od klientů DSS, musí tyto společnosti čekat déle na návrat počátečních investic, což posiluje dlouhodobost působení těchto firem na trhu.

[119] Nalevanko – Pension reform in Slovakia, Michigan University, 2005

důchodového systému z bilance veřejných rozpočtů zohledňovaných pro vstup do Eurozóny[120].

U slovenského systému je zatím poměrně nejasné, z čeho budou tyto transformační náklady financovány. Předem byly k tomuto účelu vyhrazeny výnosy z privatizace slovenského plynárenského průmyslu (ve výši cca. 65 mld. Sk) a počítá se i s využitím mírných přebytků, kterých bude PAYG po reformě díky prodloužení důchodového věku několik let dosahovat. Na pokrytí nákladů by dále měly být přednostně použity i prostředky z rezervního fondu solidarity SP (příspěvkové sazba 4,75 % hrubé mzdy). Ani tyto prostředky však nebudou postačující na pokrytí nákladů spojených s reformou[121].

Pokud uvážíme expertní odhady budoucího vývoje deficitů důchodového systému uvedené v grafu 19 vidíme, že reforma PAYG systému vedla k výrazným úsporám oproti systému původnímu a to hned v následujícím roce po reformě. Poměrně příznivý vývoj byl částečně zhoršený právě transformačními náklady spojenými se zavedením fondového pilíře. Pro multipilířový systém tak vidíme zhoršení bilance oproti reformovanému PAYG, ale už od roku 2040 by měl naopak vést k deficitům menším.

Přesto povede v dlouhém období i multipilířový systém ke stabilním deficitů kolem 1,6 % HDP ročně. Proti původnímu systému jde však v dlouhém období o snížení každoročního deficitu o 7 procentních bodů, oproti samotnému reformovanému PAYG schématu o 2 procentní body[122].

I přes výrazné snížení deficitů bude v dlouhém období vícepilířový systém stále schodkový, proto bude zřejmě potřeba přikročit k další úpravě parametrů PAYG schématu (pomoci by mohl další růst důchodového věku, či změna na indexaci pouze podle cenové inflace) či posílit podíl fondového schématu.

---

[120] Goliáš – Pension reform in Slovakia, INEKO, 2004

[121] Goliáš – Pension reform in Slovakia, INEKO, 2004

[122] Schwarz – Slovak republic: Pension reform note, WB, 2004

6. SROVNÁNÍ ČESKÉHO A SLOVENSKÉHO DŮCHODOVÉHO SYSTÉMU

V poslední kapitole své práce se budu věnovat komparaci sledovaných systémů. Na úvod krátce srovnám základní parametry obou systémů a upozorním na vzájemné odlišnosti. Dále naváži porovnáním vývoje základních veličin ovlivňujících bilanci důchodového systému po rozdělení federace až do blízké minulosti. Na závěr se pokusím analyzovat vývoj bilance důchodového systému a (již poněkud užší oblast) podíl výdajů na starobní důchody na hrubém domácím produktu dané země. Vývoj veličin ovlivňujících tyto oblasti bude zřejmě klíčový pro další výdaje našeho systému až do realizace reformy.

V této kapitole se opět zaměřím jak v úvodním srovnání, tak i v popisu vývoje bilance, především na povinnou část důchodového systému a to speciálně na oblast starobních důchodů. Současnou povinnou část důchodového systému České republiky budu porovnávat především se slovenským PAYG systémem před a po reformě v roce 2004. Slovenský fondový pilíř ponechávám stranou tohoto srovnání, jelikož pro něj neexistuje v českém systému ekvivalent (pro podrobný popis fondového schématu, fungujícího od roku 2005, odkazuji na oddíl 5.3.1). Při zhodnocení úspěchu slovenské reformy a úvahy o budoucím vývoji bilance povinné části systému by však bylo opomenutí tohoto pilíře zjevnou chybou.

6.1 SROVNÁNÍ PILÍŘŮ DŮCHODOVÝCH SYSTÉMŮ A PŘÍSPĚVKOVÝCH SAZEB[123]

V České republice je systém složen z prvního a třetího pilíře, fungujícího od roku 1994, sestávajícího z důchodového připojištění se státním příspěvkem a životního pojištění. Na Slovensku je důchodový systém složen ze tří pilířů. První je obdobně jako v České republice státní, povinné PAYG schéma, které ovšem prošlo v roce 2004 klíčovou reformou. Druhý pilíř fungující teprve od 1.1.2005 tvoří povinné, fondově financované a soukromně spravované schéma. Třetí pilíř je pro obě země podobný. V obou zemích nejsou povinné části systémů univerzální pro celou populaci. Ačkoli pokrývají vysoké procento občanů, jsou z nich vyjmuty silové resorty.

Příspěvkové sazby jsou v obou státech poměrně srovnatelné. Na Slovensku je v současné době do důchodového systému odváděno 28,75 % z vyměřovacího základu, (z toho 7 procentních bodů odvádí zaměstnanec a 21,75 procentních bodů zaměstnavatel). Podrobný rozpis sazeb na důchodové pojištění na Slovensku uvádím v tabulce 14. V Česku

[123] Fakta podle oficiálních stránek MPSV a MPSVR.

je do důchodového systému odváděno 28 % z vyměřovacího základu (6,5 p.b. zaměstnancem a 21,5 procentních bodů zaměstnavatelem).

Na Slovensku jsou po reformě prostředky soustřeďovány do tří fondů (fondu pro starobní, invalidní pojištění a rezervního fondu solidarity) v rámci Sociální pojišťovny, ta zároveň odpovídá i za vyplácení penzí. U nás je institucí odpovědnou za výběr a výplatu penzí Česká správa sociálního zabezpečení. V obou případech plynou do systému příspěvky od zaměstnanců, zaměstnavatelů, OSVČ a dobrovolně pojištěných osob, ze systému jsou pak v rámci důchodového pojištění vypláceny starobní, invalidní a pozůstalostní důchody. Na výdajích mají hlavní podíl penze starobní. V České republice tvořily v roce 2005 výdaje na starobní penze více než 70 % celkových výdajů, na Slovensku v roce 2004 přibližně 65 %[124].

Na Slovensku je, na rozdíl od České republiky, stanoven strop pro placení příspěvků i výměru důchodů. V systému před rokem 2004 byl stanoven strop pro odvody na 32000 Sk, přitom pro výpočet důchodu bylo zohledňováno maximálně 10000 Sk. Systém zohledňoval tak málo odvedené pojistné, že mnoho občanů odrazoval od placení příspěvků podle skutečných příjmů. Od 1.1.2004 je sjednocen strop pro placení příspěvků i vyměřování dávek na trojnásobek průměrné mzdy (rok po reformě činila průměrná mzda 17274 Sk).

6.2 Rozdíly ve vzorci pro výpočet výše důchodu

V České republice je starobní důchod určován na základě dvou složek. První je pro všechny účastníky jednotná tzv. základní výměra (flat-rate), která je každoročně stanovována zákonem (od 1.1.2007 je 1570 Kč[125]), druhou složkou je procentní výměra závisející na výdělcích v době ekonomické aktivity (earnings-related penze), její minimální výše je přitom stanovena pro rok 2007 na 770 Kč a neexistuje žádné maximální omezení výše této složky[126].

Na řádný starobní důchod má v ČR nárok každý občan, který dosáhl statutární hranice pro odchod do důchodu a byl minimálně 25 let důchodově pojištěný či dosáhl 65 let a byl minimálně patnáct let pojištěný. Důchodový věk se postupně zvyšuje od roku 1995, kdy byl 60 let pro muže a 53-57 pro ženy (podle počtu dětí), každoročně o 2 měsíce

---

[124] Vlastní výpočty na základě dat získaných z ČSSZ a www.statistics.sk

[125] http://www.cssz.cz

[126] http://www.mpsv.cz

u mužů a 4 měsíce u žen. Toto zvyšování bude trvat až do roku 2012 (muži pak budou odcházet do důchodu v 63 letech a ženy v 59-63 letech podle počtu dětí[127]).

Výše výpočtového základu je dána snížením vyměřovacího základu podle příslušných redukčních hranic. Postupné zvyšování redukčních hranic uvádím v tabulce 15. Zohledňovány jsou výdělky po roce 1986 (nejdéle však za posledních 30 let před odchodem do důchodu). Vyplácené důchody jsou každoročně valorizovány minimálně o 100 % růstu cen a třetinu růstu reálných mezd, konkrétní navýšení je však stanoveno každoročně vládním nařízením. Tabulka 16 ukazuje uskutečněné valorizace.[128]

Na Slovensku je výše důchodu dána vzorcem složeným pouze z earnings-related složky. Před rokem 2004 byly, jak už jsem uvedla, zohledňovány pro výpočet penze na základě redukčních hranic pouze výdělky do 10000 Sk (výdělky do 2500 Sk byly započítávány plně, mezi 2500 a 6000Sk jednou třetinou a mezi 6000 Sk a 10000 Sk jednou desetinou[129]), systém byl silně redistributivní a představoval čisté zdanění pro osoby, jejichž příjem tuto částku přesahoval. K 30.12.2003 tak dosahoval maximální důchod dle zákona 9219 Sk.

Pro výpočet důchodu byly navíc zohledňovány pouze výdělky za nejlepších pět let z deseti předdůchodových roků. Takto nastavený systém mohl motivovat občany, aby své výdělky po nezohledňovanou dobu uměle snižovali a odváděli tak do systému nižší příspěvky, v poledních deseti letech před důchodem pak přiznávali své příjmy plně, aby dosáhli na co nejvyšší důchod.

V současném slovenském systému jsou od 1.7.2005 pro výpočet penze zohledňovány výdělky od roku 1984. Na řádný důchod má nárok každý občan, který dosáhl statutárního důchodového věku a byl důchodově pojištěn minimálně 10 let[130]. Statutární věk se od 1.1.2004 zvyšuje z původních 60 let pro muže a 53-57 let pro ženy (podle počtu dětí) každoročně o devět měsíců, dokud nedosáhne 62 let pro všechny občany.

Nově byla po reformě v roce 2004 zavedena možnost předčasných odchodů do důchodu, pokud byl občan minimálně 10 let důchodově pojištěný a jeho důchod bude činit

---

[127] http://www.cssz.cz

[128] Dle popisu základní varianty na stránkách MPSV byly důchody od účinnosti legislativy platné v současnosti (od roku 1.1.1995) do 1.1.2005 navyšovány v průměru o 100% růstu cen a 60% růstu reálných mezd, tedy více než o zákonné minimum.

[129] http://www.socpoist.sk

[130] http://www.dochodok.gov.sk

minimálně 1,2 násobek životního minima[131]. Předčasný důchod je snížen o půl procenta za každých započatých třicet dnů chybějících do důchodového věku. Pokud se občan rozhodne odejít později, je jeho důchod o stejné procento navyšován za každých třicet dnů odpracovaných po statutární věkové hranici.

Reformou byla dále uzákoněna jasná pravidla pro valorizaci vyplácených důchodů. Původně spočívalo zhodnocování každoročně na rozhodnutí politiků (skutečné valorizace zachycuje již dříve zmiňovaná tabulka 9), od roku 2004 však probíhá podle tzv. švýcarské metody, tedy o průměr růstu mezd a cen.

Oba systémy byly založeny na značné redistribuci směrem k nízkopříjmovým skupinám, která byla zajišťována především pomocí nastavení redukčních hranic. Po reformě na Slovensku v roce 2004 však byla skokově posílena zásluhovost systému díky změně vzorce pro určení výše důchodu, zvýšení stropu započítávaných příjmů a jeho vyrovnání se stropem pro placení odvodů.

Díky tomuto kroku vzrostla motivace ekonomicky aktivních občanů platit příspěvky, na druhé straně však vznikla značná nerovnováha mezi důchody přiznanými před reformou a po reformě. Vláda nakonec přistoupila k několika výjimečným opatřením, které měly tuto nerovnost zmírnit[132].

6.3 Analýza vývoje základních veličin ovlivňujících bilanci důchodového systému

Dále se soustředím na analýzu veličin ovlivňujících celkovou bilanci důchodového systému a výdaje na starobní důchody v obou zemích od počátku existence samostatných států až do roku 2004, do kterého považuji oba systémy za srovnatelné. Od následujícího roku je podle mého názoru bilance důchodového systému na Slovensku ovlivněna transformačními náklady spojenými s výpadkem příspěvků od účastníků, kteří se rozhodli

---

[131] http://www.dochodok.gov.sk

[132] Jedná se především, (jak jsem uvedla v části 5.2), o zbrzdění změny výše důchodů pomocí dočasné redukce POMB, jednorázovou plošnou dávku vyplacenou všem důchodcům na kompenzaci údajného růstu životních nákladů a přepočet penzí přiznaných před 31. prosincem 2003, jichž se dotklo omezení zohledňovaného vyměřovacího základu na 10000 tak, že u nich bude zohledněn vyměřovací základ převyšující 10000 Sk jednou desetinou. (Čerpáno z Reformy na Slovensku 2005, Dušan Zachar (ed.), projekt HESO, INEKO, 2006 a brožury vydané Ministerstvem práce sociálních věcí a rodiny (MPSVR) uveřejněné na http://www.dochodok.gov.sk/prilohy/brozura2006.pdf)

pro účast ve fondovém pilíři a tedy část jejich příspěvků plyne od 1.1.2005 do důchodových správcovských společností. Výdaje na starobní důchody by však zatím neměly být zkresleny, stále je plně nese Sociální pojišťovna, jelikož druhý pilíř ještě vyplácet důchody nezačal a do důchodu stále odchází pouze lidé, kteří dostávají důchod výhradně z průběžného pilíře.

Jako proměnné, které ovlivňovaly bilanci příjmů a výdajů na důchody popíšu následující:

- Demografický vývoj – Konkrétně se zaměřím na růst očekávané doby dožití, zvyšování míry závislosti a počet vyplácených důchodů.
- Vývoj zaměstnanosti
- Růst hrubého domácího produktu a průměrné mzdy
- Vývoj průměrného náhradového poměru

Obecně tedy můžeme veličiny ovlivňující bilanci důchodového systému rozdělit na demografické a makroekonomické. Z demografických změn je pro analýzu systému klíčový poměr ekonomicky aktivní populace, platící příspěvky do systému a ekonomicky neaktivní populace, která pobírá dávky ze systému. V následující tabulce 17 uvádím vývoj tzv. Elderly dependency ratio, které sleduje poměr osob starších 65 let k počtu osob mezi 15 a 64 lety[133].

Tabulka 17 : Srovnání vývoje míry závislosti (65+/15-64) v ČR a na Slovensku v %

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2010	2020	2030	2040	2050
v SR	16,4	16,5	16,6	16,6	16,6	16,5	16,3	16,5	17,7	25,4	33,2	40,1	52,9
v ČR	19,4	19,6	19,7	19,8	19,8	19,8	19,7	19,7	21,9	------	35,4	------	55,7

Zdroj : přílohy k národním zprávám zpracované MPSV ČR a MPSVR SR (pro období 2010-2050 uvažována střední varianta)

Jak vidíme z tabulky, dochází (a bude v budoucnu docházet) k jasnému nárůstu tohoto poměru. Dle údajů můžeme vidět, že je tento poměr od počátku sledovaného období

[133] Alternativně můžeme sledovat i tzv. System dependency ratio, který udává poměr osob pobírajících dávky ze systému a osob přispívajících do něj. Tento ukazatel tak spíše charakterizuje systém samotný a nastiňuje jeho bilanci (zahrnuje i faktory jako důchodový věk, míru motivace k setrvání na trhu práce atd.), zatímco výše uvedený ukazatel sleduje obecné změny ve struktuře společnosti.

vyšší v České republice, ale dynamika růstu tohoto parametru je u obou zemí obdobná. Je tedy zajímavé, že vývoj této demografické charakteristiky v obou zemích (až na odlišné počáteční podmínky) je a nadále bude podobný. Tento můj závěr odpovídá teoriím mnoha autorů[134], že všechny země procházejí či budou procházet podobným, dynamickým vývojem, pouze se liší z hlediska výchozí demografické situace.

Obecně můžeme zachycený trend vysvětlit pomocí dvou faktorů. Díky poklesu porodnosti se do ekonomicky aktivního věku dostávají početně slabší ročníky zatímco populačně silnější ročníky odchází do důchodu. Dále dochází, jak ukazuje tabulka 18 a graf 20, k prodlužování očekávané doby dožití. Na základě těchto trendů roste průměrný věk celé populace.

Tabulka 18 : Srovnání vývoje očekávané doby dožití při narození podle pohlaví v ČR a na Slovensku

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2010	2030	2050
SR														
m	68,4	68,3	68,4	68,9	68,9	68,6	69,0	69,1	69,5	69,8	69,8	71,4	75,1	77,1
ž	76,7	76,5	76,4	76,8	76,8	76,7	77,0	77,2	77,5	77,6	77,6	79,1	82,3	84,0
ČR														
m	69,2	69,5	69,7	70,4	70,5	71,1	71,4	71,6	72,1	72,1	72	73,1	76	78,9
ž	76,4	76,6	76,6	77,3	77,5	78,1	78,1	78,3	78,4	78,5	78,5	79,4	81,9	84,5

Zdroj : čsú a slovenský statistický úřad (pro roky 2010-2050 uvažována předpověď - střední varianta),

Je vidět, že během uvedených deseti let vzrostla očekávaná doba dožití při narození na Slovensku v případě mužů o jeden rok, v případě žen přibližně o dva roky. Pro Českou republiku sledujeme u můžu i žen prodloužení očekávaného věku dožití v průběhu deseti let o necelé dva roky. Přitom ženy se podle uvedené statistiky dožívaly v průběhu tohoto období o šest až osm let více než muži.

Prognózy ukazují, že se v dlouhém časovém horizontu očekávaná doba dožití pro oba státy dále zvyšuje. Opět je vidět podobný trend vývoje u obou států. Pro výdaje na důchody je klíčové, že pokud by se růst statutárního věku pro odchod do důchodu zastavil tak, jak určuje současná legislativa platná v obou státech[135], pobírali by muži důchod v průměru 15 let a ženy překvapivě až 22 let na Slovensku a 21 až 25 let v Česku. Tak by

[134] Např. Jaroslav Šulc – Alternativy reformy penzijního systému v České republice

[135] V ČR je prozatím odsouhlasen posun věku do roku 2012, kdy budou muži odcházet v 63 letech a ženy 59-63 podle počtu dětí. Na Slovensku by se měl statutární věk zvyšovat dokud nedosáhne 62 let pro obě pohlaví.

byl systém nejen výrazně výhodnější pro ženy relativně oproti mužům, ale byl by zároveň nadměrně zatížen příliš dlouhou dobou poskytování důchodových dávek ženám.

V následující tabulce 19 vidíme postupný růst počtu vyplácených starobních důchodů, který svědčí o růstu počtu osob v důchodovém věku. Ten může být způsoben jednak růstem doby dožití spojeným s prodloužením doby pobírání důchodu, jednak možností, že do důchodu odchází početně silnější generace než v minulých letech.

Tabulka 19 : Počty vyplácených starobních důchodů v ČR a na Slovensku v tis.

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
starobní penze SR	733	741	749	760	772	789	795	790	801	813	812	924
starobní penze ČR	1804	1803	1770	1803	1848	1880	1907	1923	1908	1914	1945	1962

Zdroj: údaje poskytnuté autorce na vyžádání z ČSSZ a slovenský statistický úřad

Kromě demografického vývoje ovlivňuje bilanci důchodového systému i vývoj makroekonomických veličin - HDP, zaměstnanosti a průměrné mzdy. Zaměstnanost i průměrná mzda mají přímý vliv na sumu příspěvků plynoucích do systému. Uvedené veličiny však reagují pouze na oficiální ekonomiku. Osoby pracující v rámci šedé ekonomiky a jejich příjmy zohlednit nedokáže, proto nemusí údaje o zaměstnanosti i průměrné mzdě odpovídat realitě v daném státě. Pro příjmy důchodového systému jsou však plně vypovídající právě tyto oficiální ukazatele, jelikož vystihují zdroje, které do systému proudí.

Tabulka 20 a graf 21 uvádí vývoj míry zaměstnanosti a nezaměstnanosti v obou srovnávaných státech. Přitom je z hlediska vlivu na důchodový systém přesnější sledovat vývoj zaměstnanosti. Ta je přímo spojena s množstvím prostředků odváděných do systému. Je vidět, že na Slovensku je tradičně míra zaměstnanosti poněkud nižší.

U obou ekonomik můžeme z počátku sledovaného období vidět mírný pokles zaměstnanosti, dále už je poměrně stabilní. V České republice se po roce 1998 pohybuje mezi 64 – 66 %, na Slovensku zhruba mezi 56 – 58 %. Z poklesu zaměstnanosti můžeme vyvozovat pokles počtu osob přispívajících do systému a tedy i pokles sumy příspěvků.

Tabulka 20 : Vývoj míry nezaměstnanosti a zaměstnanosti v ČR a na Slovenku v %

Míra	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004

nezaměstnanosti								
v SR	11,8	12,5	16,2	18,6	19,2	18,5	17,4	18,1
v ČR	4,8	6,5	8,7	8,8	8,1	7,3	7,8	8,3

Zdroj: český a slovenský statistický úřad

Míra zaměstnanosti	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
v SR	60,6	58,1	56,8	56,8	56,8	57,7	57	57,7
v ČR	67,3	65,6	65	65	65,4	64,7	64,2	64,8

Zdroj : Český statistický úřad (http://dw.czso.cz/ode/tab/em011.htm)

Jako další proměnnou ovlivňující bilanci důchodového systému můžeme označit vývoj HDP, který můžeme aproximovat vývojem zaměstnanosti a produktivity práce. Následující tabulka 21 a graf 22 uvádí vývoj HDP v běžných cenách od rozdělení federace až do blízké minulosti. U obou zemí vidíme rostoucí trend, který by se měl ovšem podle předpovědí expertů postupně zpomalovat s tím, jak budou obě země konvergovat v produktivitě práce k EU[136] a počet ekonomicky aktivních osob bude v klesat.

Dále uvádím v tabulce 21 tempo růstu reálného HDP, které nám umožňuje porovnávat ekonomiky různě velkých států a jejich vývoj v čase. Zrychlování růstu HDP v České republice můžeme přisuzovat úspěchu v přilákání zahraničních investic, s ním spojeným vysokým vývozem (bilance zahraničního obchodu dosáhla v roce 2005 přebytek necelých 40 mld. Kč) a nízkým úrokovým sazbám, které motivují občany k hypotékám a spotřebitelským úvěrům (v září 2006 byla aktuální úroková sazba centrální banky 2,25%, cca o 2 procentní body nižší než na Slovensku)[137]. Naopak ke zbrzdění tempa růstu mohou vést vysoké schodky státních rozpočtů, které si mohou vyžádat růst úrokových sazeb a fakt, že vstoupíme do eurozóny později než Slovensko[138].

Slovensko však mělo v posledním čtvrtletí roku 2005 tempo růstu vyšší než ČR.[139] Tento fakt můžeme vysvětlit vyšším meziročním tempem růstu průmyslu, vyšším poklesem nezaměstnanosti, vyšším růstem reálné mzdy, mírnými schodky státního rozpočtu, zavedením jednotné sazby daně na 19 % a zpřísněním podmínek pro vyplácení sociálních dávek.

---

[136] Základní varianta popsaná na www.mpsv.cz.

[137] Článek: Česko se přetahuje se Slovenskem (http://www.novinky.cz/ekonomika/cesko-se-pretahuje-se-slovenskem-o-prvenstvi_95793_vtcue.html)

[138] Slovensko se chystá na vstup v roce 2009, zatímco vstup ČR je odhadován nejdříve v roce 2012.

[139] Slovensko rostlo v uvedeném čtvrtletí o 7,6%, Česko o 6,9%.

Srovnání zmíněných ukazatelů uvádím pro přehlednost v tabulce 22, ze které je vidět, že Česko má vyšší stavové ukazatele, zatímco Slovensko ukazatele dynamické. Česká republika má tedy v současné době relativně lepší stav ekonomiky, ale pomalejší růst oproti Slovensku.

Tabulka 21 : Vývoj HDP v běžných cenách v ČR a na Slovenku a tempo růstu reálného HDP v %

Vývoj HDP	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
v SR mld.Sk	411	495,6	576,5	638,4	713	781,4	844	934,1	1010	1099	1201	1325	1440
v ČR mld.Kč	------	-------	1468	1683	1811	1997	2081	2189	2352	2464	2577	2781	2970

Zdroj: český a slovenský statistický úřad

Tempo růstu	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
ČR	-0,7	-0,8	1,3	3,6	2,5	1,9	3,6	4,2	6,1	6*	5,1*	4,7*
SR	5,7	3,7	0,3	0,7	3,2	4,1	4,2	5,4	6	8,3	7,2*	5,7*

Zdroj: Eurostat (* označuje předpovídané hodnoty)

(http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,39140985&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=detailref&language=en&product=STRIND_ECOBAC&root=STRIND_ECOBAC/ecobac/eb012)

Tabulka 22: Srovnání ekonomických výsledků Česka a Slovenska

Ukazatel	ČR	SR
HDP ve 2. čtvrtletí 2006	6,20%	6,70%
nárůst cen během roku	2,90%	5,00%
změna míry nezaměstnanosti během jednoho roku	-0,6	-2
změna zadlužení během čtyř let	1,7 HDP	-8,8 HDP
Reálný růst mezd během jednoho roku	3,90%	4,00%
Meziroční tempo růstu průmyslu	10,50%	13,10%
Bilance zahraničního obchodu v roce 2005	38,6 mld. Kč	-76,3 mld.Sk
Aktuální úrokové sazby centrální banky	2,25%	4,50%
Zahraniční investice na hlavu v roce 2005	800 €	100 €

Zdroj: článek Česko se přetahuje se Slovenskem (http://www.novinky.cz/ekonomika/cesko-se-pretahuje-se-slovenskem-o-prvenstvi_95793_vtcue.html)

Pro příjmy důchodového systému je podstatným ukazatelem i vývoj průměrné mzdy v ekonomice, která je přímo svázána s výší odvedených příspěvků a tedy i sumou

zdrojů k přerozdělení. Následující tabulka 23 ukazuje vývoj průměrné hrubé nominální mzdy. Jelikož je hrubá mzda v obou sledovaných státech základem pro odvod příspěvků do systému (na Slovensku do 31.12.2003 pouze do 32000, dále trojnásobek průměrné mzdy), charakterizuje jasně vývoj průměrné mzdy sumu vybraných prostředků v obou zemích.

U obou států sledujeme růst průměrné hrubé mzdy. Pokud srovnáme mzdu v roce 1995 a 2006 vidíme, že se během tohoto období zvýšila 2,6krát na Slovensku a 2,43krát v Česku[140].

Tabulka 23 : Vývoj průměrné hrubé nominální měsíční mzdy v ČR a na Slovensku

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
SR v Sk	7195	8154	9226	10003	10728	11430	12365	13511	14365	15825	17274	18761
ČR v Kč	8307	9825	10802	11801	12797	13614	14793	15866	16917	18041	18985	20211

Zdroj : český a slovenský statistický úřad

Veličinou, která charakterizuje funkčnost důchodového systému v poskytování dostatečně vysokých penzí v porovnání s příjmy ekonomicky aktivní populace, je průměrný náhradový poměr, (definovaný jako poměr průměrného důchodu a průměrné mzdy v ekonomice). Zjištěná data uvádím v tabulce 24 a grafu 23.

V případě České republiky vidíme v posledních letech klesající trend, v průměru tedy výše přiznaného důchodu k průměrné mzdě klesala. Na Slovensku průměrný náhradový poměr kolísal ve sledovaných letech kolem úrovně cca. 46 %, kolem roku 2000 vidíme zvýšení náhradového poměru až na úroveň roku 1993, dále následuje naopak pokles pod výchozí hodnotu.

Tabulka 24 : Vývoj průměrného náhradového poměru v ČR a na Slovensku (v %)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
SR	47,07	48,44	46,14	45,71	44,7	44,89	45,5	47,09	46,76	45,19	45,27	44,51	44,65

[140] Nebo-li v roce 2006 dosahuje průměrná hrubá nominální mzda na Slovensku 260 % průměrné hrubé mzdy v roce 1995, v České republice 243,3 %.

ČR	47	44,4	43,8	43,5	45,3	45,9	45,2	44,2	43,4	43,5	42,2	40,6	40,7

Zdroj: český a slovenský statistický úřad

V dalším textu se pokusím využít právě popsané veličiny k vysvětlení :

- bilance důchodového systému, jako systému poskytujícího z vybraných prostředků starobní i nestarobní dávky
- vývoje výdajů na starobní důchody

6.4 ANALÝZA VÝVOJE BILANCE DŮCHODOVÉHO SYSTÉMU

Na vývoj příjmů, výdajů a bilance povinných částí PAYG důchodových systémů v obou sledovaných zemích[141] má kromě výše popsaných demografických a makroekonomických veličin vliv i nastavení systému samotného a jeho změny, které jsem se snažila přiblížit jednak v popisných kapitolách o českém a slovenském systému, jednak jsem je stručně shrnula na počátku této kapitoly[142]. Data charakterizující hospodaření systémů jsem shrnula do tabulek 25 a 26 a grafů 24 a 25.

V obou zemích vidíme rostoucí trend u objemu přerozdělovaných prostředků (roste jak objem vybraných prostředků, tak i suma výdajů). Je však důležité, že výdaje důchodového systému zůstávají v čase vzhledem k hrubému domácímu produktu zatím poměrně stabilní. Na Slovensku se pohybovaly během sledovaného období kolem 7,2 % HDP, v České republice oscilovaly kolem úrovně 8,3 % HDP.

Tabulka 25 : charakteristiky vývoje důchodového systému na Slovensku

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
příjmy (v mld. Sk)	44,7	50,9	51,5	56,3	56,5	66,6	71,7	77,5	83,4	87,9
výdaje (v mld. Sk)	41,9	46,3	51,5	57,4	62,5	68,3	73,4	79,6	85,6	95,2

[141] Ačkoli jsem se u výše vysvětlených veličin zaměřila především na ty, které ovlivňují bilanci systému starobních důchodů, uvádím v této části vědomě údaje o bilanci celého důchodového pojištění (zahrnující i nestarobní důchody). Pro „úplné" vysvětlení bilance důchodového systému bych dále musela doplnit faktory ovlivňující výdaje na invalidní a pozůstalostní důchody. Starobní důchody však představují hlavní téma mé práce a, jak už jsem uvedla, většinu výdajů důchodového systému. Předpokládám tak, že mnou uvedené veličiny budou dostatečně vysvětlovat i celkovou bilanci.

[142] Bilanci důchodového systému tak mohou podle mého názoru do značné míry ovlivňovat systémové parametry jako například možnost předčasných odchodů a míra penalizace, počet let, za které je zohledňován příjem pro určení výše důchodu , redisributivnost systému, odlišné stropy pro odvod dávek a a výměru důchodů atd.

bilance (příjmy - výdaje)	2,8	4,6	0	-1,1	-6	-1,7	-1,7	-2,1	-2,2	-7,3
výdaje (v % HDP)	7,3	7,3	7,2	7,3	7,4	7,3	7,3	7,2	7,1	7,2
bilance (v % HDP)	0,5	0,7	0	-0,1	-0,7	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2	-0,6

Zdroj: příloha k národní strategické zprávě o přiměřených a udržitelných důchodech, vypracována MPSVR SR

Tabulka 26 : charakteristiky vývoje důchodového systému v ČR

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
příjmy v mld. Kč	151,9	157	165,5	180,2	192,2	202,8	235,8	250,1	268,5
výdaje v mld. Kč	161,8	173	181,9	196,1	208,3	220,3	225,2	241,2	266,3
bilance (příjmy - výdaje)	-9,9	-16	-16,4	-15,9	-16,1	-17,5	10,6	8,9	2,2
výdaje v % HDP	8,10%	8,31%	8,31%	8,34%	8,45%	8,55%	8,10%	8,12%	
bilance v % HDP	-0,50%	-0,77%	-0,75%	-0,68%	-0,65%	-0,68%	0,38%	0,30%	

Zdroj: příjmy a výdaje dle přílohy k národní zprávě MPSV a údajů o hospodaření čssz, poměrné ukazatele dopočítány

Klíčové pro posouzení finanční udržitelnosti je však sledovat bilanci (rozdíl mezi příjmy a výdaji) systému a její podíl k HDP (graf 26). Vysoký schodek by totiž představoval vysoké zatížení státního rozpočtu a postupnou kumulaci dluhu. (Navíc by mohl v budoucnu představovat hrozbu pro vstup do evropské měnové unie, pokud bychom nedokázali roční schodek rozpočtu udržet pod 3 % HDP, jak stanovují Maastrichtská kritéria, či kumulovaný dluh přesáhl hranici 60 % HDP, od které jsme prozatím dostatečně vzdáleni)

Slovenský důchodový systém byl po rozdělení až do roku 1997 přebytkový, pak generoval schodky, které se budou po reformě zřejmě zvyšovat díky již zmíněným transformačním nákladům. V případě České republiky vidíme deficity přesahující 0,5 % HDP do roku 2004. V tomto roce nastalo skokové zlepšení, zřejmě díky převedení příspěvků vybíraných pro politiku zaměstnanosti do příjmů důchodového systému. Toto zlepšení bude pouze dočasné (v roce 2006 už vidíme opět pouze nízký přebytek) a z hlediska bilance celého státního rozpočtu je nevýznamné, protože se jedná o pouhý přesun financí z jiné oblasti.

Pokud uvážíme odhady provedené experty v důchodové oblasti, můžeme zmínit i budoucí předpokládaný vývoj bilance důchodového systému. Jako příklad uvádím prognózu provedenou Výkonným týmem, kterou jsem zmiňovala v oddílu 4.4 (obsažena v grafech 11-13) a která jasně upozorňuje na budoucí finanční neudržitelnost systému. Pro realizaci předpovědi jsou přijaty předpoklady o valorizaci pouze dle minimální hranice,

indexaci mezd a redukčních hranic pouze podle cenové inflace a zafixována je legislativa platná v Česku k 1.10.2004. Do predikce dále nejsou zahrnuty sekundární efekty, ve smyslu diskutovaném v oddílu 4.3.

Pro komparaci se Slovenskem uvádím odhad skupiny v rámci Světové banky vedené Anitou Schwarz. Prognóza je zachycena na grafu 19 ve formě srovnání předpokládaných deficitů před reformou, po reformě PAYG a po zavedení fondového schématu. V uvedených grafech vidíme pro Českou republiku postupný propad, od roku 2050 jsou již každoroční deficity systému předpovídány nad hranicí 4 % HDP.

V případě Slovenska byly před reformou v roce 2004 předpovídány deficity krátkodobě přesahující 10 % HDP, po reformě už byly pro samotný PAYG předpovídány deficity pod 5,8 % HDP po celé prognózované období, („pouze" v období od poloviny čtyřicátých do poloviny sedmdesátých let by měly přesáhnout 4 % HDP).

Po zavedení fondového pilíře je sice očekávaný deficit v první polovině projekce vyšší než u reformovaného PAYG systému, od poloviny čtyřicátých let už je však výhodnější a jeho roční deficit by nikdy neměl přesáhnout hranici 4 % HDP. Kolem roku 2100 by měl i současný systém na Slovensku generovat poměrně stálý deficit nepřesahující 2 % HDP ročně, proto bude muset být zřejmě i on nadále v budoucnu upravován.

6.5 Analýza výdajů na starobní důchody

V dalším textu se zaměřím na poněkud užší oblast výdajů na starobní důchody a jejich podíl na HDP. Příslušná data shrnují následující tabulky 27 a 28 a graf 27. Klíčové pro porovnání obou zemí jsou, více než absolutní suma vydaná na důchody v domácí měně, údaje o výdajích v poměru k HDP.

Tabulka 27 : Vývoj výdajů na starobní důchody na Slovensku

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
výdaje (v mld. Sk)	23,1	26,9	30,0	33,5	37,6	41,1	45,4	48,7	52,9	57,4	64,3	79,3
výdaje/HDP	4,7%	4,7%	4,7%	4,7%	4,8%	4,9%	4,9%	4,8%	4,8%	4,8%	4,9%	5,5%

Zdroj : www.socpoist.sk a slovenský statistický úřad

Tabulka 28 : Vývoj výdajů na starobní důchody v ČR

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
výdaje(v mld. Kč)	85,06	104,2	114,6	124	131	140,7	151	156	163	176
výdaje/HDP	5,1%	5,8%	5,7%	5,9%	6,0%	6,0%	6,1%	6,1%	5,9%	5,9%

Zdroj: statistická ročenka ČSSZ pro rok 2005 (uveřejněná na www.cssz.cz)

Pro meziroční změnu výdajů jsou podle mého názoru určující následující faktory:

- Změna počtu osob v důchodovém věku, která se dá určit podle statistických údajů o demografickém vývoji v jednotlivých věkových skupinách. Počet osob v důchodovém věku můžeme přibližně aproximovat pro oba státy skupinou žen 55+ a mužů 60+. Při přesné analýze by měl být zohledněn růst statutární věkové hranice pro dané pohlaví a rok tak, jak se měnil během sledovaného období.
- Výše nově přiznaných penzí v daném roce, která souvisí s individuálními náhradovými poměry poskytovanými systémy v daném roce.
- Valorizace vyplácených důchodů schválená pro daný rok vládou. Pro případ valorizace automaticky podle růstu cen a mezd, se dá valorizace vysvětlit přímo změnou těchto parametrů.
- Růst HDP v případě, že sledujeme vývoj poměrného ukazatele.

Pokud bych měla k dispozici větší množství dat mohla bych signifikanci předpokládaných parametrů ověřit případnou regresí. Počet dat je však zdola omezen rokem 1993 (popřípadě rokem 1995, od kterého jsou uvedeny některé veličiny na statistickém úřadu)[143]. Jedinou možností, která pro nedostatek dat zbývá, je prostá slovní analýza vývoje.

Na základě grafu 27 vidíme v případě České republiky po sledovanou dobu relativně větší podíl výdajů na starobní důchody k hrubému domácímu produktu oproti Slovensku, který bych po porovnání výše uvedených parametrů přisoudila vyšším hodnotám míry závislosti (poměru osob 65+/15-64), většímu počtu vyplácených důchodů a pouze o málo nižšímu průměrnému náhradovému poměru oproti Slovensku.

Počáteční výrazný růst podílu výdajů na HDP u Česka může být způsoben výjimečně štědrou valorizací, schválenou v těchto letech (viz tabulka 16), a to jak v nominálním, tak i reálném pohledu. Dále se poměr výdajů stabilizoval kolem 6 % HDP až do konce sledovaného období. V případě Slovenska vidíme naopak stabilní vývoj kolem 4,8 % HDP až do roku 2004. Následný růst výdajů bych přisoudila provedené reformě, která změnila způsob určování výše důchodu, posunula maximální strop pro odvod příspěvků a zejména pro výměru dávek a vynutila si,(jak bylo uvedeno v části 5.2), přepočet penzí přiznaných

[143] Jelikož ještě nejsou na Slovensku vypláceny důchody z fondového pilíře, neměly by být výdaje na starobní důchody až do současnosti ovlivněny, můžeme tedy bezchybně sledovat vývoj až do blízké minulosti (dle dostupnosti dat).

před reformou. Všechny tyto kroky nutně vedly k nárůstu výdajů na starobní důchody relativně k HDP.

6.6 Zhodnocení

Český a slovenský důchodový systém vychází ze společného základu, proto je poměrně zajímavé sledovat vývoj bilance důchodového systému a výdaje na starobní důchody v obou zemích. Tyto veličiny jsou, podle mého názoru, ovlivňovány ekonomickými, demografickými a politickými podmínkami, stejně jako změnami v nastavení systému samotného.

Ačkoli obě země zdědily po rozdělení federace podmínky (z hlediska struktury společnosti, zaměstnanosti a dalších zmíněných faktorů ovlivňujících důchodový systém) odlišné, vyvíjely se následně tyto veličiny s obdobnými trendy. Pomocí změn těchto veličin můžeme vysvětlit vývoj bilance důchodového systému a výdajů na starobní důchody.

Faktory, které jsem určila jako klíčové pro tyto dvě charakteristiky důchodového systému, zřejmě zůstanou pro náš systém určující minimálně do provedení komplexnější reformy systému. Vývoj těchto faktorů by tak měl být co nejpřesněji modelován k prognóze budoucí bilance systému a výdajů potřebných na starobní důchody. Tyto prognózy by pak měly sloužit jako rázné varování před neudržitelností systému a modelace budoucího vývoje demografických a makroekonomických faktorů by měla vést k výběru včasné a adekvátní reformy.

Sledování problémů při zavádění nového systému a úspěchu důchodové reformy na Slovensku, (na jejíž celkové posouzení je podle mého názoru zatím příliš brzy,) může být přínosem a poučením pro reformu v České republice.

7. ZÁVĚR

Na závěr se zamyslím nad základními problémy, které jsem se snažila svou prací přiblížit a zachytit problematiku důchodové reformy z vlastního pohledu.

Evropské země jsou vystaveny poklesu porodnosti a růstu věku dožití. V důsledku těchto vlivů dochází ke stárnutí populace a zhoršování poměru důchodců k počtu lidí platících příspěvky do systému. Zhoršuje se tak tlak na vyrovnanost bilance a zdůrazňuje se rozpor (trade-off) v zásadách, které od důchodového systému očekáváme.

Hlavním posláním tohoto systému je poskytovat dostatečně vysoké penze v porovnání s příjmy ekonomicky aktivní populace. Zároveň však požadujeme, aby byl systém finančně vyrovnaný (popř. alespoň udržitelný) a nezatěžoval rozpočet svými deficity.

Oba tyto požadavky je v současné době poměrně těžké naplnit a v budoucnu bude tento cíl bez radikální reformy ještě obtížnější. Cest, jak reformovat současný důchodový systém, jsem v práci uvedla hned několik, nelze z nich však zvolit jedinou správnou. A ani odborníci se ve svých názorech a modelech neshodují, kterou cestou se vydat.

Zatímco se jedna větev staví proti zavádění fondových pilířů a pobízí k úpravám PAYG systému a případnému přechodu na NDC, druhá skupina expertů naopak (alespoň částečný) přechod na fondové financování vyzdvihuje. I v České republice se názory jednotlivých politických stran poměrně liší. Najít shodu napříč politickým spektrem a realizovat reformu bude zřejmě velice obtížný a nepopulární krok, který je už příliš dlouho odkládán.

Mým osobním návrhem na reformu je řešení podobné navrhovanému Světovou bankou. Ideální systém musí podle mého názoru zajišťovat dostatečné penze pro sociálně slabší skupiny a zabránit jejich propadu do chudoby. Zároveň by měl umožnit vyšším příjmovým skupinám dosáhnout na dostatečně vysoký důchod. Proto by měl být zajištěn jistý minimální důchod (nejlépe mimo důchodový systém), financovaný z poměrně nízké části příspěvků všech účastníků či z daní. Tato dávka by však měla podléhat jistým testům potřebnosti.

Jinak by měl být systém silně zásluhový, nejlépe složený z PAYG a povinného fondového schématu, aby byla rizika v rámci systému diversifikována. Nad fondovým schématem by pak musel být vykonáván efektivní dohled státní institucí. Součástí systému by měla být i doplňková schémata, která by umožnila dobrovolné spoření dodatečných prostředků.

Ačkoli se experti snaží o co nejpřesnější analýzu budoucího vývoje veličin působících na důchodový systém i o prognózy bilance samotné, jsou k takovýmto předpovědím vždy nutné značné zjednodušující předpoklady. Otázkou pro správné rozhodnutí o reformě zůstává, do jaké míry jsou tyto předpovědi přesné, pokud abstrahují od sekundárních efektů a počítají s minimální valorizací v průběhu celého sledovaného období.

Jelikož reálná podoba budoucí reformy důchodového systému v ČR zatím není ani v nejmenším jasná, zbývá nám jediná možnost – snažit se předpovídat budoucí vývoj současného systému, varovat před jeho deficity a sledovat úspěchy a chyby okolních států, které se ke komplexní reformě odhodlaly.

Doufejme, že díky tomu, že přistoupíme k reformě později než většina zemí Evropy, budeme se umět poučit z problémů, které se u nich objevily.

8. LITERATURA

1. BARR Nicholas - Reforming pensions: Myths, truths and policy choices, Department of Economics, London School of Economics and Political Science, UK, International Social Security Association, 2002, International Social Security Review, Vol. 55. 2/2002
2. BEZDĚK V. – Závěrečná zpráva, Výkonný tým, Praha 2005 http://www.mpsv.cz/files/clanky/2235/zaverecna_zprava.pdf (staženo: 21.října 2006)
3. BEZDĚK V. – Penzijní systémy obecně i v kontextu české ekonomiky (současný stav a potřeba reforem) I. díl, ČNB 2000
4. BEZDĚK V. – Penzijní systémy obecně i v kontextu české ekonomiky (současný stav a potřeba reforem) II. Díl, ČNB 2000
5. BÖRSCH-SUPAN Axel H. – From public pensions to Private savings: The current pension reform process in Europe, Mannheim Research Institute for Economics of Aging, Mannheim, National Bureau of Economic Research, Cambridge, červen 2004 http://www.mea.uni-mannheim.de/mea_neu/pages/files/nopage_pubs/Ifj4p93im0pdamd1_dp50.pdf (staženo 20.2 2007)
6. brožura MPSVR SR - Důchodové spoření: Pro všechny, kdo se rozhodují o II. pilíři, Bratislava, červen 2006 http://www.dochodok.gov.sk/prilohy/brozura_o_2_pilieri.pdf (staženo 12.11.2006)
7. brožura MPSVR – Hlavné zmeny v sociálnom poistení od 1.8.2006 http://www.dochodok.gov.sk/prilohy/brozura2006.pdf (staženo 12.11.2006)
8. DISNEY Richard – Notional accounts as a pension reform strategy: An evaluation, WB`s Pension Reform Primer, Social Protection Unit, Human Development Network WB, December 1999 http://siteresources.worldbank.org/SOCIALPROTECTION/Resources/SP-Discussion-papers/Pension-DP/9928.pdf (staženo 28.3.2007)
9. European commission: Population statistics: Detailed tables, Eurostat, Luxemburg, Office for Official Publications of the European Communities, 2006 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-EH-06-001/EN/KS-EH-06-001-EN.PDF (staženo 20.2.2007)

10. GOLIÁŠ Peter – Pension reform in Slovakia, INEKO, únor 2004 (aktualizováno květen 2005) http://www.ineko.sk/reformy2003/menu_dochodky_paper_golias.pdf (staženo (20.2.2007)
11. HEMMINGS Philip, WHITEHOUSE Edward – Assessing the 2005 Czech proposals for pension reform, Economic department (OECD) WP No. 496, 2006 http://www.olis.oecd.org/olis/2006doc.nsf/linkto/ECO-WKP(2006)24 (staženo 21.října 2006)
12. ILO, CEE Team : Pension Reform in Central and Eastern Europe Volume 2 – Restructuring of Public Pension Schemes: Case Studies of the Czech Republic and Slovenia), edited by Elsině Fultz, Budapešť, 2002 http://www.ilo.org/public/english/region/eurpro/geneva/download/events/pension_reform2.pdf (staženo 10.dubna 2007)
13. IMF: Czech Republic : Selected issues, IMF Country Report No. 05/275, Washington D.C., srpen 2005 http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2005/cr05275.pdf (staženo 3.listopadu 2006)
14. KRÁL Jiří : The Czech pension reform: Developments after 1989 and future perspectives, The paper of the Year 2000 International Research Conference on Social Security – Helsinki, September 2000 http://www.issa.int/pdf/helsinki2000/topic3/2kral.pdf (staženo 5.listopadu 2006)
15. LAURSEN Thomas – Pension System Viability and Reform Alternatives in the Czech Republic, IMF WP/00/16, únor 2000 http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp0016.pdf (staženo 5.listopadu 2006)
16. LASAGABASTER, ROCHA, WIESE: Czech Pension System: Challenges and Reform Options, WB Social protection discussion paper series No. 0217, June 2002 http://siteresources.worldbank.org/SOCIALPROTECTION/Resources/SP-Discussion-papers/Pensions-DP/0217.pdf (staženo 3.2.2007)
17. MPSV odbor sociálního pojištění: Pojistněmatematická zpráva o sociálním pojištění, Praha 2006. http://www.mpsv.cz/files/clanky/3284/zprava_2006.pdf (staženo 3.2.2007)
18. MPSVR SR: Správa o sociálnem situácii obyvatelstva v prvom polroku 2006

http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/C2B028264D25D64CC125721A0038C8AD/$FILE/vlastnymat.doc (staženo30.3.2007)

19. Národní strategická zpráva o přiměřených a udržitelných důchodech, vypracována MPSV, červen 2005, http://www.mpsv.cz/files/clanky/1450/CZ_nsrp_cz.pdf (staženo 3.listopadu 2006)
20. Národní strategická zpráva o přiměřených a udržitelných důchodech, vypracována MPSVR SR, červenec 2005, http://www.employment.gov.sk/mpsvrsr/internet/home/page_pdf.php?id=1348& (staženo 15.11.2006)
21. NATALI David – Slovak republic: The reformed pension system, Observatoire social européen, Research Project supported by the Service Public Fédéral Sécurité Sociale, 2004 http://www.ose.be/files/mocpension/SlovRepOMC.pdf (staženo 5.2.2007)
22. NALEVANKO Michal – Pension reform in Slovakia: Why and how?, The William Davidson Institute, Michigan University, Policy brief #29, Feb. 2005 http://www.wdi.umich.edu/files/Publications/PolicyBriefs/2005/PB29.pdf (staženo3.2.2007)
23. OECD : Ekonomický přehled České republiky, Policy Brief, červen 2006 http://www.oecd.org/dataoecd/42/28/36682701.pdf (staženo 12.11.2006)
24. PALMER Edward – Conversion to NDC: Issues and Models, chapter 9 of Pension Reform: Issues and Prospects for NDC Schemes edited by Robert Holmann and Edward Palmer,WB, 2003 http://steresources.worldbank.org/INTPENSIONS/Resources/395443_1139338370854/Pension_ch09.pdf (staženo 28.3.2007)
25. Přednáška Jose Piñery – Toward a World of Workers-Capitalists Through Pension Reform, na IES FSV UK 3.října 2006
26. Reformy na Slovensku 2003-2004: Hodnocení ekonomických a sociálních opatření, Dušan Zachar (ed.) projekt HESO, INEKO, Bratislava, červenec 2004, str. 82-97 http://www.ineko.sk/clanky/publikacie (staženo 12.11.2006)
27. Reformy na Slovensku 2004-2005: Hodnocení ekonomických a sociálních opatření, Dušan Zachar (ed.), projekt HESO, INEKO, Bratislava, červenec 2005, str.97-105 http://www.ineko.sk/clanky/publikacie (staženo 15.1.2007)
28. Reformy na Slovensku 2005, Dušan Zachar (ed.), projekt HESO, INEKO, Bratislava, červenec 2006, str. 80-84

http://www.ineko.sk/clanky/publikacie (staženo 1.2.2007)

29. SCHNEIDER O. - Dynamický model důchodové reformy v ČR, Finance a úvěr, ročník 48, 1/1998, str. 55- 65
30. SCHNEIDER O. - Pension reform in the Czech Republic: Not a lost case?, IES WP 2/2006, Charles University in Prague http://ies.fsv.cuni.cz/storage/publication/705_wp2006_2_schneider.pdf (staženo 25.2.2007)
31. SCHWARZ Anita – Slovak Republic: Pension Policy Reform Note, Document of the WB, Main Report, December 2004 http://siteresources.worldbank.org/INTPENSIONS/Resources/395443-1142535808399/2329423-1142535860520/SlovakRepublic_PensionPolicyReformNote.pdf (staženo 5.2.2007)
32. ŠULC Jaroslav – Alternativy reformy penzijního systému v České republice, Vysoká škola finanční a správní, o.p.s., Praha 2005
33. VAVROŇ Jiří - Česko se přetahuje se Slovenskem, článek z 15.9. 2006, Právo (http://www.novinky.cz/ekonomika/cesko-se-pretahuje-se-slovenskem-o-prvenstvi_95793_vtcue.html)
34. VEČERNÍK Jiří – Changing Social Status of Pensioners and Prospects of Pension Reform in the Czech Republic, IES Occasional Paper 2/2006, IES FSV UK http://ies.fsv.cuni.cz/storage/publication/716_op_2006_2_vecernik.pdf (staženo 10.dubna 2007)

Internetové zdroje:

www.mpsv.cz	Ministerstvo práce a sociálních věcí
www.czso.cz	Český statistický úřad
www.cssz.cz	Česká správa sociálního zabezpečení
www.dochodok.gov.sk	Informace o novém důchodovém systému (portál spravovaný MPSVR SR)
www.nbs.sk	Slovenská národní banka
www.zbierka.sk	Sbírka zákonů SR
www.statistics.sk	Statistický úřad SR
www.socpoist.sk	Sociální pojišťovna SR
www.portal.gov.sk	Ústredný portál verejnej správy SR
www.employment.gov.sk	Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR (MPSVR SR)
www.ineko.sk	Institut pre ekonomiké a sociálne reformy
www.finance.gov.sk	Ministerstvo financí SR
http://epp.eurostat.ec.europa.eu	Eurostat

9. PŘÍLOHA

Graf 2 : Podíl populace 60+ na populaci 20-59 let pro země EU

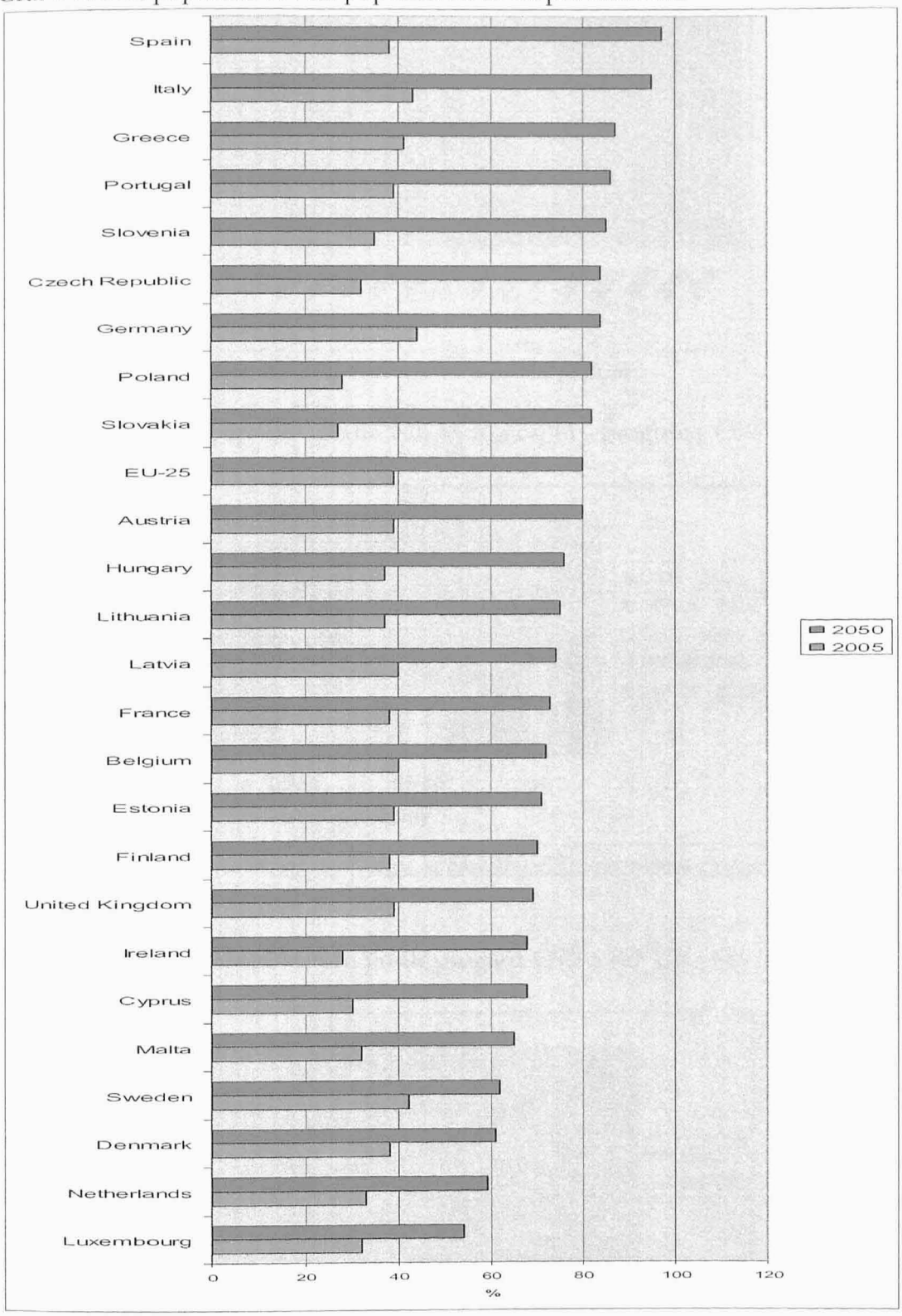

Zdroj : European comission - Population statistics (reálná data pro rok 2005, predikce pro rok 2050)

Graf 3 : Očekávaný vývoj podílu počtu důchodců a plátců pojištění v ČR

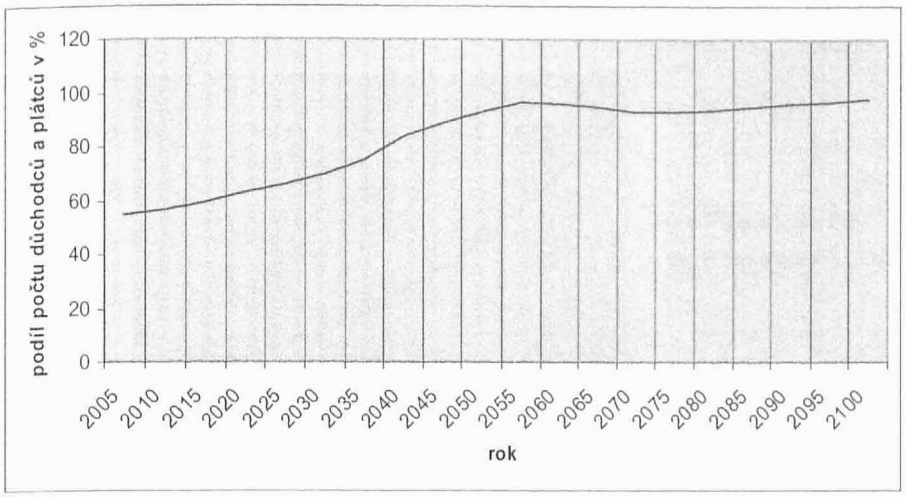

Zdroj: MPSV- Pojistně matematická zpráva o sociálním pojištění

Graf 4 : Struktura populace podle věkových skupin – prognózy ČSÚ a PřF UK – střední varianty

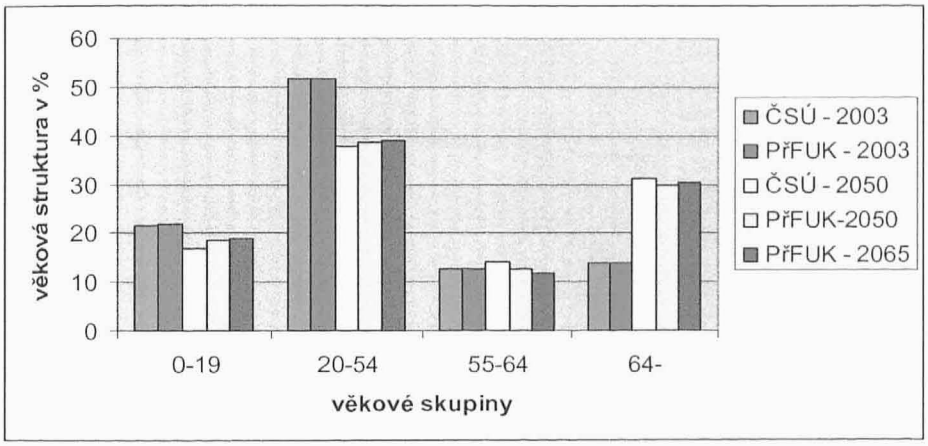

Zdroj: vlastní zpracování dat z http://www.mpsv.cz/files/clanky/2237/srovnani-demografie.pdf

Graf 5 : Srovnání měr závislosti podle prognóz ČSÚ a PřF UK (65+/15-64) - střední varianty

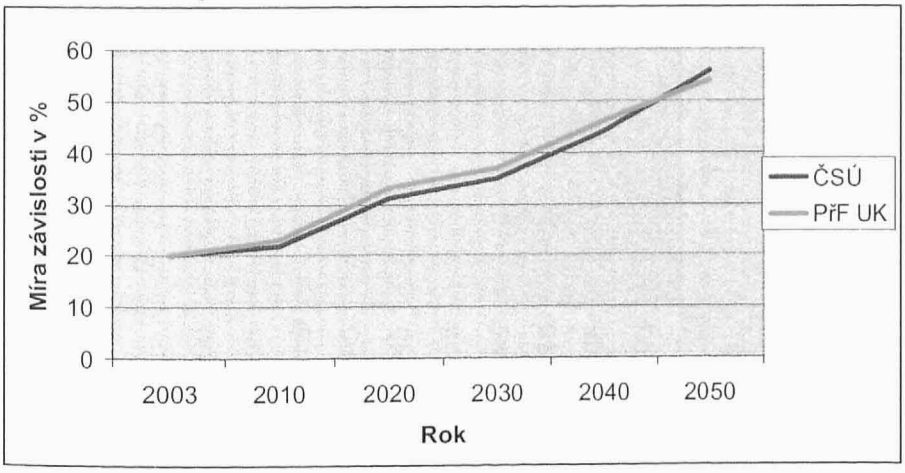

Zdroj: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2237/srovnani-demografie.pdf

Graf 6 : Vývoj produktivity práce v ČR – předpoklad konvergence k EU-12

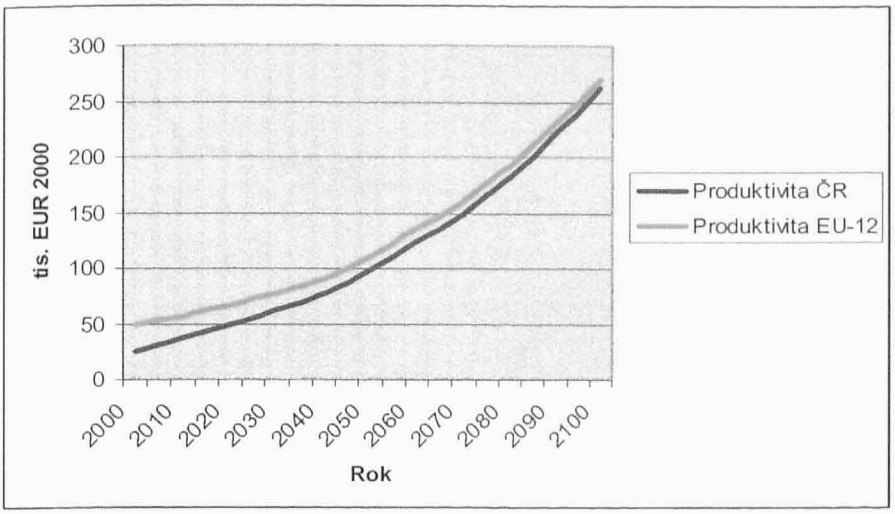

Zdroj: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2238/makro-scenar.pdf

Graf 7 : Zaměstnanost – prognóza

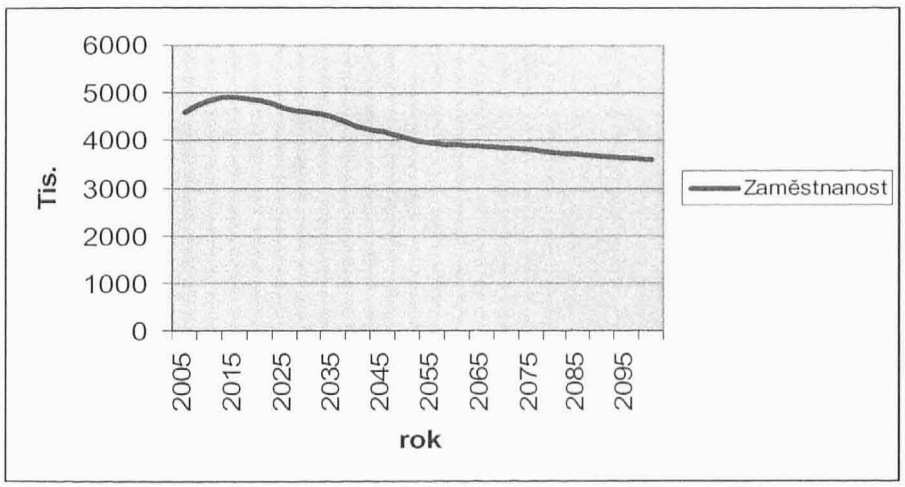

Zdroj: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2238/makro-scenar.pdf

Graf 8 : Vývoj populace prognóza

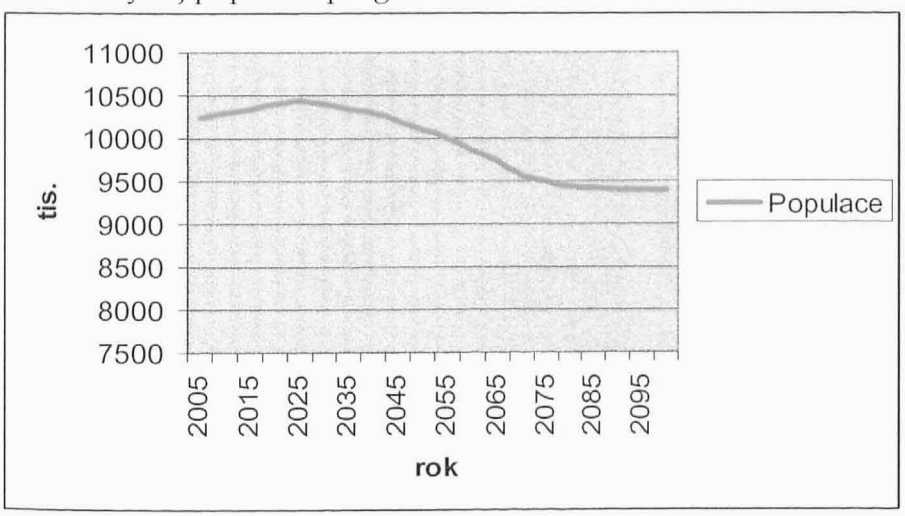

Zdroj: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2238/makro-scenar.pdf

Graf 9 : Rozklad růstu HDP

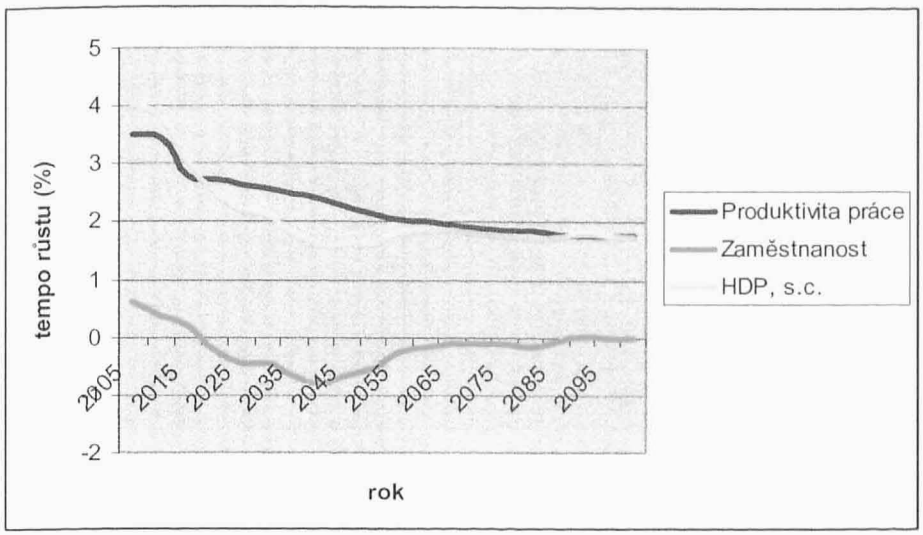

Zdroj: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2238/makro-scenar.pdf

Graf 10 : Predikce bilance důchodového systému v % HDP na roky 2000-2070

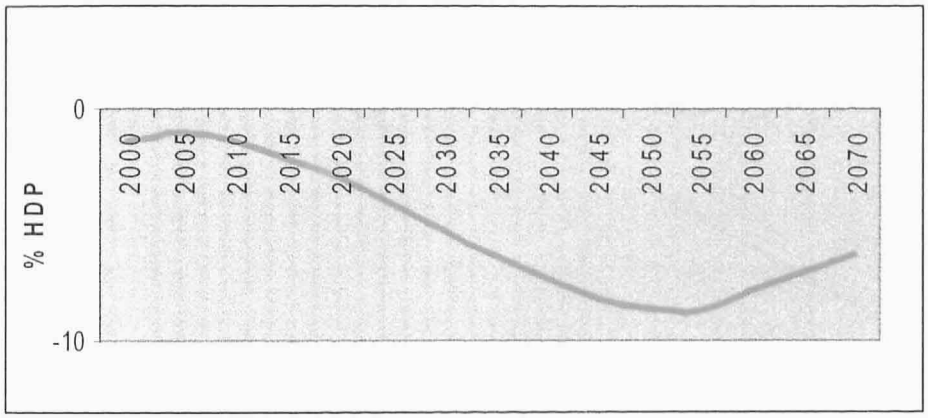

Zdroj: Lasagabaster, Rocha, Aidse - Czech pension systém: Challenges and reform options

Graf 11 : Výdaje na starobní důchody a celkové výdaje důchodového systému – prognóza (v % HDP)

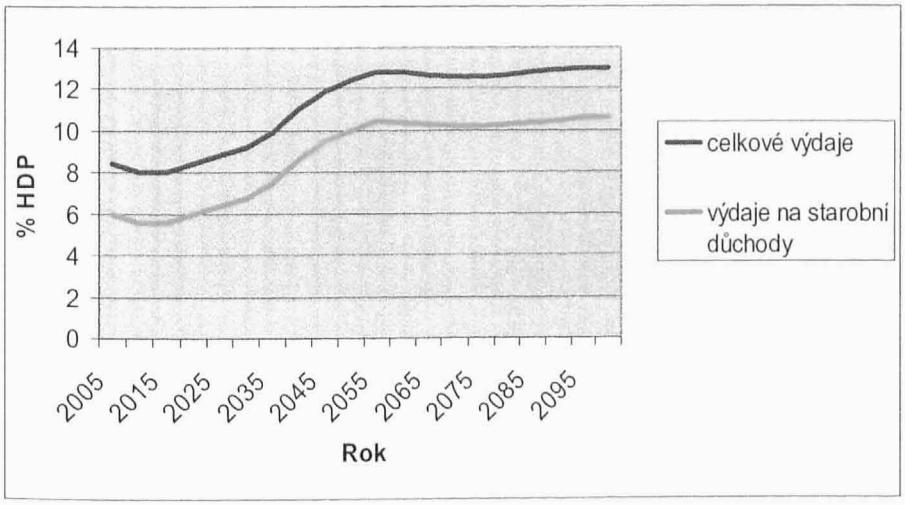

Zdroj: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2249/ZoEkladnoa_varianta.pdf

Graf 12: Saldo důchodového systému – predikce v % HDP

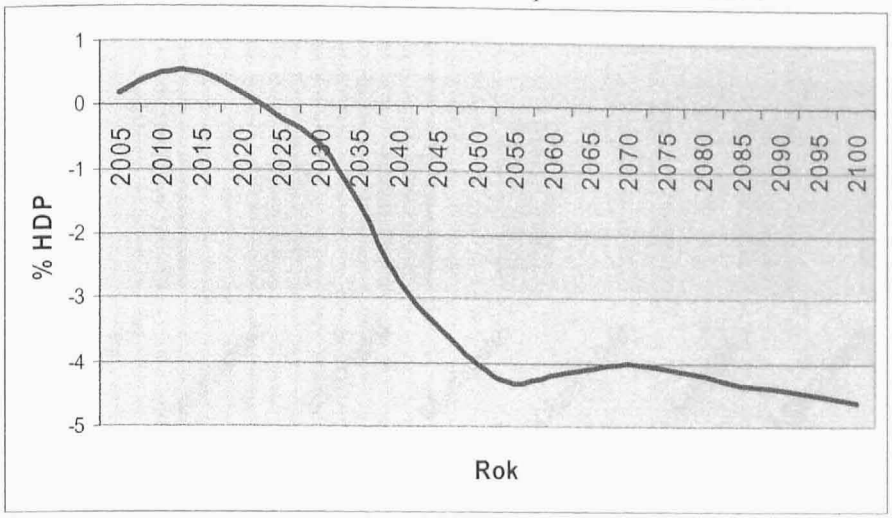

Zdroj: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2249/ZoEkladnoa_varianta.pdf

Graf 13: Kumulované saldo důchodového systému – prognóza v % HDP

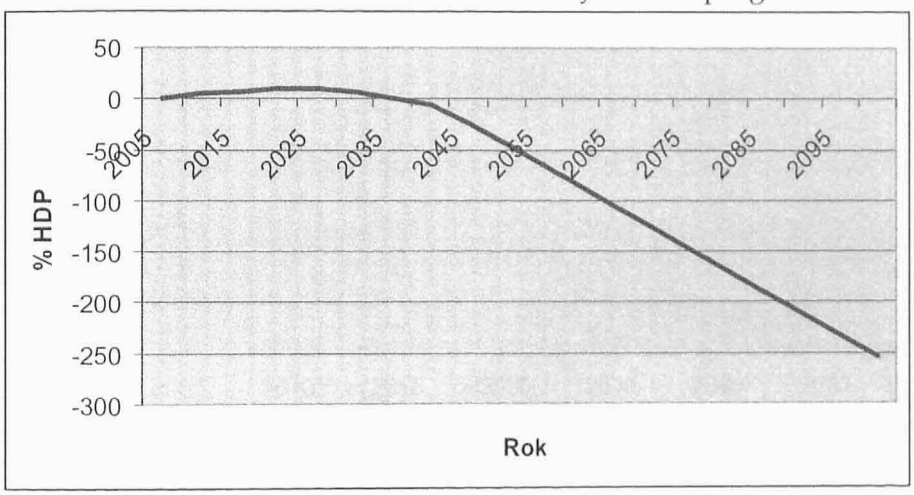

Zdroj: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2249/ZoEkladnoa_varianta.pdf

Graf 14 : Porovnání příspěvkových sazeb důchodových systémů rozvinutých států OECD v polovině devadesátých let

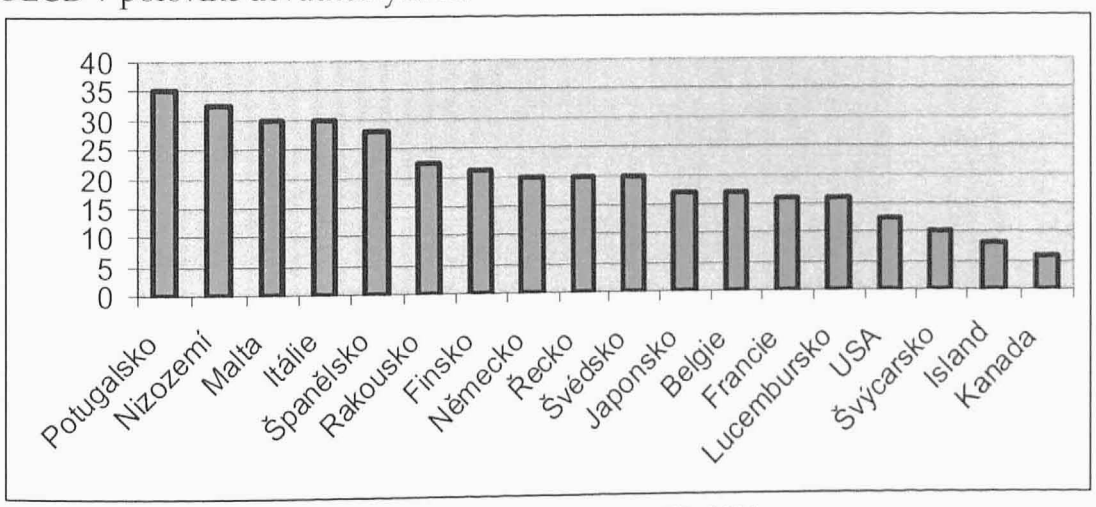

Zdroj: Schwarz – Slovak republic: Pension reform note, WB, 2004

Graf 15: Porovnání příspěvkových sazeb důchodových systémů v ostatních státech Evropy

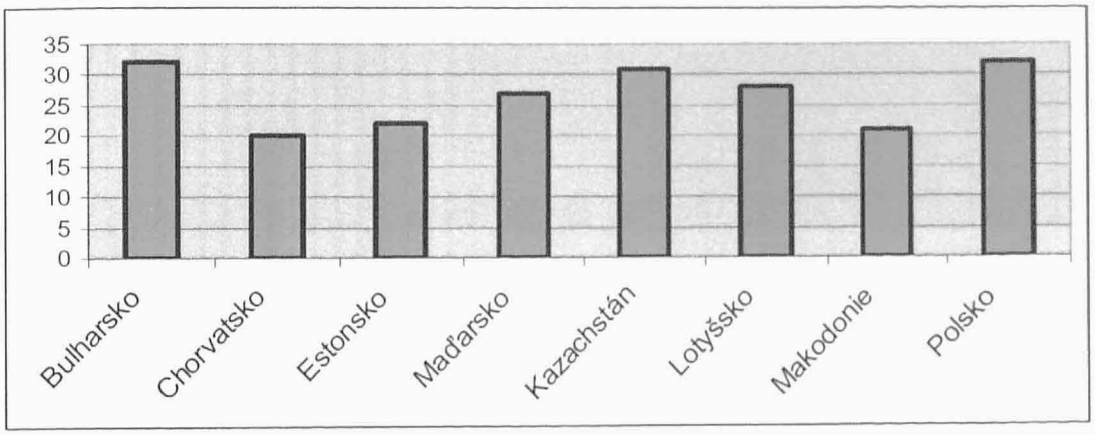

Zdroj: Schwarz – Slovak republic: Pension reform note, WB, 2004

Graf 16 : Očekávaný vývoj míry závislosti (62+/18-62)

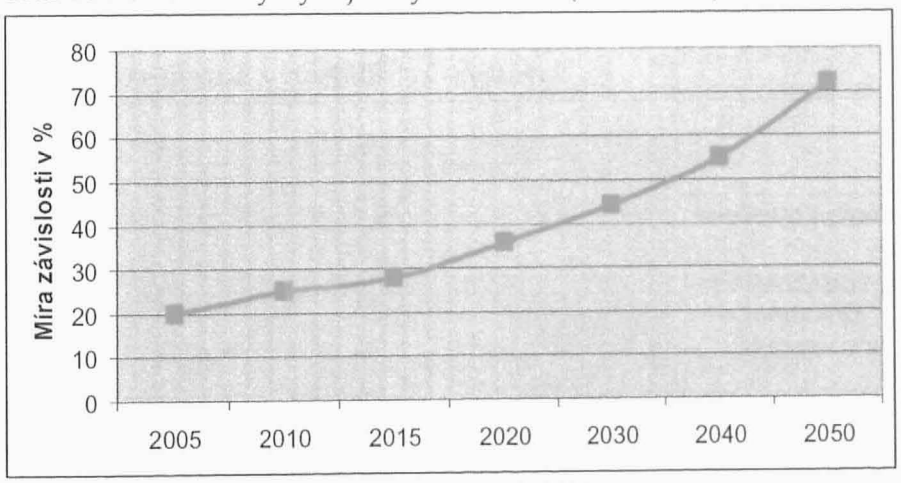

Zdroj: Goliáš – Pension reform in Slovakia, INEKO, 2004

Graf 17: Prognóza deficitu nereformovaného důchodového systému v SR

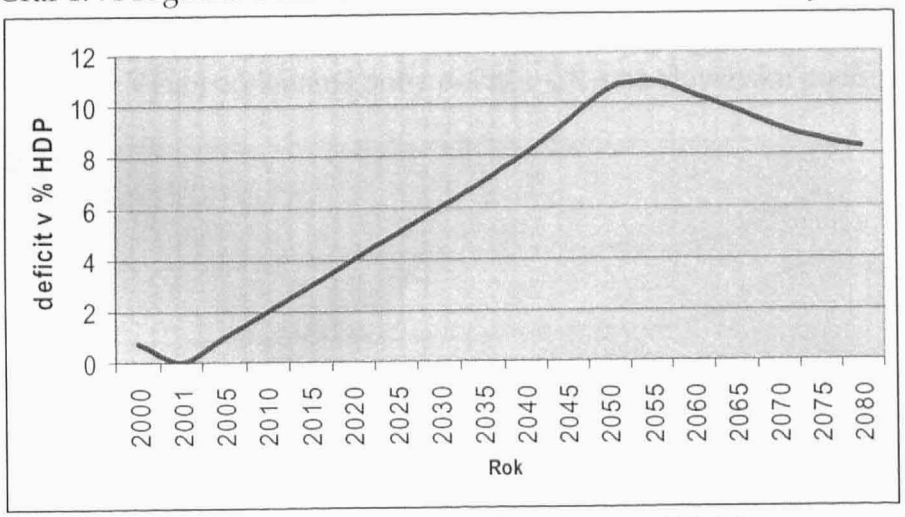

Zdroj: Schwarz – Slovak republic: Pension reform note, WB, 2004

Graf 18 : Administrativní poplatky jako procento příspěvků v systémech zemí, které přijaly fondově financované schéma

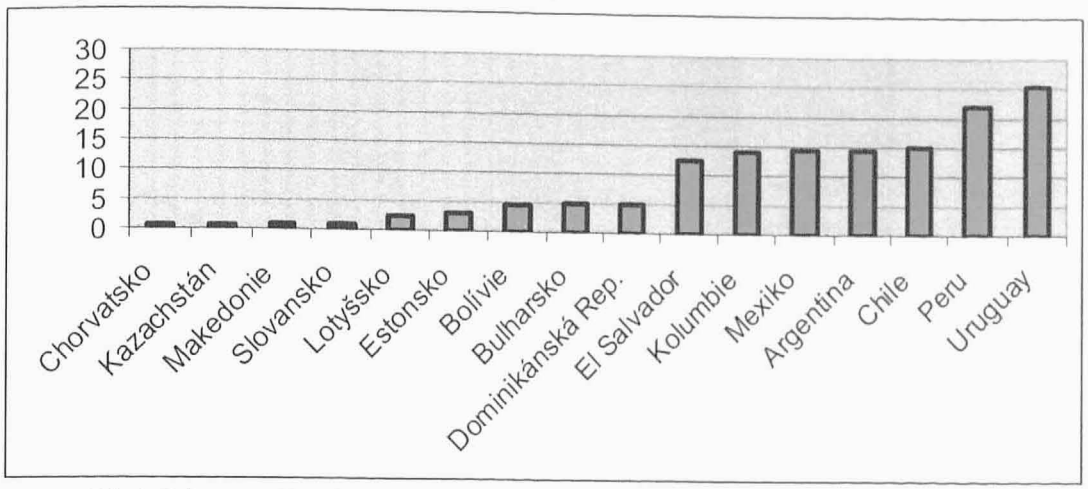

Zdroj: Schwarz – Slovak republic: Pension reform note, WB, 2004

Graf 19 : Prognóza deficitů penzijního systému SR pro předreformní PAYG, PAYG po reformě a vícepilířový systém

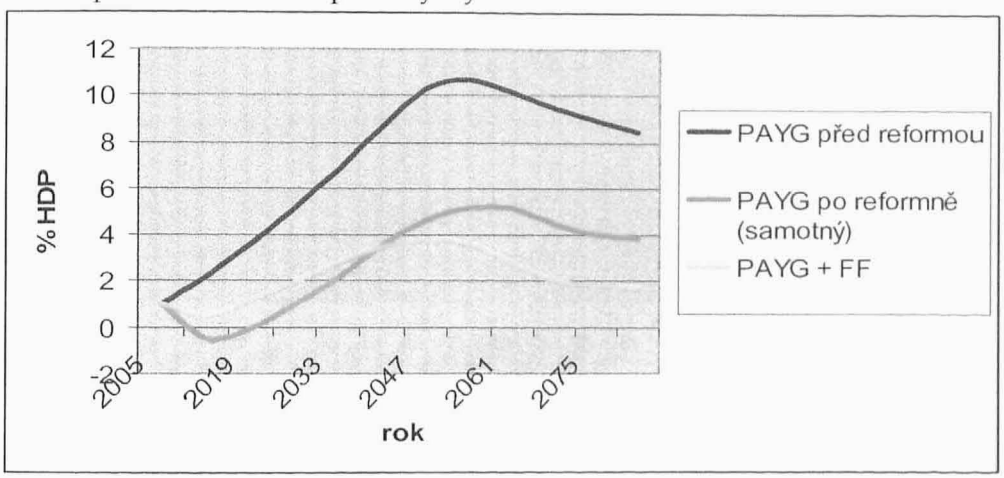

Zdroj: Schwarz – Slovak republic: Pension reform note, WB, 2004

Graf 20 : Vývoj očekávané doby dožití v ČR a na Slovensku podle pohlaví

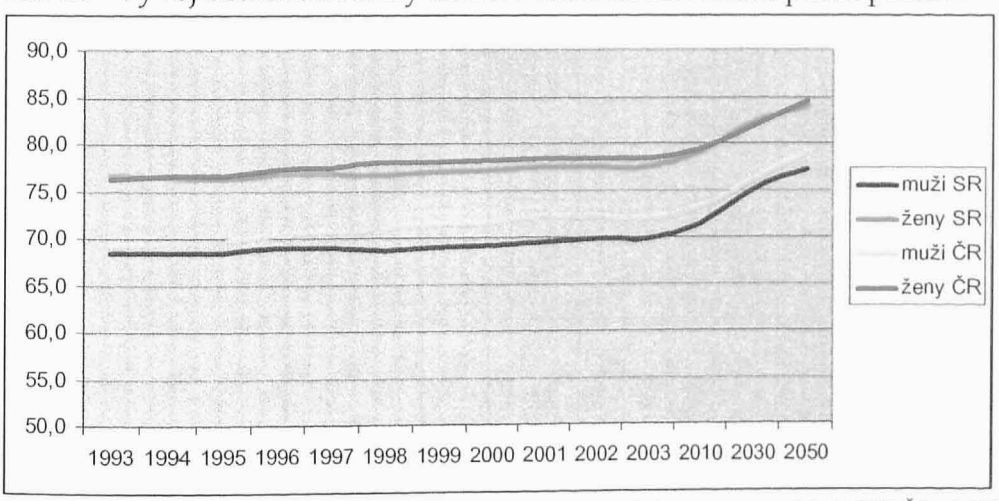

Zdroj : vlastní zpracování z tabulek v přílohách k národním zprávám zpracovaných MPSV ČR a MPSVR SR

Graf 21 : Vývoj míry zaměstnanosti v ČR a na Slovensku v %

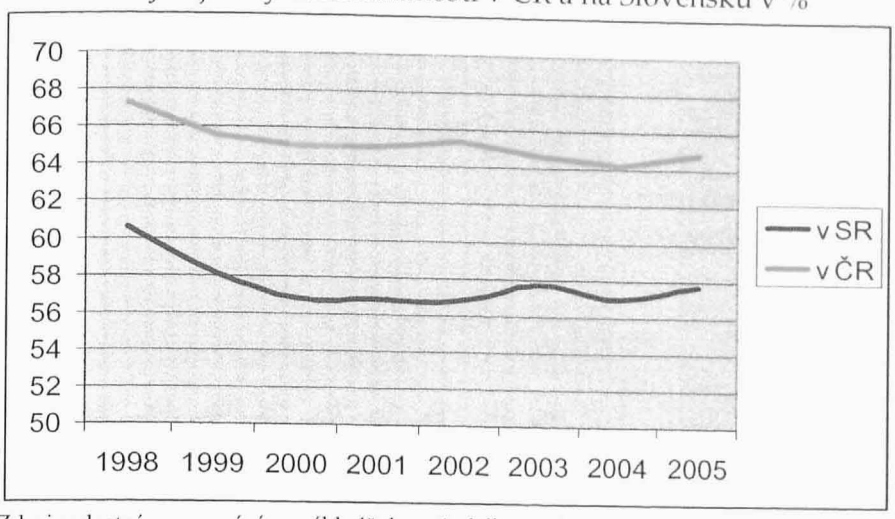

Zdroj : vlastní zpracování na základě dat z českého statistického úřadu

Graf 22 : Vývoj HDP v běžných cenách v ČR a na Slovensku

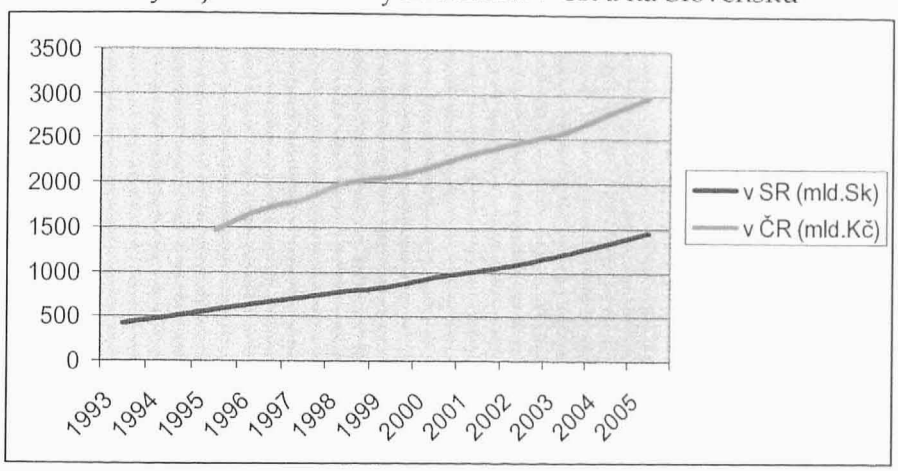

Zdroj : vlastní zpracování na základě dat z českého a slovenského statistického úřadu

Graf 23 : Vývoj průměrného náhradového poměru v ČR a na Slovensku v %

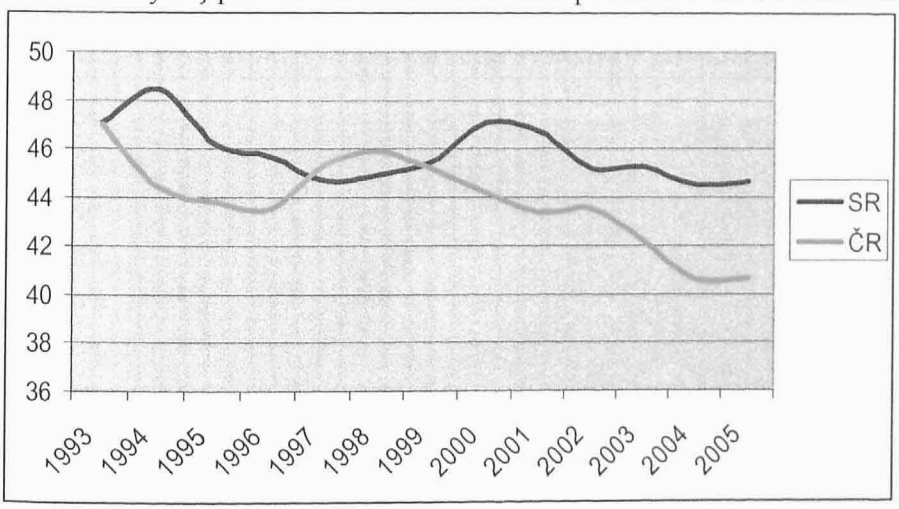

Zdroj : vlastní zpracování na základě dat z českého a slovenského statistického úřadu

Graf 24 : Vývoj příjmů a výdajů důchodového systému v ČR

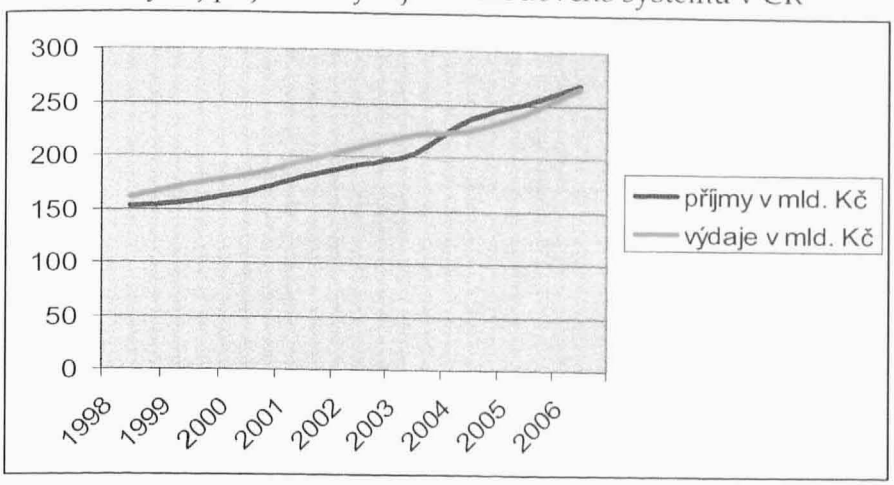

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat dle přílohy k národní zprávě MPSV a údajů o hospodaření čssz

Graf 25 : Vývoj příjmů a výdajů důchodového systému na Slovensku

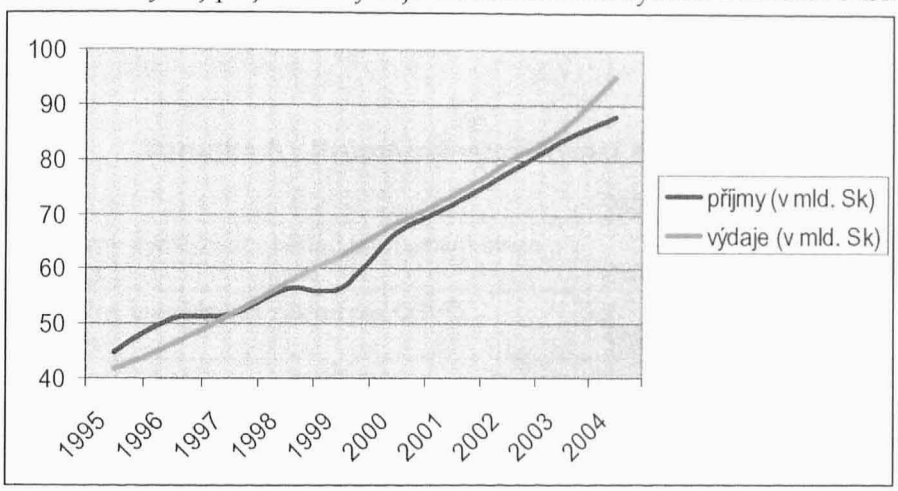

Zdroj: vlastní zpracování na základě přílohy k národní strategické zprávě o přiměřených a udržitelných důchodech vypracované MPSVR SR

Graf 26 : Vývoj bilance důchodového systému v ČR a na Slovensku (v % HDP)

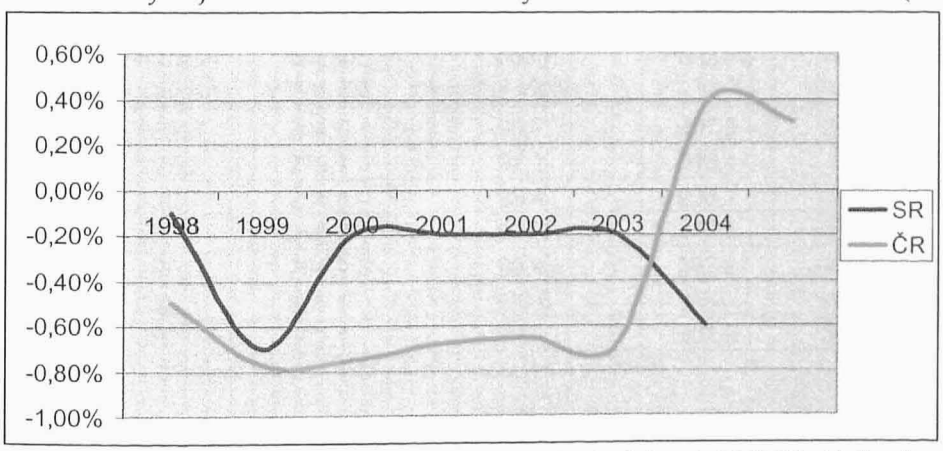

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat dle přílohy k národní zprávě MPSV, údajů o hospodaření čssz a přílohy k národní strategické zprávě o přiměřených a udržitelných důchodech vypracované MPSVR SR

Graf 27 : Vývoj výdajů na starobní důchody v ČR a na Slovensku (v % HDP)

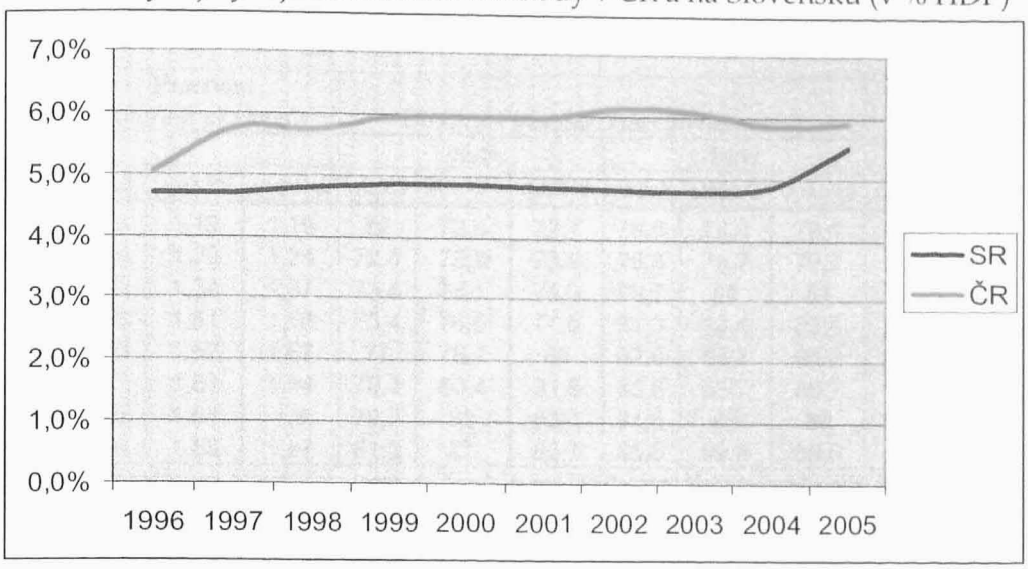

Zdroj: vlastní zpracování z dat ze statistické ročenky ČSSZ z roku 2005, Sociální pojišťovny a slovenského statistického úřadu

Tabulka 5 : Průměrný vyměřovací základ pro pojistné v ČR

	2001	2002	2003	2004	2005
Průměrný vyměřovací základ pro zaměstnance (Kč/měs.)	13472	14385	15334	16300	17081
Průměrný vyměřovací základ pro OSVČ (Kč/měs.)	3735	4062	4300	5028	5914
Průměrný vyměřovací základ OSVČ/zaměstnanců (v %)	27,7	28,2	28,0	30,8	34,6

Zdroj: MPSV- Pojistně matematická zpráva o sociálním pojištění

Tabulka 6 : Porovnání předpisů a plateb v letech 1995 až 2005

	Pojistné včetně pokut a penále			Pojistné bez pokut a penále		
rok	Předpisy v mld.Kč	Inkaso v mld. Kč	Úspěšnost výběru = podíl inkaso/předpisy v %	Předpisy v mld. Kč	Inkaso v mld. Kč	Podíl Inkaso/předpisy v %
1999	213,8	204,6	95,7	207,5	201,6	97,2
2000	222,2	215,7	97,1	216,4	213	98,4
2001	238,7	234,8	98,4	233,7	232,2	99,4
2002	251,3	250,3	99,6	248,6	249,2	100,2
2003	265,9	264,2	99,4	262,2	262,1	100,0
2004	283,3	285,1	100,6	283	284,2	100,4
2005	302,4	302,1	99,9	301,6	301,4	99,9

Zdroj: MPSV- Pojistně matematická zpráva o sociálním pojištění

Tabulka 7 : Základní charakteristiky budoucího demografického vývoje dle PřF UK (údaje v tis. osob)

	Plodnost (úhrnná plodnost)			Úmrtnost (naděje dožití při narození)						Migrace (migrační saldo)		
				muži			ženy					
Rok	nízká	střední	vysoká	nízká	střední	vysoká	nízká	střední	vysoká	nízká	střední	vysoká
2003	1,15	1,19	1,19	72	72,4	72,7	78,5	78,8	79,1	10	24	34
2005	1,15	1,23	1,24	72,4	72,8	73,4	78,8	79,7	79,7	9,2	22,8	31,4
2010	1,19	1,34	1,37	73,4	74,1	74,9	79,7	81	81	7	20	25
2020	1,32	1,51	1,58	75,4	76,5	77,6	81,3	83,4	83,4	10	24,9	34,1
2030	1,38	1,57	1,67	77	78,7	80	82,6	85,2	85,2	10,2	25,9	37,3
2040	1,43	1,61	1,74	78,4	80,4	81,8	83,6	86,7	86,7	10,2	25,7	38,7
2050	1,45	1,64	1,8	79,7	82	83,4	84,6	88	88	10,3	25,4	39,7
2065	1,49	1,68	1,87	81,3	84	85,7	85,6	89,8	89,8	9,9	23,9	39,3

Zdroj: uveřejněno na http://www.mpsv.cz/files/clanky/2237/srovnani-demografie.pdf, převzaté z B.Burcin a T. Kučera - Prognóza populačního vývoje České republiky na období 2003-2065.

Tabulka 8 : Výška penzí v SR před reformou (před 1.1.2004, v SKK)

	Délka zaměstnání**							
PMV*	35	36	37	38	39	40	41	42
7245	6462	6547	6633	6719	6805	6891	6976	7062
8280	6602	6690	6778	6867	6955	7043	7131	7219
9315	6743	6833	6924	7014	7105	7195	7286	7376
10350	6836	6928	7020	7112	7204	7296	7388	7480
11385	6836	6928	7020	7112	7204	7296	7388	7480

Zdroj: Goliáš – Pension reform in Slovakia, INEKO, 2004 (* průměrný měsíční příjem za nejlepších pět let v průběhu posledních deseti let před důchodem, ** započítány i náhradové doby pojištění)

Tabulka 9 : Uzákoněné valorizace na Slovensku v letech 1993 až 2003

1993 1. úprava	důchody přiznané před 1.3.1993 se navyšují o 3 % měsíční sumy důchodu a 270 SK,	důchody přiznané v období 1.3.1993-31.12.1993 se navyšují o 20 % měsíční sumy důchodu
1993 2. úprava	důchody přiznané před 1.1.1994 se navyšují o 6 % měsíční sumy důchodu,	důchody přiznané v období 1.3.1993 - 31.12.1993 se navyšují odlišně *
1994	důchody přiznané před 1.1.1995 navýšeny o 7 % měsíční sumy důchodu a navíc o 180 Sk	důchody přiznané v roce 1995 se zvyšují o 23 % měsíční sumy na kterou má občan právo a o pevnou částku 530 Sk
1995	důchody přiznané před 1.1.1996 navýšeny o 8,2 % měsíční sumy důchodu,	důchody přiznané v období 1.1.1996 - 31.12. 1996 se zvyšují o 31 % sumy, na kterou má občan nárok a plošně navíc o 610 SK
1996	důchody přiznané před 1.1.1997 navýšeny o 12 % měsíční sumy důchodu	----------
1997	důchody přiznané před 1.1.1998 navýšeny o 10 % měsíční sumy důchodu	----------

1998	důchody přiznané před 1.1.1999 navýšeny o 8 % měsíční sumy důchodu	důchody přiznané v roce 1999 se zvyšují o 74,4 % měsíční částky, na kterou má občan nárok a o jednotnou částku 811 Sk
1999	důchody přiznané před 1.1.2000 navýšeny o 4 % měsíční sumy důchodu a navíc o 167 Sk	důchody přiznané v roce 2000 se zvyšují o 81,4 % měsíční částky, na kterou má občan nárok a o jednotnou částku 1010 Sk
2000	důchody přiznané před 1.1. 2001 navýšeny o 5 % měsíční sumy důchody a o 228 Sk	důchody přiznané od 1.1.2001 do 31.12. 2001 se navyšují o 90,5% měsíční sumy, na kterou má občan nárok a plošně o 1204 Sk
2001	důchody přiznané před 1.1.2002 navýšeny o 7 % měsíční sumy důchodu a o 180 Sk	důchody přiznané v roce 2002 se zvyšují o 103,5 % měsíční částky, na kterou má občan nárok a o jednotnou částku 1240 Sk
2002	důchody přiznané před 1.1.2003 navýšeny o 5 % měsíční sumy důchodu	důchody přiznané v roce 2003 se zvyšují o 112,1 % měsíční částky, na kterou má občan nárok a o jednotnou částku 1270 Sk
2003	důchody přiznané před 1.1.2004 se zvyšují o 6 % měsíční sumy důchodu	

Zdroj: vlastní zpracování ze Sbírky zákonů SR – www.zbierka.sk, * důchod do 1000 SK byl navýšen o 25 %, část důchodu v rozmezí 1001-1500 o 20 %, 1501 – 1700 o 16% atd. až část důchodu od 2701 do 3000 byla navýšena o 1 % (přesné znění v zákoně285/1993 Sb.SR).

Tabulka 10 : Vývoj penzijního systému SR před reformou

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Počet osob platících příspěvky (v mil.)	3,077	3,11	3,165	1,191	2,998	2,879	2,606	2,639
Počet osob pobírajících příspěvky (v mil.)	1,382	1,388	1,398	1,41	1,429	1,437	1,434	1,439
Příjmy důchodového systému (% HDP)	7,8	8,1	7,3	7,3	6,8	7,3	6,9	6,9
Výdaje důchodového systému (% HDP)	7,3	7,3	7,2	7,3	7,4	7,5	7,4	7,3
Rozdíl příjmů a výdajů v daném roce (v %HDP)	0,5	0,8	0,1	0	-0,6	-0,2	-0,5	-0,4

Zdroj: Schwarz – Slovak republic: Pension reform note, WB, 2004

Tabulka 11 : Výše důchodů po reformě PAYG (po 1.1.2004, v Sk)

	Počet let příspěvků							
AMI* (POMB)	35	36	37	38	39	40	41	42
7245 (0,7)	4498	4626	4755	4883	5012	5140	5269	5397
8280 (0,8)	5140	5287	5434	5581	5728	5875	6021	6168
9315 (0,9)	5783	5948	6113	6278	6444	6609	6774	6939
10350 (1,0)	6425	6609	6792	6976	7160	7343	7527	7710

11385 (1,1)	7068	7270	7472	7674	7876	8078	8279	8481
12420 (1,2)	7710	7931	8151	8371	8592	8812	9032	9252
13455 (1,3)	8128	8360	8592	8825	9057	9289	9521	9754
14490 (1,4)	8321	8558	8796	9034	9272	9509	9747	9985

Zdroj: Goliáš – Pension reform in Slovakia, INEKO, 2004 (AMI- průměrný měsíční příjem, počet let příspěvků je včetně náhradových dob, po odbourání redukce průměrných osobních mzdových bodů se rozdíl mezi nízkými a vysokými penzemi dále zvětší)

Tabulka 12 : Porovnání počtu přiznaných důchodů v dané výši před a po reformě PAYG

Důchody přiznané k 31.12.2003			Důchody přiznané k 31.3.2005		
výška důchodu v Sk	počet starobních důchodů	počet předčasných starobních důchodů	výška důchodu v Sk	počet starobních důchodů	počet předčasných starobních důchodů
do 2099	2283	50	do 2099	2659	0
2100 - 3099	1944	3648	2100 - 3099	5179	0
3100 - 4099	8857	1983	3100 - 4099	7679	1
4100 - 5599	99365	1610	4100 - 5599	76208	1156
5600 - 7199	300676	81	5600 - 7199	548371	6580
7200 - 8999	139498	25	7200 - 10999	493222	7239
nad 9000	18686	1	11000-15999	4848	562
			16000 - 20999	1265	4
			21000 - 29999	430	0
			nad 30000	57	0

Zdroj: Reformy na Slovensku 2005, Dušan Zachar (ed.), projekt HESO, INEKO

Tabulka 14 : Sazby na důchodové pojištění na Slovensku od 1.1.2006 (v % vyměřovacího základu)

	zaměstnanec	zaměstnavatel	OSVČ	dobrovolně pojištěná osoba	stát za občany na rodičovské dovolené	Sociální pojišťovna za invalidy
starobní pojištění	4%	14%	18%	18%	18%	18%
invalidní pojištění	3%	3%	6%	6%	6%	0%
rezervní fond solidarity	-----	4,75%	4,75%	4,75%	2,00%	0%
	7%	21,75%				
odvody na důchody celkem	28,75%		28,75%	28,75%	26,00%	18%

Zdroj : http://www.dochodok.gov.sk

Tabulka 15 : Vývoj redukčních hranic pro určení výpočtového základu v ČR

	1. redukční hranice v Kč	2.redukční hranice v Kč	míra zápočtu vyměřovacího základu do 1.redukční hranice	míra zápočtu vyměřovacího základu mezi první a druhou redukční hranicí	míra zápočtu vyměřovacího základu nad druhou redukční hranicí
2002	7100	16800	100%	30%	10%
2003	7400	17900	100%	30%	10%
2004	7500	19200	100%	30%	10%
2005	8400	20500	100%	30%	10%
2006	9100	21800	100%	30%	10%
2007	9600	23300	100%	30%	10%

Zdroj: http://www.cssz.cz

Tabulka 16 : Skutečná valorizace penzí v ČR od roku 1993

	nominální zvýšení průměrného starobního důchodu (%)	nárůst CPI (%)	reálné zvýšení průměrného starobního důchodu (%)	zvýšení důchodů o následující procento růstu cen
1.3.1993	9	20,1	-9,3	45
1.11.1993	10,9	4,8	5,8	226
1.12.1994	11,2	11,5	-0,2	98
1.7.1995	12,1	5,8	5,9	209
1.4.1996	13	6,2	6,3	207
1.10.1996	8	3,5	4,3	226
1.8.1997	10,5	8,8	1,6	119
1.7.1998	7,3	8,2	-0,8	89
1.8.1999	5,3	3	2,2	175
1.12.2000	6	4,6	1,3	131
1.12.2001	7,8	4,3	3,4	183
1.1.2003	3,2	0,7	2,5	464
1.2.2004	2	1,1	0,9	186
1.1.2005	5,7	3,5	2	160

Zdroj: MPSV – Popis základní varianty uveřejněný na http://www.mpsv.cz

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1 : Vývoj relace nově přiznaného starobního důchodu v roce 2005 ke mzdě po čtyřiceti letech pojištění pro různé úrovně mzdy (v %) 25
Graf 2 : Podíl populace 60+ na populaci 20-59 let pro země EU 80
Graf 3 : Očekávaný vývoj podílu počtu důchodců a plátců pojištění v ČR 81
Graf 4 : Struktura populace podle věkových skupin – prognózy ČSÚ a PřF UK – střední varianty 81
Graf 5 : Srovnání měr závislosti podle prognóz ČSÚ a PřF UK (65+/15-64) - střední varianty 81
Graf 6 : Vývoj produktivity práce v ČR – předpoklad konvergence k EU-12 82
Graf 7 : Zaměstnanost – prognóza 82
Graf 8 : Vývoj populace prognóza 82
Graf 9 : Rozklad růstu HDP 83
Graf 10 : Predikce bilance důchodového systému v % HDP na roky 2000-2070 83
Graf 11 : Výdaje na starobní důchody a celkové výdaje důchodového systému – prognóza (v % HDP) 83
Graf 12: Saldo důchodového systému – predikce v % HDP 84
Graf 13: Kumulované saldo důchodového systému – prognóza v % HDP 84
Graf 14 : Porovnání příspěvkových sazeb důchodových systémů rozvinutých států OECD v polovině devadesátých let 84
Graf 15: Porovnání příspěvkových sazeb důchodových systémů v ostatních státech Evropy 85
Graf 16 : Očekávaný vývoj míry závislosti (62+/18-62) 85
Graf 17: Prognóza deficitu nereformovaného důchodového systému v SR 85
Graf 18 : Administrativní poplatky jako procento příspěvků v systémech zemí, které přijaly fondově financované schéma 86
Graf 19 : Prognóza deficitů penzijního systému SR pro předreformní PAYG, PAYG po reformě a vícepilířový systém 86
Graf 20 : Vývoj očekávané doby dožití v ČR a na Slovensku podle pohlaví 86
Graf 21 : Vývoj míry zaměstnanosti v ČR a na Slovensku v % 87
Graf 22 : Vývoj HDP v běžných cenách v ČR a na Slovensku 87
Graf 23 : Vývoj průměrného náhradového poměru v ČR a na Slovensku v % 87
Graf 24 : Vývoj příjmů a výdajů důchodového systému v ČR 88

Graf 25 : Vývoj příjmů a výdajů důchodového systému na Slovensku 88
Graf 26 : Vývoj bilance důchodového systému v ČR a na Slovensku (v % HDP) 88
Graf 27 : Vývoj výdajů na starobní důchody v ČR a na Slovensku (v % HDP) 89

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 : Základní srovnání PAYG vs. FF a DC vs. DB systémů 16
Tabulka 2 : Rok, od kterého vznikne nárok na důchod v uvedeném věku 23
Tabulka 3 : Příjmy důchodového pojištění a výdaje na důchody v mld. 26
Tabulka 4 : Důchodový věk pro nárok na starobní důchod v letech 2004 a 2005 27
Tabulka 5 : Průměrný vyměřovací základ pro pojistné v ČR 89
Tabulka 6 : Porovnání předpisů a plateb v letech 1995 až 2005 89
Tabulka 7 : Základní charakteristiky budoucího demografického vývoje dle PřF UK (údaje v tis. osob) 90
Tabulka 8 : Výška penzí v SR před reformou (před 1.1.2004, v SKK) 90
Tabulka 9 : Uzákoněné valorizace na Slovensku v letech 1993 až 2003 90
Tabulka 10 : Vývoj penzijního systému SR před reformou 91
Tabulka 11 : Výše důchodů po reformě PAYG (po 1.1.2004, v Sk) 91
Tabulka 12 : Porovnání počtu přiznaných důchodů v dané výši před a po reformě PAYG 92
Tabulka 13 : Srovnání PAYG systému před rokem 2004, po roce 2004 a po zavedení fondového pilíře v roce 2005 53
Tabulka 14 : Sazby na důchodové pojištění na Slovensku od 1.1.2006 (v % vyměřovacího základu) 92
Tabulka 15 : Vývoj redukčních hranic pro určení výpočtového základu v ČR 93
Tabulka 16 : Skutečná valorizace penzí v ČR od roku 1993 93
Tabulka 17 : Srovnání vývoje míry závislosti (65+/15-64) v ČR a na Slovensku v % 62
Tabulka 18 : Srovnání vývoje očekávané doby dožití při narození podle pohlaví v ČR a na Slovensku 63
Tabulka 19 : Počty vyplácených starobních důchodů v ČR a na Slovensku v tis. 64
Tabulka 20 : Vývoj míry nezaměstnanosti a zaměstnanosti v ČR a na Slovenku v % 64
Tabulka 21 : Vývoj HDP v běžných cenách v ČR a na Slovenku a tempo růstu reálného HDP v % 66
Tabulka 22: Srovnání ekonomických výsledků Česka a Slovenska 66
Tabulka 23 : Vývoj průměrné hrubé nominální měsíční mzdy v ČR a na Slovensku 67
Tabulka 24 : Vývoj průměrného náhradového poměru v ČR a na Slovensku (v %) 67
Tabulka 25 : charakteristiky vývoje důchodového systému na Slovensku 68
Tabulka 26 : charakteristiky vývoje důchodového systému v ČR 69
Tabulka 27 : Vývoj výdajů na starobní důchody na Slovensku 70

Tabulka 28 : Vývoj výdajů na starobní důchody v ČR 70